

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO MAGISTRO PROGRAMA

JUSTINA BALČIENĖ
II kurso studentė

**SKURDO IR SOCIALINĖS ATSKIRTIES MAŽINIMO POLITIKOS
ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE: ASMENŲ, GRĮŽUSIŲ IŠ
ĮKALINIMO ĮSTAIGŲ, INTEGRACIJOS DARBO RINKOJE
ATVEJIS**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: doc. dr. Jūratė Novagrockienė

Vilnius, 2008

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas „Skurdo ir socialinės atskirties mažinimo politikos įgyvendinimas Lietuvoje: asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje atvejis“ yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose.
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje.
3. Nedaro nuorodų į kitus darbus, jeigu jie nėra nurodyti darbe.
4. Pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Justina Balčienė

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Balčienė J. Skurdo ir socialinės atskirties mažinimo politikos įgyvendinimas Lietuvoje: asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje atvejis: Viešojo administravimo specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė doc. dr. J. Novagrockienė. – V., 2008. – 162 p.

Reikšminiai žodžiai: skurdo mažinimo politika, socialinės atskirties politika, integracijos darbo rinkoje politika, asmenys, esantys įkalinimo įstaigose, asmenys, grįžę iš įkalinimo įstaigų, sintezuotas teorinis modelis, politikos įgyvendinimas, politikos įgyvendinimo veiksmingumas, institucinis tinklas.

Šiame darbe nagrinėjamas asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo veiksmingumas skurdo ir socialinės atskirties mažinimo politikos kontekste. Remiantis darbe sintezuotu teoriniu modeliu, politika analizuojama išskirtų šešių kintamųjų kontekste.

Siekiant identifikuoti politikos įgyvendinimo metu kylančias problemas, jų priežastis ir patvirtinti arba paneigti iškeltas pagrindinę bei šalutines hipotezes, darbe atliekami kelių lygių tyrimai. Išanalizavus ir aprobavus oficialių dokumentų informaciją ir tyrimų metu gautus duomenis, darbe nustatomi politikos įgyvendinimo veiksmingumą mažinantys veiksniai.

Turinys

Įvadas	7
1. Teorinis analizės modelis ir tyrimo metodologija	14
1.1. Viešosios politikos įgyvendinimo požiūriai	14
1.1.1. Teorinis „iš viršaus žemyn“ požiūris	14
1.1.2. Teorinis „iš apačios aukštyn“ požiūris	16
1.2. Teorinių požiūrių sintezė	18
1.3. Empirinių duomenų rinkimo metodika	23
2. Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos ypatumai	26
2.1. Politikos suformavimo prielaidos	26
2.2. Integracijos darbo rinkoje problemos	30
3. Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo analizė	37
3.1. Politikos tikslai ir uždaviniai	37
3.2. Priemonių adekvatumas sprendžiamoms problemoms	42
3.3. Institucinis politikos tinklas	47
3.4. Politikos įgyvendinimo resursai	53
3.5. Socialinės asmenų grupės vaidmuo	56
3.6. Politinės, socialinės ir ekonominės aplinkos kaitos įtaka	62
Išvados	64
Literatūros sąrašas	68
1 priedas	77
2 priedas	99
3 priedas	124
4 priedas	135
5 priedas	153
6 priedas	157
7 priedas	158
8 priedas	159
Summary	160

Santrumpos

ES – Europos Sąjunga

ESSF – Europos Sąjungos struktūriniai fondai

KD – Kalėjimų departamentas prie Teisingumo ministerijos

LDB – Lietuvos darbo birža

LDRMT – Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba

LIAPO – Lygtinai išleistų asmenų priežiūros organizacija

LKGD – Lietuvos kalinių globos draugija

LR Seimas – Lietuvos Respublikos Seimas

LR Vyriausybė – Lietuvos Respublikos Vyriausybė

LTDB – Lietuvos teritorinė darbo birža

MRU – Mykolo Riomerio universitetas

NVO – Nevyriausybinė organizacija

SADM – Socialinės apsaugos ir darbo ministerija

SPC – Vilniaus miesto savivaldybės Socialinės paramos centras

SPPD – Socialinių paslaugų priežiūros departamentas prie SADM

ŠMM – Švietimo ir mokslo ministerija

VPU – Vilniaus pedagoginis universitetas

VU – Vilniaus universitetas

Įvadas

Skurstanti ir socialiai separatyvi visuomenė yra didelė našta valstybei socialiniu ir ekonominiu aspektu. 1990 metais Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, išsilaisvinus iš Tarybų Sąjungos, teko susidurti su restruktūrizavimo, privatizavimo, liberalizavimo procesais. Naujuoju laikotarpiu išryškėjo nemažai teigiamų visuomeninio gyvenimo tendencijų – didesnis dėmesys asmens teisėms ir laisvėms, aktyvėjanti raiškos lygybė bei galimybės. Kita vertus, tapo ryškesnės ir neigiamos tendencijos – skurdas ir socialinė atskirtis, kurias lėmė turtinė nelygybė, didėjantis nedirbančiųjų skaičius, mažėjančios gyventojų pajamos. Nors nuo nepriklausomybės atkūrimo praėjo beveik du ekonominio augimo ir reformų dešimtmečiai, nemažai anksčiau minėtų problemų išliko opios. Didėjanti diferenciacija tarp visuomenės narių, nemažėjantys skurdo rodikliai paskatino valstybę kurti integralią politinių priemonių politiką.

Temos aktualumas ir pasirinkimo pateisinimas. Magistro darbe pasirenkamas skurdo ir socialinės atskirties mažinimo politikos kontekstas dėl didėjančio dėmesio šių problemų sprendimui¹ ir jų masto². Skurdo ir socialinės atskirties mažinimo politika – ambicingas gerovės projektas nacionaliniu, Europos Sąjungos ir pasauliniu lygiu. Horizontalaus pobūdžio viešoji politika inkorporuoja bene visas viešosios politikos sritis, įvairias socialines grupes, aibę visuomenės gerove suinteresuotų šalių. Dėl darbo apimties ribotumo, tiriant pasirinktą politiką, išskiriamas asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje atvejis.

¹ Pasauliniu ir ES lygiu ratifikuoti strateginiai dokumentai akcentuoja socialinio stabilumo ir ekonominio augimo svarbą: Kopenhagos socialinės raidos deklaracija (1995 m.), Tūkstantmečio deklaracija (2000 m.) ir Bendrasis aprėpties memorandumas (2002 m.). Vėliau Europos Vadovų Tarybos (2000 m.) užsibrėžtas strateginis tikslas tapti „konkurencingiausia ir dinamiškiausia žinių pagrindu augančia ekonomika pasaulyje“ (Lietuvos Respublikos Vyriausybės „Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa“. Vilnius, 2005 m. lapkričio 22 d., 1.) paskatino ir Lietuvą patvirtinti Nacionalinę Lisabonos strategiją (2005 m.) – siekti ir valstybės, ir atskiro asmens gerovės.

² Ataskaitose ir programiniuose dokumentuose teigiama, kad pastaraisiais metais pastebėtos skurdo mažėjimo prielaidos – makroekonominis augimas (nedarbo mažėjimas, BVP augimas) (*Lietuvos Respublikos 2004 – 2006 metų Nacionalinis kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų planas*. Vilnius, 2004, 6.). Reikia pastebėti, kad toks vertinimas yra neobjektyvus (makroekonominis augimas susijęs ir su neigiamais reiškiniais, pvz. emigracija) – tai patvirtina skurdo rodikliai šalyje – 2005 m. skurdo lygis buvo 16,9 proc., t. y. 0,8 proc. daugiau negu 2004 m. (Algis Šileika ir Rasa Zabarauskaitė, „Skurdas, jo matavimas ir tendencijos Lietuvoje“. *Ekonomika* Nr. 74. Vilnius, 2006, 75. <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Ekonomika/74/Algis_Sileika_Rasa_Zabarauskaite.pdf> [Žiūrėta 2007 m. spalio 15 d.]). Palyginti Lietuvos ir ES šalių skurdo lygį po socialinių išmokų pastebima, kad Lietuvos rodikliai yra vidutinio lygio (7 priedas). Taigi nepaisant deklaruojamo ekonomikos augimo ir kitų teigiamų pokyčių šalyje, atsižvelgiant į pakitusią skurdo lygio matavimo metodiką, galima teigti, kad skurdo rodikliai nekinta.

Tyrimui pasirenkamas buvusių kalinių integravimas darbo rinkoje dėl to, kad daugelis jų išėję į laisvę patiria materialinių ir socialinių gėrybių stoką, kuri susijusi su prarastais ar neįgytais darbiniais, profesiniais gebėjimais. Socialinių ryšių nutrūkimas ir nepritapimas koreliuoja su visuomenės ir darbdavių nusiteikimu, nepasitikėjimu buvusiais kaliniais. Taip pat pastebima, kad šie asmenys nors yra darbingi, potencialūs darbo rinkos dalyviai, tačiau sunkiai adaptuojasi ir integruojasi darbo rinkoje. Taigi asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, įdarbinimas ar nors dalinis užimtumas išspręstų tris problemas – skurdo, socialinės atskirties ir asmens savirealizacijos, kuri sąlygoja pakartotinį nusikalstamumą.

Buvusių teistųjų grupę tirti paskatino ir tai, kad mokantis socialinio darbo bakalauro studijose teoriškai ir praktiškai teko susidurti su daugeliu rizikos asmenų grupių (asocialiais ar be tėvų likusiais vaikais, jaunimu, senelių namuose esančiais pensijinio amžiaus žmonėmis, asocialiomis moterimis, neįgaliaisiais). Nuteistieji ir asmenys, grįžę iš įkalinimo įstaigų, liko viena iš nepažintų grupių. Nors politikos mokslas skirtingu aspektu žvelgia į visuomenėje vyraujančias problemas, tačiau pasirinkta tyrimo kryptis leis kompleksiskai analizuoti ne tik politikos įtakas, bet ir socialinės grupės specifiką.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad Lietuva kaip ir daugelis gerovės valstybių formaliais ir neformaliais įsipareigojimais vykdo skurdo ir socialinės atskirties mažinimo politiką. Realizuodama strateginiuose dokumentuose numatytas priemones, pasitelkdama finansinius ir žmogiškuosius išteklius, siekia įvairių socialinių grupių gerovės. Nepaisant valstybės vykdomų veiksmų, asmenys, grįžę iš įkalinimo įstaigų, yra viena labiausiai skurstančių ir atskirtų socialinių asmenų grupių. Aktualu ištirti kodėl šie asmenys sunkiausiai integruojasi darbo rinkoje ir yra nepageidaujami darbdavių.

Temos ištirtumas. Magistro darbe nagrinėjamos skurdo mažinimo politikos įvairius aspektus tiria Statistikos departamentas. Tyrimai susiję su gyventojų užimtumo, nedarbo lygio, darbo užmokesčio, namų ūkių biudžetais, skurdo gylio ir lygio rodikliais³. Mokslininkų darbuose dažniausiai tiriamas skurdo ir socialinės atskirties paplitimas, jo priežastys, mažinimo galimybės ir matavimo metodikos specifika (pranešimai apie žmogaus socialinę raidą (1995 – 2001 m.); įvairūs autoriai: G. Steponavičienė, M. Jėčiuvienė, D. Liutikas, R. Zabarauskaitė, L. Žalimienė, B. Gruževskis, R. Lazutka, A. Šileika ir kt.). Taip pat šios politikos temomis surengta nemažai konferencijų. Taigi

³ Statistikos departamentas. <<http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1111>> [Žiūrėta 2007 m. vasario 24 d.].

skurdas ir socialinė atskirtis, kaip reiškiny, yra gana dažnas tyrimų objektas, tuo tarpu politikos įgyvendinimas nėra analizuotas.

Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracija darbo rinkoje tirta minimaliai – tai viena iš priežasčių, kodėl pasirinkta ši asmenų grupė. VU 2001 m. apginta R. Matušaitytės daktaro disertacija⁴, kurioje aptariamos įvairios socialinės asmenų grupės, buvę teistieji analizuojami tik ilgalaikių bedarbių kontekste. VPU publikacijos, moksliniai darbai orientuoti į nuteistųjų ar buvusių teistųjų resocializaciją, integraciją į visuomenę (G. Kvieskienė⁵, I. Kuginytė-Arlauskienė⁶). Minėtame universitete buvo atliktas tyrimas⁷ ir pateikiamos rekomendacijos dėl buvusių kalinių integracijos į visuomenę ir darbo rinką. MRU moksliniai darbai socialinio ir daugiausia kriminologinio pobūdžio (R. Uscila⁸, A. Petkus⁹, J. Dermontas¹⁰, T. Mackevičius¹¹). Pastebima, kad mokslininkų darbų buvusių kalinių integracijos darbo rinkoje tema mažai (tik tie, kurie susiję su resocializacija ar adaptacija). Tuo tarpu politikos įgyvendinimas, jos veiksmingumas ir buvusių kalinių požiūris ir nuostatos į darbą nėra analizuotas visai.

Šiuo tiriamuoju darbu siekiama visapusiškai pažvelgti į pasirinktos horizontalios viešosios politikos įgyvendinimo procesą, atskleisti buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politikos formavimo ir įgyvendinimo ypatumus. Šioje studijoje analizuojami programiniai politikos aspektai, politikoje dalyvaujančių institucijų ir atskirų veikėjų, interesų grupės vaidmuo, socialinių-ekonominių aplinkybių poveikis politikos realizavimo veiksmingumui.

Tyrimo problema. Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politika yra horizontalaus pobūdžio viešosios politikos sritis. Politikos procesas inkorporuoja platų ratą institucijų (SADM, ŠMM, LDB, LTDB, LDRMT, KD,

⁴ Raimundė Matušaitytė, *Darbo rinkos probleminės grupės ir jų padėties gerinimas*. Daktaro disertacija. Kaunas, 2001.

⁵ Giedrė Kvieskienė, *Pozityvioji socializacija: monografija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005. (Buvę nuteistieji tiriami bendrame kontekste).

⁶ Ieva Kuginytė-Arlauskienė, *Asmenų, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų, integravimosi į visuomenę galimybės*. Pedagogika: mokslo darbai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006.

⁷ Irena Zaleckienė, etc., „Lukiškių tardymo izoliatoriuje – kalėjime kalinčiųjų asmenų edukacinių poreikių tenkinimo perspektyvos“. VPU, Socialinės komunikacijos institutas, Vilnius, 2006.

⁸ Rokas Uscila rašo viktimologijos ir nusikaltimo aukų teisių temomis.

⁹ A. Petkus rašo kriminalinės subkultūros temomis.

¹⁰ Julius Dermontas, *Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme rehabilitacija*. Acta paedagogica Vilnensia. Mokslo darbai, 2005, Nr.15.

Julius Dermontas, etc., *Alternatyviomis bausmėmis nuteistųjų asmenų socialinė integracija probleminiuose regionuose*. Vilnius: UAB „Vambra“, 2005.

Julius Dermontas, *Nuteistųjų socialinė rehabilitacija*. Jurisprudencija. Mokslo darbų rinkinys, 2004, Nr.51(43).

¹¹ Tomas Mackevičius rašo alternatyviųjų bausmių ir jų realizavimo temomis.

savivaldybes, NVO), o įgyvendinimo priemonės paskirstytos tarpsektoriniu principu. Dėl nagrinėjamos politikos specifikos darbe keliamos dvi problemos – metodologinė ir praktinė.

Pirmoji nagrinėjama problema – teorinė ir metodologinė. Darbe siekiama sintezuoti teorinį modelį, kuris leistų visapusiškai ištirti pasirinktos politikos įgyvendinimo procesą. Modelio sukūrimas negrindžiama kitų modelių netinkamumu ar nepagrįstumu, tiesiog pasirinktasis modelis inkorporuoja esminius politikos įgyvendinime sąveikaujančius kintamuosius. Abu pasirinkti teoriniai požiūriai „iš viršaus žemyn“ ir „iš apačios aukštyn“ pagrįsti empiriniais tyrimais, išskiria skirtingus politikos įgyvendinimą veikiančius kintamuosius – tai leidžia sukurti kompleksiską modelį. Politika, kurios sėkmingumas priklauso nuo įvairių administracinių lygių valstybės institucijų pastangų, socialinės grupės vaidmens ir darbdavių svarbu tirti integruoto modelio pagalba. Kitas aspektas – metodologija. Lietuvoje nėra duomenų, kurie leistų tirti buvusių kalinių integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo problemas, taip pat jų požiūrį ir nuostatas į darbą. Norint gauti tokią informaciją reikia savarankiškai atlikti tyrimus.

Antroji problema – praktinė. Ji atsiranda politikos įgyvendinimo procese, kuris dažnai siejasi su politikos formavimo etapu. Programa, reglamentuojanti nuteistųjų ir buvusių teistųjų adaptaciją visuomenėje ir darbo rinkoje, patvirtinta beveik prieš dešimt metų, tačiau į darbo rinką integruojasi mažai buvusių teistųjų¹². Pateikiami suvestiniai LDB rodikliai atspindi netolygius rezultatų svyravimus, todėl darbe siekiama ištirti šias neprogresyvias tendencijas.

Taigi nors, įgyvendinant pasirinktą politiką, matomas politikos formavimo ir įgyvendinimo institucijų dėmesys buvusiems kaliniams, tačiau rezultatai nėra progresyvūs. Atsižvelgiant į minėtą problemą, keliamas pagrindinis klausimas: kodėl tik nedaugelis buvusių kalinių integruojasi į darbo rinką? Taip pat šalutiniai klausimai: kokią įtaką politikos įgyvendinimui turi „viršaus“ politika? Kokią įtaką politikos rezultatams turi buvusių teistųjų požiūris ir nuostatos į darbą?

Tyrimo objektas – asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo veiksmingumas.

¹² Duomenys pateikiami remiantis LDB informacija. Pateikiamas įsidarbinusiųjų procentas priklausantis nuo įsiregistravusiųjų: 2003 m. – 28,3 proc.; 2004 m. – 51,2 proc.; 2005 m. – 47,1 proc.; 2006 m. – 40,2 proc.; 2007 m. – 47,9 proc. 5. 1. – 5. 2. Priedai.

Tyrimo tikslas – remiantis sintezuotu teoriniu modeliu, darbe siekiama identifikuoti asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo metu kylančias problemas, jų priežastis.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis „iš viršaus žemyn“ ir „iš apačios aukštyn“ teorinių požiūrių principais sukurti teorinį analizės modelį.

2. Aptarti asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos susiformavimo prielaidas.

3. Remiantis kiekybiniais ir kokybiniais tyrimais išskirti pagrindines problemas, trukdančias buvusiems kaliniams įsidarbinti.

4. Nustatyti, ar valstybės suformuota politika yra adekvati, sprendžiant asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje problemas.

5. Nustatyti problemas, trukdančias valstybinėms ir nevalstybinėms institucijoms darniai vykdyti politiką.

6. Ištirti darbdavių požiūrį į buvusius kalinius kaip potencialius darbuotojus.

7. Ištirti esamų ir buvusių kalinių požiūrį ir nuostatas į darbą.

Tyrimo hipotezė. Horizontalios viešosios politikos įgyvendinimas nepakankamai veiksmingas dėl subjektyvių buvusių kalinių charakteristikų – jų požiūrio ir nuostatų į darbą.

Šalutinės hipotezės. Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimas neveiksmingas dėl šių trūkumų:

1. Nėra visuotinai suprantamų ir siekiamų tikslų bei uždavinių, kiekviena institucija politiką suvokia institucijai nustatytų kompetencijų ribose.

2. Buvę kaliniai integruojami į darbo rinką neesminėmis politinėmis priemonėmis.

3. Nėra glaudaus ir intensyvaus politikos procese dalyvaujančių institucijų bendravimo ir bendradarbiavimo.

4. Politikai įgyvendinti nepakanka būtiniausių išteklių.

5. Trūksta palaikymo ir teigiamo požiūrio į sprendžiamas problemas iš buvusių kalinių pusės.

6. Politinės, socialinės ir ekonominės išorinės aplinkybės nėra visiškai palankios veiksmingai politikai įgyvendinti.

Tyrimo kintamieji. Tiriamajame darbe priklausomas kintamasis – asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo veiksmingumas. Nepriklausomais kintamaisiais pasirinktas formalių valstybės institucijų, NVO tinklo, verslo atstovų dalyvavimas formuojant ir įgyvendinant politiką ir buvusių kalinių nuostatos bei požiūris į darbą/įsidarbinimą.

Tyrimo teorija ir metodologija. Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimas analizuojamas remiantis sintezuotu dviejų teorinių požiūrių („iš viršaus žemyn“ ir „iš apačios aukštyn“) modeliu. Pirmojo teorinio požiūrio autoriai (P. A. Sabatieras ir D. Mazmanianas) politikos formavimo ir įgyvendinimo etapuose akcentuoja „viršaus“ institucijų vaidmenį. Teoriniame požiūryje išskiriami šeši veiksniai, nuo kurių priklauso sėkmingas politikos įgyvendinimas. Antrasis teorinis požiūris (Hjernas, Hullas, Hanfas ir kt.) pabrėžia vietinių politikos įgyvendinimo struktūrų svarbą, jų sąveiką politikos erdvėje. Tyrimo metodologiją sudaro kiekybiniai ir kokybiniai tyrimai, kurie plačiau aptariami pirmajame darbo skyriuje.

Tyrimo metodai:

1. Politikos proceso ciklą aprašančių literatūros šaltinių analizė.
2. Politikos įgyvendinimo teorinių požiūrių „iš viršaus žemyn“ ir „iš apačios aukštyn“ principų analizė.
3. Lietuvos strateginių dokumentų (strategijų, veiklos planų, programų ir kt.) ir teisės aktų analizė.
4. Du struktūruoti kiekybiniai tyrimai (esamų ir buvusių teistųjų – dirbančių ir nedirbančių – anketavimas). Tyrimo rezultatų aprašymas ir vertinimas.
5. Du kokybiniai tyrimai – struktūruotas ir pusiau struktūruotas (struktūruotas darbdavių anketavimas ir politikos formavimo ir įgyvendinimo etapuose dalyvaujančių institucijų atstovų pusiau struktūruota apklausa). Duomenų aprašymas ir vertinimas.

Tyrimo šaltiniai:

1. Pirminiai – oficialūs dokumentai: įstatymai, norminiai teisės aktai, nuostatai, strategijos, programos, ataskaitos (dokumentai, kurie atspindi politikos formavimo, įgyvendinimo procesus). Remiantis šiais dokumentais galima numatyti, vertinti, analizuoti pasirinktą viešosios politikos sritį.

2. Antriniai – mokslo literatūra: viešosios politikos, viešojo administravimo vadovėliai, skirti politikos proceso, pasirinkto teorinio pagrindo analizei ir pritaikymui nagrinėti, literatūra apie pasirinktą socialinę asmenų grupę.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro trys skyriai. Pirmajame skyriuje pateikiami sintezuotam teoriniam modeliui naudojami du teoriniai požiūriai, jų principai, silpnybės ir stiprybės. Vėliau sintezuojamas teorinis analizės modelis – išskiriami modelio elementai, sudaroma integruota schema. Skyriuje taip pat pateikiami vykdytų tyrimų aprašymai, jų eiga ir respondentų atrinkimo kriterijai.

Antrajame darbo skyriuje suformuluojamos ir pagrindžiamos asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos susiformavimo prielaidos. Čia taip pat išskiriamos ir pateikiamos buvusių teistųjų integravimosi darbo rinkoje problemos.

Paskutiniajame darbo skyriuje, remiantis sukurtu teoriniu modeliu, pateikiama politikos įgyvendinimo analizė, šešiose skyriaus dalyse išskiriamos esamos politikos tendencijos, taip pat įgyvendinant politiką kylančios problemos, jų priežastys.

1. Teorinis analizės modelis ir tyrimo metodologija

Pirmajame darbo skyriuje konstruojamas teorinis analizės modelis ir aprašomi atlikti kiekybiniai ir kokybiniai tyrimai, kurių informacija naudojama visame magistro darbe. Pirmiausia skyriuje trumpai pristatomi „iš viršaus žemyn“ ir „iš apačios aukštyn“ teoriniai požiūriai, jų stiprybės ir silpnybės. Pagrindžiamas minėtųjų požiūrių pasirinkimas modelio sintezei. Tada sintezuojamas teorinis analizės modelis, kuriuo remiantis nagrinėjama pasirinkta viešoji politika šešių skirtingų kintamųjų kontekste. Pagaliau aprašomi tyrimai – pateikiama tyrimų eiga, respondentų specifika ir atrinkimo ypatumai.

1.1. Viešosios politikos įgyvendinimo požiūriai

Įgyvendinimo teorijų tikslas – ištirti politikos įgyvendinimo procesą nuo sukūrimo iki pasiekto rezultato. Analizė inkorporuoja kintamuosius, kurie lemia vykdomos politikos sėkmes ir nesėkmes. Kiekvienas teorinis analizės pagrindas pasirenka skirtingą tyrimo kryptį – centrinės, vietinės ar abiejų valdžių veiksmų, įtakų, indėlių ar konfliktų tyrimus. Kiekvienu atveju pasirinktas teorinis analizės pagrindas priklauso nuo politikos tipo, vyraujančio aplinkos konteksto ar minėtųjų kintamųjų. Nesvarbu, koks analizės pagrindas pasirenkamas, svarbiausia, kad jis įgalintų atskleisti politikos įgyvendinimo problemas ir jų priežastis.

1.1.1. Teorinis „iš viršaus žemyn“ požiūris

„Iš viršaus žemyn“ teorinio požiūrio šalininkai yra P. A. Sabatieras ir D. A. Mazmanianas. Požiūris remiasi prielaida, kad politika prasideda nuo politinių sprendimų priėmimo Vyriausybės lygyje¹³, kurie vėliau lemia visą politikos eigą. Teorinis požiūris remiasi šešiomis sąlygomis, kurios yra sėkmingo politikos įgyvendinimo pagrindas¹⁴:

1. Tikslūs ir aiškūs tikslai – tai veiksnys, nurodantis politikos kryptį, ir būtinas norint politiką vertinti teisiniu ar finansiniu aspektu. Tikslai reikalingi tam, kad įgyvendintojai žinotų, ko tiksliai reikia siekti, kokie yra ištekliai, kokia norima ar siekiama galutinė išėiga. Nenustatyti teisinio ir finansinio vertinimo kriterijai mažina įgyvendintojų atsakomybę, riboja galimybes kontroliuoti veiklos rezultatus.

¹³ Michael J. Hill, *The Policy Process: a reader*. London: Prentice Hall Harvester Wheatsheaf, 1997, 273.

¹⁴ Paul A. Sabatier, *Top-Down and Bottom-Up Approaches to Implementation Research: A Critical Analysis and Suggested Synthesis*, *Journal of Public Policy*. No. 6, 1986, 23-25. Taip pat Parsons, 433.

2. Adekvati priežastingumo teorija – tai gali būti nustatytų priemonių atitikimas sprendžiamoms problemoms arba priemonių tinkamumas siekiamiems tikslams ar uždaviniams. Šis veiksnys remiasi prielaida, kad įgyvendinimo struktūros turi suvokti programos tikslus, taip pat būtina įgyvendinimo struktūrų atsakomybė už vykdomą politiką. Pirmasis ir antrasis veiksniai yra susiję – nustačius tikslus, jiems parenkamos priemonės. Dažnai teigiama, kad neadekvati priežastingumo teorija sukelia daugumos politikų įgyvendinimo nesėkmes¹⁵.

3. Teisinės įgyvendinimo struktūros – tai veiksnys, koordinuojantis įgyvendintojų ir tikslinių grupių klusnumą. Autoriai akcentuoja įvairias priemones, kaip užtikrinti klusnumą: priežiūrą, draudimą, sankcijas, iniciatyvą.

4. Kvalifikuoti ir ryžtingi įgyvendintojai, t. y. ištekliai, kuriais disponuoja įgyvendinančios institucijos (personalo kompetencija, priemonių naudojimas, finansiniai, laiko ištekliai).

5. Interesų grupių ir įstatymų leidžiamosios bei vykdomosios valdžios „suverenu“, vadovų, palaikymas – ši sąlyga yra svarbi per visą įgyvendinimo etapą. Suverenai – tai institucijos, kurios kontroliuoja teisinius bei finansinius išteklius¹⁶. Įgyvendinimo institucijų suverenai paramą inicijuoja per priežiūros, kontrolės, išipareigojimų vykdymo mechanizmus.

6. Socialinės, ekonominės, politinės aplinkos pokyčiai, kuriuos nestipriai veikia suverenu palaikymas ir priežastingumo teorija. Kintančios aplinkos sąlygos gali formuoti problemos suvokimą, lemti politikos įgyvendinimo sėkmingumą, taip pat šis aspektas santykinai susijęs su finansiniais ištekliais ir interesų grupių palaikymu¹⁷.

„Iš viršaus žemyn“ požiūris pasižymi tokiomis stiprybėmis kaip teisinė įgyvendinimo struktūra (kai kurie autoriai tą kritikuoja ir teigia, kad tai pasitaiko retai dėl informacijos trūkumo ir kompromisų poreikio formuojant politiką), aiškūs tikslai (kuris tarsi kontrolinis siekimų sąrašas), tikslų įvykdymo kontrolė, kuri skatina apžvelgti įgyvendinimą, bei tikslų atskyrimo nauda (deklaruoti tikslai leidžia atskirti dokumentuose/programose nurodytus tikslus nuo politikų tuščiažodžiavimo, kurie visuomenėse dažnai būna suprantami, kaip pagrindiniai tikslai)¹⁸. Taigi esminė požiūrio

¹⁵ Daniel A. Mazmanian ir Paul A. Sabatier, *Implementation and Public Policy: With a New postscript*. Boston: University Press of America, 1989, 26.

¹⁶ Ten pat, 33.

¹⁷ Ten pat, 31.

¹⁸ Sabatier, 27-29.

stiprybė – aiškūs ir tiksliai apibrėžti tikslai, kurie įgalina orientuotis į pagrindinį tikslą, kontroliuoja pasiekimo laipsnį ir užkerta kelią visuomenei klaidingai suvokti pagrindinius tikslus.

Vyraujanti kritika analizuojamojo požiūrio atžvilgiu remiasi teiginiu, kad dažnai aiškių ir nekintamų politinių tikslų akcentavimas nėra išlaikomas per visą politikos egzistavimo laikotarpį (tai netrukdo įvertinti programos veiksmingumą, tiesiog jį reikia perkelti į tinkamą kontekstą). Kita vertus, nors autoriai pateikė ilgalaikius teorinio požiūrio rėmus, tačiau nenumatė koncepcinių priemonių atsižvelgiant į politikos kaitą bėgant laikui¹⁹. Apskritai „kilimo“ modeliai kritikuojami už centrinių institucijų iškėlimą formuojant politiką. Aptartasis P. A. Sabatiero ir D. A. Mazmaniano požiūris taip pat kritikuojamas už politinę retoriką, kuri atsispindi dar ikiteisminėje politikos formavimo fazėje. Dar viena kritika „kilimo“ modeliams – perdėtas tikėjimas racionalumu. Požiūriai ar modeliai mažai dėmesio skiria realiai egzistuojančiai ir neišvengiamai netvarkai, įvairių veikėjų elgesio kompleksiskumui, tikslų dviprasmiškumui ar net prieštaravimams. Paskutinis kritikos argumentas – „kilimo“ modeliai, ypač „viršaus“ veikėjai perdėtai mano, kad „apačios“ įgyvendintojai iškreipia tikrąją politiką ir veikia savo nuožiūra, nors dažnai čia suklysta, nes būtent pastarieji veikėjai aiškina ir realizuoja politiką²⁰.

Pateikta teorinio požiūrio kintamųjų, stiprybių ir silpnybių analizė atskleidžia teorinio požiūrio ribotumus – itin mažą dėmesį politikos veikėjų spektrui, jų įtakoms. Kitas aptariamasis teorinis požiūris remiasi būtent „apačios“ veikėjų įtakomis ir svarba politikos įgyvendinimo etape.

1.1.2. Teorinis „iš apačios aukštyn“ požiūris

Ryškesniausi teorinio „iš apačios aukštyn“ požiūrio idėjų šalininkai yra Hjernas, Poteris, Hanfas ir Hullas. Šį požiūrį galima apibūdinti trimis aspektais, kurie yra kartu požiūrio stiprybės. Pirma, svarbiausią vaidmenį atlieka vietinė valdžia. Neneigiama centrinės valdžios įtaka, tačiau ji nėra nepakeičiama ar esminė. Antra, požiūris akcentuoja problemos kilmę, mastą ir apibrėžimą dažniau negu nustatytus tikslus. Galima teigti, kad kiekvienas pasiektas rezultatas yra tikslingas. Politika nesuvaržoma numatytų pasekmių. Trečia, požiūris siekia identifikuoti ir tirti politikoje susidarančius tinklus, jų struktūrą bei

¹⁹ Ten pat, 29-30.

²⁰ Jill Schofield, *Time for a revival? Public policy implementation: a review of the literature and an agenda for future research*. UK: Oxford, 2001, 251.

sąveiką, veikėjų motyvus, paskatas ir veiksmus²¹. Požiūryje svarbi tarpinstitucinė sąveika, bendravimas, bendradarbiavimas, kurių stoka „griežtose“ politikose dažnai lemia informacijos nepakankamumą ir funkcijų persipynimą. „Apačios“ dalyviams suteikta veiksmų laisvė leidžia veikti nevaržomai, atsižvelgiant į situaciją, besikeičiančią problemos svarbą, interesų grupių poreikius.

„Iš apačios aukštyn“ požiūrio koncepcija susiformavo neatsitiktinai. Pagrindiniai principai remiasi kritika „iš viršaus žemyn“ požiūrio koncepcijai, kuri akcentuoja sprendimų priėmimą „viršuje“ ir tik vėliau įtraukiami vietiniai veikėjai. Nors pirmasis požiūris kartais pagrįstai ignoruoja „gatvės lygio“ biurokratų strategijas ir priemones įgyvendinant politiką, visgi reikia pripažinti, kad antrasis požiūris yra svarbus tose politikose, kur nėra vienos dominuojančios ir valdančios institucijos. Būtent todėl „iš apačios aukštyn“ požiūris tiek daug dėmesio skiria įgyvendinimo tinklams, jų sąveikos tyrimams²². Aptariamasis požiūris priešingai negu „kilimo“ požiūriai remiasi politikos formavimo ir įgyvendinimo etapų neatskyrimu. Įgyvendinimo procesas čia yra konsensuso kūrimas ir veikėjų prisitaikymas tarp politikos sprendimų priėmėjų bei įgyvendintojų. Pagrindinė įgyvendinimo problema turi būti ne tai, ar patvirtinama „parašyta“ politika, bet tai, ar įgyvendinimas laiduoja tikslų tęstinumą, autonomiją ir pasižadėjimus tų, kurie turi vykdyti politiką²³. Svarbu, kad priimtas sprendimas būtų tinkamai įgyvendintas, įgautų prasmę, o tai reikalauja bendradarbiavimo ir politikos veikėjų sutarimo. Šalininkai pastebi, kad konsensuso tarp politikos veikėjų trūkumas lemia nesėkmingą politikos įgyvendinimą.

Aptariamo teorinio požiūrio kritika pirmiausia remiasi jo normatyvine perspektyva, t. y. veiksmų laisvės ribomis ir politiniu pagrįstumu²⁴. Požiūris per daug akcentuoja „apačios“ veikėjų galimybes riboti centro galias. Nepakankamai vertinama centro įtaka – paveikti tikslus, strategijas, institucinę struktūrą. Dar viena požiūrio klaida yra ta, kad čia įgyvendintojai traktuojami kaip tinkami – jie nepatikrinami (ne visų kompetencijos gali būti tinkamos). Paskutinis aspektas – požiūris prasideda nuo faktorių, kurie lemia interesus, aiškinimo. Kita vertus reikia pastebėti, kad dažnai tikslinga teoriją sujungti ir su įvairiais socialiniais, ekonominiais, teisiniais faktoriais, nes jie apjungia veikėjų suvokimą, išteklius ir bendradarbiavimą²⁵. Nors „iš apačios aukštyn“ požiūris išvengia „iš viršaus žemyn“

²¹ Schofield, 251.

²² Sabatier, 30-31

²³ Hill, 255.

²⁴ Schofield, 251.

²⁵ Sabatier, 34-35.

kritikuojamų aspektų – aiškių, nekintamų tikslų, kurie neįpareigoja pasiekti konkretaus rezultato, tačiau čia išskyla netvarkos, didelės laisvės, savų interesų siekimo rizikos.

„Iš apačios aukštyn“ požiūris orientuojasi ne tiek į politikos rezultatus, kiek į patį įgyvendinimo procesą ir kintamuosius, kurie lemia politikos išėigas. Esminis dėmesys, skiriamas įgyvendinimo struktūroms, leidžia geriau suvokti ir paaiškinti įgyvendinimo sėkmes bei nesėkmes. Kita vertus, aiškių tikslų neturėjimas gali mažinti tikslingą politikos išėigą, dėl kurios sutaria visi politikos proceso dalyviai. Reikia pastebėti – negalima teigti, jog aptarti du teoriniai požiūriai visiškai skirtingi ir tiria kažką nesuderinamą. Iš tiesų, abu tiesiog tiria skirtingus aspektus. Remiantis pateiktaisiais argumentais, teorinių požiūrių principais pasirinktai politikos įgyvendinimo analizei sintezuojamas dviem požiūriais besiremiantis modelis.

1.2. Teorinių požiūrių sintezė

Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo analizei sintezuojamas teorinis modelis. Remiantis integruotu teoriniu modeliu darbe identifikuojamos problemos, kylančios įgyvendinant politiką, ir veiksmingumą mažinančios priežastys. Magistro darbe laikoma, kad įgyvendinimas, kaip savarankiškas etapas, – tai veiksmų, skirtų tikslams ir uždaviniams pasiekti, žmonių organizacijų, resursų visuma. Politikos procese sąveikaujančių elementų visuma lemia užsibrėžtų tikslų siekimą, kurio galutinė išėiga – pokytis (suformuluota autorės). Šiame darbe veiksmingumas (effectiveness²⁶) – tikslų pasiekimo laipsnis, t. y. kiek problemai spręsti iškelti tikslai atitinka numatytus pasiekti ar pasiektus rezultatus.

Darbe remiamasi racionaliū, stadijiniu politikos proceso ciklu, kuris padeda detaliai analizuoti pasirinktą įgyvendinimo etapą. Kita vertus, nepaisant P. A. Sabatiero kritikos²⁷ dėl politikos formavimo ir įgyvendinimo etapų neatskiriamumo, teoriniame analizės modelyje inkorporuojamas politikos formavimo etapas. Darbe laikomasi prielaidos, kad

²⁶ Evaluation of EU Activities: An Introduction. 2005, 4.

²⁷ P. A. Sabatier pastebi, nors kartais sunku atskirti, kur prasideda viena ir baigiasi kita politikos proceso stadija, tačiau politikos formavimo ir įgyvendinimo etapų atskyrimas yra palaikomas: 1. atvejai, dėl kurių minėtųjų etapų atskirti nereikia, yra dažniau išimtis negu taisyklė; 2. remiantis dalies autorių teiginiais (G. Majone ir A. Wildavsky), kad politikos uždavinių performavimas neišvengiamas dėl begalės veikėjų ir aplinkybių pokyčių, tai tikslų nustatymas apskritai neįmanomas (tuomet apie politikos formavimą neverta kalbėti); 3. apskritai politikos formavimo traktavimas kaip vientiso tinklo, atskleidžia normatyvinių ir empirinių sąsajų principo neišmanymą, kuriuo domisi mokslininkai viešojoje politikoje, t. y. įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios pasidalijimo principo tyrimais.

viešosios politikos etapų atskyrimas ne visada tikslingas, tačiau tai analizuojama ne etapų persipynimo, bet sąsajų ir tarpusavio įtakų rezultatams prasme.

Viešosios politikos etapus netikslinga atskirti, pirmiausia dėl nagrinėjamos politikos siaurumo. Asmenys, grįžę iš įkalinimo įstaigų, sudaro negausią socialinę asmenų grupę. Nors įvairiuose strateginiuose dokumentuose deklaruojama, kad kiekvienos valstybės tikslas – kiekvieno asmens gerovė, tačiau šie asmenys nėra prioritetinga ir daugiausiai dėmesio sulaukianti asmenų grupė. Apskritai buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politika yra gana nauja, susiformavusi 1999 m. Naujumas – dar viena priežastis, kodėl svarbus minėtųjų etapų tarpusavio įtakų tyrimas. Būtent naujas politikas dažnai lydi bandymai ir klaidos dėl informacijos, vykdymo patirties stokos. Tokiu atveju yra neišvengiamas naujų tikslų, uždavinių ar priemonių reformulavimas. Kita priežastis – politikos formavime ir įgyvendinime dalyvauja dalis tų pačių institucijų (SADM, ŠMM, KD ir kt.). Veikėjų atskaitomybės, galios pasidalijimo, komunikacijos aspektai svarbūs abiejuose etapuose. Dar vienas aspektas – socialinė, ekonominė aplinka, jos pokyčiai. Šie veiksniai dažnai daro įtaką politikos peržiūrėjimams, nes keičiasi ne tik problemos, jų mastas, bet ir interesų grupių poreikiai. Pagaliau politikos formavimo įtaka jaučiama analizuojant formaliąją politikos pusę, t. y. numatytus tikslus ir priemones. Politikos įgyvendinimo sėkmės ir klaidos dažniausiai nulemiamos dar pirminiuose politikos ciklo etapuose. Remiantis minėtais aspektais, buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo veiksmingumas analizuojamas inkorporuojant politikos formavimo įtakas.

Toliau darbe siekiama pagrįsti sintezuoto teorinio modelio pasirinkimą. Kodėl esant daugybei politikos įgyvendinimo teorinių požiūrių, pagrindų, modelių įvairovei, pasirinkti du priešingi hierarchiniai požiūriai? Kodėl ribotai gali būti taikomi kiti politikos įgyvendinimo teoriniai pagrindai ir požiūriai?

Politikos įgyvendinimui analizuoti netaikoma evoliucinė proceso samprata (Barrett ir Fudge, Lewis ir Flynn, Pressman ir Wildavsky) pirmiausia dėl to, kad jame glaudžiai persipina politikos formavimas ir įgyvendinimas. Minėtojo požiūrio modeliuose itin akcentuojama galia, interesai, elgesio specifika²⁸. Darbe, atsižvelgiant į politikos specifika, pabrėžiama, kad šie aspektai turi įtakos, bet nėra esminiai. Evoliuciniai modeliai nepasirenkami dėl to, kad darbe siekiama analizuoti politikos įgyvendinimo procesą, formavimą, tiriant tik įtakos ir tikslingumo prasme.

²⁸ Wayne Parsons, *Viešoji politika: politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 421.

Vadybiniai politikos įgyvendinimo modeliai (Cartier, Foster, Handy, etc.) mažai skiriasi nuo dviejų sintezuojamų hierarchinių modelių²⁹, tačiau jie netaikomi dėl specifinių priežasčių, kurios būdingos ne tik pasirinktam atvejui, bet ir visai Lietuvoje vykdomai politikai. Pirmoji priežastis, susijusi su analizuojamosios politikos naujumu ir trumpu įgyvendinimo laikotarpiu. Analizuojama politika įgyvendinama konservatyviai teisinės bazės ir infrastruktūros prasme. Dar viena priežastis, lėmusi ne vadybinio modelio pasirinkimą – Lietuvoje pakankamai neseniai viešajame sektoriuje taikomi vadybiniai valdymo metodai, kad juos būtų galima analizuoti pasirinktu atveju. Žvelgiant plačiau, tokie aspektai kaip personalo valdymas ar kontrolė kol kas Lietuvoje, ypač horizontaliai vykdomoje politikoje, turėtų pakankamai negatyvų požiūrį, todėl juo apsiriboti netikslinga.

P. A. Sabatier Palaikymo koalicijų pagrindas, kuris yra atsakas etapų modeliui, kompleksiskai analizuoja politikos procesą, tačiau pasirinktos politikos analizei jis netinka, nes ši politika įgyvendinama mažiau negu dešimtmetį, taip pat Lietuvos politinėje sistemoje nėra koalicijų ir elito³⁰. Minėti aspektai yra būtini, norint naudoti aptariamą teorinį pagrindą.

Atsižvelgiant į analizuojamos viešosios politikos įgyvendinimo laikotarpį, tarpinstitucinį pobūdį ir interesų grupės svarbą politikos procese teorinio modelio sintezei, pasirinkti du anksčiau aptarti teoriniai požiūriai. Taip pat sintezuojant teorinį politikos įgyvendinimo analizės modelį remiamasi prielaida, kad horizontalios viešosios politikos įgyvendinimas sėkmingas gali būti tada, jeigu politikos įgyvendinimo procese dalyvauja centrinio ir vietos lygio valstybės institucijos bei nevalstybinės organizacijos³¹. Remiantis minėtąja prielaida sintezuojamas kelių institucinių lygių modelis, o išskirti kiti esminiai modelio aspektai leis detaliam iširti politikos įgyvendinimo (ne)veiksmingumą sąlygojančius veiksnius.

Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politika yra horizontali viešoji politika. Nors tokio pobūdžio politikas sunku vertinti pagal pasiektus

²⁹ Ten pat, 422.

³⁰ Paul. A. Sabatier ir Hank C. Jenkins-Smith, *The Advocacy Coalition Framework: An Assessment*. 118-120. Viešosios politikos kompendiumas.

³¹ Živilė Margevičiūtė, *Lietuvos jaunimo politikos įgyvendinimas: jaunimo organizacijų stiprinimas ar jaunimo problemų sprendimas*. Magistro darbas, Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2004, 56.

Darbe patvirtintos šios keltos hipotezės: (1) Lietuvos jaunimo politikos įgyvendinimas yra sėkmingas tik tuomet, jeigu praktinio įgyvendinimo procese aktyviai dalyvauja ir valdžios institucijos; (2) „Iš apačios į viršų“ įgyvendinimo požiūris yra tinkamas jaunimo politikos, kaip horizontalios viešosios politikos įgyvendinimui. 9.

tikslus (tikslai dažnai būna abstraktūs, ambicingi), tačiau atsižvelgiant į tai, kad politika yra nauja, jai skiriama labai mažai dėmesio, reikia vertinti pagal tikslų pasiekimą ir ar apskritai tikslų siekiama. Pasirinktas vertinimo kriterijus – veiksmingumas – tam tikra prasme įpareigoja analizuoti tikslus. Minėtasis pasirinktos viešosios politikos naujumas ir valstybės patirties šioje srityje neturėjimas skatina atsižvelgti į politikos įgyvendinimui pasirinktas priemones. Svarbu apžvelgti ne tik formaliai numatytas Programose, bet ir „žemutinio“ lygmens institucijų taikomas priemones. Dažnai politinių priemonių analizė leidžia objektyviau vertinti politikos tinkamumą ir įtaką veiksmingumui.

Analizuojant pasirinktą politiką, neapsiribojama tik valstybinėmis institucijomis, kurias akcentuoja „iš viršaus žemyn“ teorinis požiūris, nes tai politika, kurioje svarbų vaidmenį atlieka „žemutinio“ lygio institucijos, taip pat NVO – šios institucijos turėtų artimiausiai bendrauti su buvusiais teistaisiais. Nagrinėjant politikos įgyvendinimą neapsiribojama „iš viršaus žemyn“ instituciniu tinklu, nes yra svarbi politikos logika, nusistovėjusi praktika. Apskritai, pastebima, kad minėtą požiūrį sunku taikyti, kur nėra vienos dominuojančios institucijos, todėl svarbu tirti tarpinstitucinius santykius, veikėjų atsakomybes.

Asmenys, grįžę iš įkalinimo įstaigų, yra specifinė grupė ne tik dėl buvusios atskirties nuo visuomenės, bet ir asmenų psichologinių ypatybių. Politikos įgyvendinimo išėjai įtaką daro interesų grupių palaikymas, požiūris ir veikimas ar neveikimas. Dėl minėtojo poveikio darbe pasirenkamas atskiras kintamasis – buvusių kalinių požiūris ir nuostatos į darbą. Tai vienas iš veiksnių, darančių įtaką politikos įgyvendinimo veiksmingumui.

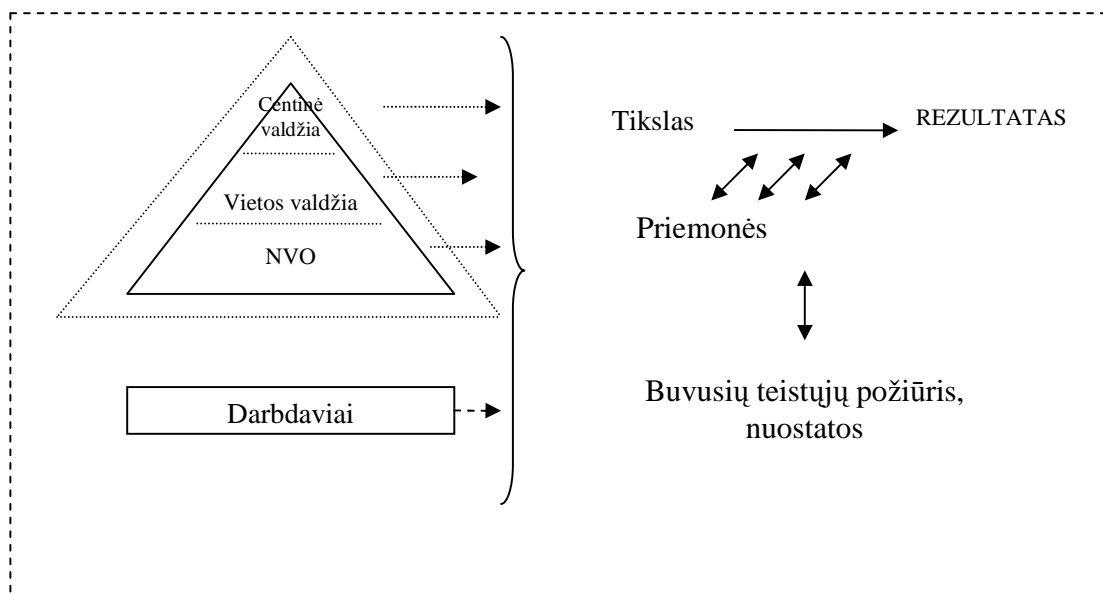
Sintezuotame teoriniame modelyje paskutinioji analizuojama sąlyga – išorinės aplinkos kaitos poveikis įgyvendinant politiką. Pokyčiai politikos įgyvendinimą veikia ne tik neigiama, bet ir teigiama prasme. Svarbu apžvelgti, kurie veiksniai turėjo teigiamą ar neigiamą poveikį politikos realizacijai.

Remiantis teoriniais požiūriais ir argumentais už modelio sintezę, toliau pateikiami modelio elementai ir klausimai, kurie bus taikomi atliekant politikos įgyvendinimo analizę, taip pat pateikiama integruota modelio schema.

1. Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos tikslų ir uždavinių aiškumas ir tikslumas. Ar suformuoti tikslai yra „politinis planas“, ar jie prioritetingi ir suprantami, ar dėl jų sutaria politikos veikėjai?

2. Buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje priemonių adekvatumas kylančioms problemoms. Ar formalios ir įgyvendinimo struktūrų vykdomos priemonės atitinka asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje problemas? Kokie vykdomų priemonių privalumai ir trūkumai?

3. Politikos įgyvendinimo procese sąveikaujančių institucijų, veikėjų tinklas. Ar svarbi politika Vyriausybinio lygiu, ar yra koordinavimas iš atsakingų institucijų, ar yra bendravimo ir bendradarbiavimo iniciatyvos tarp valstybės institucijų, NVO, darbdavių?

1 pav. (sudaryta autorės)

4. Reikalingi resursai: darbuotojų, finansų, laiko pakankumas. Ar yra pakankamas finansavimas, ar kvalifikuoti ir kompetentingi įgyvendintojai, ar politikos tikslams pasiekti skirta pakankamai laiko?

5. Socialinė asmenų grupė. Ar yra palaikymas ir interesas vykdomai politikai iš socialinės asmenų grupės? Kaip socialinės grupės požiūris lemia tikslų pasiekimą?

6. Socialinės, ekonominės ir politinės aplinkos ypatumai. Ar vyko daug pokyčių išorinėje aplinkoje? Kaip kaita veikė politikos įgyvendinimą? Ar pokyčiai skatino požiūrio į problemas kaitą?

Analizuojant politikos įgyvendinimą, darbe nesiekama nustatyti veiksmingumo laipsnio. Tikslų pasiekimas vertinamas politikos įgyvendinimą veikiančių problemų ir jų priežasčių kontekste. Minėti aspektai tiriami remiantis sintezuotu modeliu. Nurodytas ryšys

tarp įvairių modelio kintamųjų, taip pat pateikti modelio elementai, kurie sudarys empirinės analizės turinį (1 pav.).

1.3. Empirinių duomenų rinkimo metodika

Buvusių kalinių integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimui analizuoti nėra reikiamų duomenų, todėl, siekiant pagrindinio darbo tikslo ir hipotezių patvirtinimo ar paneigimo, darbe atliekami keturi skirtingi tyrimai. Pasirinktos būtent šios politikos proceso veikėjų grupės dėl jų svarbos galutiniams rezultatams. Toliau aprašomas kiekvienas tyrimas atskirai.

Pirmojo kiekybinio struktūruoto tyrimo metu (anketavimas) buvo apklausti nuteisti asmenys. Jie buvo apklausiami Vilniaus 2-uosiuose pataisos namuose.

Kalinčiųjų asmenų apklausai buvo parengta 70 anketų. Po pirmųjų dviejų savaitių atgautos 39 anketos, dar po savaitės – likusios 20 anketų. Iš viso užpildytos 59 anketos – tai pakankamas skaičius tyrimui vykdyti.

Respondentai tyrimui buvo atrinkti remiantis trimis kriterijais. Asmuo turėjo būti: a) vyras; b) atliekantis bausmę Vilniuje; c) iki išėjimo į laisvę asmeniui turėjo būti likę iki 3 metų.

50 anketų užpildė asmenys, atitinkantys visus kriterijus. Iš likusių 9 (2 į klausimą dėl likusio laikotarpio neatsakė) anketų užpildė 7 asmenys, kurie neatitinka likusio bausmės atlikimo laikotarpio kriterijaus, t. y. asmenys bausmę atliks daugiau negu trejus metus. Tyrime naudojami visų 59 anketų duomenys.

Šio kiekybinio tyrimo tikslas – ištirti asmenų, esančių įkalinimo įstaigoje, požiūrį ir nuostatas į darbą ir galimas kliūties, įtakančias darbo paiešką. Siekiama atskleisti nuteistųjų žinias apie valstybės vykdomą politiką, t. y. apie galimas paramos ir pagalbos priemones, esant įkalinimo įstaigoje ir išėjus į laisvę.

Antrojo kiekybinio struktūruoto tyrimo metu (anketavimas) buvo apklausti asmenys išėję iš įkalinimo įstaigų. Jie buvo apklausiami dviejose institucijose – Vilniaus regiono pataisos inspekcijoje ir Teritorinėje Vilniaus darbo biržoje.

Buvusių nuteistųjų (dirbančiųjų ir nedirbančiųjų) apklausai buvo parengta po 70 anketų. Per dvi savaites atgautos 65 anketos (pirmą savaitę – 43, antrąją – 22 anketos) – to pakanka tyrimui įvykdyti. Tyrime dalyvavo 35 šiuo metu dirbantys ir 30 nedirbančių asmenų.

Respondentai tyrimui atrinkti pagal du kriterijus. Asmuo turėjo būti: a) vyras; b) gyvenantis Vilniuje. Visas 65 anketas užpildė asmenys atitinkantys pagrindinius tyrimo respondentams keliamus reikalavimus. Reikia pastebėti, kad dauguma apklaustųjų paleisti iki baismės atlikimo termino, nes 55 anketos buvo užpildytos Vilniaus regiono pataisos inspekcijoje.

Šio kiekybinio tyrimo tikslas – ištirti buvusių teistųjų požiūrį ir nuostatas į darbą, galimas arba numanomas kliūtis, lemiančias darbo paiešką. Taip pat tyrime siekiama atskleisti buvusių nuteistųjų žinias apie valstybės vykdomą politiką, t. y. kokios galimos paramos ir pagalbos priemonės gali būti suteiktos išėjus į laisvę.

Pirmojo ir antrojo tyrimų duomenys aprobuoti SPSS (Statistical Product and Service Solutions) programa. Kai kuriuose aprobuotų duomenų paveiksluose (žr. priedus) atsakymai nėra šimto procentų suma (kiek matoma vizualiai), nes buvo pateikiami klausimai, kuriuose galima pasirinkti kelis atsakymų variantus. Minėtaisiais atvejais buvo siekiama išsiaiškinti, kuris aspektas, kokiai daliai respondentų yra svarbus, o kuris nesvarbus (neigiami atsakymai nerodomi). Abu tyrimai aprašomi trimis etapais, tačiau ryškesnės dalys neišskiriamos. Pirmasis etapas – respondentų socialinės-demografinės charakteristikos tyrimas (amžius, išsimokslinimas, laisvės atėmimo pobūdis ir pan.). Antrasis etapas – respondentų nuomonės apie darbą, potencialių problemų, kurios gali atsirasti arba atsiranda, ieškant darbo, tyrimas. Trečiasis etapas – valstybės politikos apžvalga – ar buvęs nuteistasis turi žinių apie galimas paramos ir pagalbos priemones (Tyrimų duomenys pateikiami 1 ir 2 prieduose).

Trečiojo kokybinio struktūruoto tyrimo metu buvo apklausiami socialinių įmonių vadovai. Kadangi socialinių įmonių įstatymas priimtas, siekiant padėti įsidarbinti sunkiai konkuruojančioms darbo rinkoje asmenų grupėms, buvo siekiama sužinoti šių įmonių vadovų nuomonę.

Darbdavių apklausa buvo vykdoma visoje Lietuvoje. Pagrindinis kriterijus, kurį turėjo atitikti įmonė – jos Socialinės ar Neįgaliųjų socialinės įmonės statusas. Iš viso Lietuvoje minėtus statusus turi 72 įmonės. Dauguma jų yra būtent neįgaliųjų socialinės įmonės. Iš minėtų 72 įmonių pirmajame tyrimo etape atkrito 11 įmonių, nes nebuvo gauti jokie įmonės kontaktai, t. y. ieškant internete, telefonų knygose ir skambinant informacijos telefonais.

Anketos buvo išsiųstos elektroniniu paštu visoms įmonėms – sugrįžo 5. Po savaitės buvo skambinama į kiekvieną įmonę ir pakartotinai siųstos anketos – gautos 6. Trečiajame etape anketos pakartotinai išsiųstos anketos elektroniniu paštu – sugrįžo 3. Iš viso tyrime naudojami 14 anketų atsakymai. Kadangi duomenys netinkami kiekybiniam tyrimui, gautos anketos aprobuotos kokybiniu būdu, kurio tikslas – ištirti darbdavių požiūrį į asmenis, grįžusius iš įkalinimo įstaigų, kaip potencialius darbuotojus. Taip pat siekiama išnagrinėti darbdavių požiūrį į problemas, kylančias socialinei asmenų grupei integruojantis darbo rinkoje.

Socialinių įmonių tyrime dalyvavo 10 uždarytų akcinių bendrovių, 2 individualios įmonės, akcinė bendrovė ir viešoji įstaiga. Daugiausia įmonių (11 įmonių) įsikūrę didžiuosiuose miestuose (Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Klaipėdoje), kitos – mažuose miestuose (2 įmonės) ir 1 – kaime. Absoliuti jų dauguma įdarbinę tik neįgaliuosius. Įdarbintųjų skaičius varijuoja tarp 4 – 120 darbuotojų.

Ketvirtasis pusiau struktūruotas kokybinis tyrimas atliktas apklausiant institucijų, kurios susijusios su buvusių ar esamų nuteistųjų integracijos darbo rinkoje politika formavimo ir įgyvendinimo etapuose, atstovus.

Kokybiniame tyrime įvairia forma dalyvavo 13 ekspertų iš 10 skirtingų institucijų. Buvo siekiama apklausti politikos formavime, įgyvendinime dalyvaujančių valstybinių institucijų ir žymiausių nevyriausybinių organizacijų atstovus.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti kiekvienos institucijos realias funkcijas formuojant ir įgyvendinant politiką, jų požiūrį į politikos tikslus, uždavinius, įgyvendinimo problemas, veiksmingumą lemiančius veiksniai. Ekspertų taip pat buvo klausama, su kokiomis jų nuomone pagrindinėmis problemomis susiduria būvę nuteistieji ieškodami darbo.

Priede pateikiamas sąrašas asmenų, kurie dalyvavo, padėjo ar atsisakė dalyvauti tyrime, pateikiami pokalbių tekstai, išskiriant tik pagrindinius teiginius. Reikia pastebėti, kad ne visiems atstovams pateikiami vienodi klausimai (po kelių pokalbio minučių būdavo matyti, kad asmuo negalės atsakyti į pateikiamus klausimus).

Antrame ir trečiajame darbo skyriuose, remiantis išskirtais teorinio analizės modelio elementais ir tyrimų metu surinktais duomenimis, nustatomos buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje problemos, politikos įgyvendinimo sunkumai ir jų priežastys.

2. Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos ypatumai

Šis darbo skyrius skirtas asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos specifikai iširti ir aprašyti. Skyriaus pradžioje aptariamos politikos susikūrimo prielaidos (išskiriamos autorės), toliau pateikiama buvusių teistųjų samprata, pagaliau analizuojamos problemų priežastys, trukdančios jiems integruotis darbo rinkoje. Šis skyrius atskleidžia politikos susiformavimo svarbą ir toliau darbe analizuojamų politikos įgyvendinimo priemonių tinkamumą.

2.1. Politikos suformavimo prielaidos

Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos susiformavimas sutampa su siekiu mažinti skurdą ir socialinę atskirtį (1999 m.). Minėta socialinė asmenų grupė dėmesio sulaukdavo diskutuojant ir rūpinantis integracijos į visuomenę ar piliečių saugumo užtikrinimo aspektais. LR Vyriausybės programose būdavo minima nuteistųjų ar buvusių teistųjų integracijos, nusikaltimų prevencijos problemos, tačiau pritrūkdavo politinės valios imtis realių veiksmų.

Politikos susiformavimo aspektai nuo 1995 m. glaudžiai susiję su prasidėjusiu integracijos į Europos Sąjungą kontekstu, kuris lėmė LR Vyriausybės pasirengimą mažinti socialinę įtampą, kurią sukelia ekonominė ir socialinė aplinkos kaita. Užimtumo didinimas, siekiant mažinti socialinius ir ekonominius skirtumus, saugumo ir stabilumo didinimas tarp šalies piliečių, tapo strategine politikos kryptimi³². Tuo pačiu prisijungimas prie Lisabonos strategijos įtakojo kryptingesnį „socialinės rizikos asmenų integracijos į darbo rinką, plėtojant paslaugų infrastruktūrą, didinant jų prieinamumą“³³ procesą.

Pirmieji formalūs politikos formavimo žingsniai pastebimi 1999 m., kuomet LR Vyriausybė patvirtino nutarimą „Dėl nuteistųjų ir grįžusių iš kardomojo kalnimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės

³² Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001 – 2004 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. – 2001. Nr. 40-1404.

³³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1270 „Dėl Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos“. 2005 m. lapkričio 22 d., 56.

adaptacijos³⁴. Programoje numatytos politinės kryptys yra naudojamos skurdo, socialinės atskirties mažinimo veiksnių planuose, programose ir kituose strateginiuose dokumentuose. Suformuoti ir įgyvendinti buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politiką paskatino daugelis veiksnių. Susikaupusios neigiamos socialinio-ekonominio gyvenimo ir specifinės tik buvusių teistųjų asmenų grupei būdingos tendencijos darė lemiamą įtaką³⁵:

➤ Skurdo paplitimas ir lygio rodiklių kilimas. Remiantis statistiniais duomenimis, nuo 1996 m. iki 1999 m. skurdo lygis mažėjo (1996 m. – 18 proc. → 1999 m. – 15,8 proc. → 2002 m. – 16,9 proc.³⁶). Laikotarpis nuo 1998 m. po Rusijos krizės pasižymėjo visapusišku ekonomikos smukimu, kuris įtakojo ir skurdo rodiklių kaitą. Daugumoje statistinių duomenų skurdo ribos rodikliai nuo 2003 m. yra mažėjantys. Taip yra dėl to, kad kito skurdo ribos matavimo metodika – nuo 50 proc. vidutinių ekvivalentų pereita prie 60 proc. vidutinių ekvivalentų. Nors statistikos duomenys nuo 2003 m. yra mažesni negu prieš tai buvusio laikotarpio, tačiau, atsižvelgiant į minėtuosius matavimo metodikos pokyčius, galima teigti, kad rodikliai nekinta.

➤ Užimtumas ir nedarbas. Nuo 1995 m. didėjantis nedarbo lygis, mažėjantys užimtumo rodikliai (nedarbo lygis buvo 17,1 proc. užimtumo lygis – 55,2 proc.³⁷) įtakojo didesnę valdžios institucijų dėmesį nedarbo problemų sprendimui. Nors vėliau iki 1999 m. rodikliai gerėjo³⁸, tačiau Rusijos krizė sumažino augimą – nedarbo lygis vėl išaugo. Po krizės šalis stabilumą atgavo gana greitai, tačiau nedarbo rodikliai nekito – tai paskatino imtis naujų priemonių.

➤ Migracija ir jos pasekmė – darbo jėgos trūkumas. Nuo Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje kito migracijos srautai, kryptys, atsirado naujos migracijos formos. Nuo 1994 m. suintensyvėjo emigraciniai procesai, o įstojimas į Šengeno šalių erdvę (2004 m.) dar labiau paskatino emigraciją. Statistiniai duomenys rodo, kad intensyviausia emigracija buvo 2004 – 2005 m. (2003 – 22,7 tūkst., 2004 – 32,5 tūkst., 2005 – 48,1 tūkst. (duomenys

³⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl nuteistųjų ir grįžusių iš kardo kalėjimo vietų, pataiso darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos“ // Valstybės žinios. – 1999. Nr. 91-2676.

³⁵ SIC rinkos tyrimai, *NVO ir skurdo mažinimo politika*. Vilnius, 2001 – 2002.

NVO atstovai teigia, kad aktualiausias Lietuvos problema yra bedarbiškumas (4,6 iš 5), nusikalstamumas (4,4 iš 5) ir skurdas (4,1 iš 5).

³⁶ Statistikos departamento duomenys, *Skurdo rizikos rodikliai*.

<<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1333b>> [Žiūrėta 2007 m. kovo 24 d.].

³⁷ Statistikos departamento duomenys, *Nedarbo lygis pagal amžiaus grupes ir lytį*. <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1320>> [Žiūrėta 2007 m. spalio 22 d.].

³⁸ Lietuvos Respublikos 2004 – 2006 metų Nacionalinis kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų planas. Vilnius, 2004, 62. <<http://www.socmin.lt/index.php?444734162>> [Žiūrėta 2007 m. rugsėjo 15 d.].

pateikti sumuojant deklaravusius ir nedeklaravusius išvykimo))³⁹. Reikia atkreipti dėmesį, kad statistiniai duomenys nėra visiškai tikslūs dėl informacijos stokos. Ekonominės priežastys (sunku rasti darbą, užsienyje didesnis darbo užmokestis), lėmusios emigracijos srautus, sumažino kvalifikuotos ir nekvalifikuotos darbo jėgos resursus Lietuvoje. Minėtosios tendencijos paskatino valstybę skirti didesnę dėmesį rengiant ir integruojant į darbo rinką potencialiai darbingus asmenis.

➤ Kalėjimų perpildymo fenomenas. Perpildytų kalėjimų tendencijos vyravusios iki 2003 m. trukdė ne tik socialinės rizikos asmenų socializacijai (bausmė buvo orientuota tik į tiesioginį bausmės atlikimą), bet ir lėmė didelius kaštus valstybei (aptariama vėliau).

Remiantis KD duomenimis, 2007 m. penkiolika įkalinimo įstaigų Lietuvoje talpino 9 874 asmenis⁴⁰, pagal ankstesniųjų metų ataskaitas, tose pačiose įstaigose buvo 9 476 vietos⁴¹. Galima daryti prielaidą – visos įstaigos negalėjo talpinti daugiau negu 10 000 asmenų. Analizuojant KD duomenis, akivaizdu, kad nuo 1998 m. (metų pabaigoje buvo įkalinėti 11983 asmenys⁴²) iki 2002 m. (9414 kalintys asmenys⁴³) kalėjimai buvo perpildyti. Tam tikra išimtis pastebima 2000 m., kai metų pabaigoje buvo 7601 kalintis asmuo, tačiau eigoje buvo nuo 13 000 iki 18 000 nuteistųjų⁴⁴. Iki 2003 m., nepaisant mažesnių statistinių duomenų metų pabaigoje, kalėjimai talpino daugiau asmenų negu leido galimybės – Lietuvoje vyravo kalėjimų populiacijos fenomenas.

Nuo 2003 m. gegužės 1 d. įsigalioję nauji teisės aktai⁴⁵ pakeitė situaciją – dažniau pradėtos skirti alternatyvios bausmės: viešieji darbai, lygtinis atleidimas nuo bausmės ir pan. Priėmus Kodeksų pakeitimus, atsirado daugiau galimybių buvusiems teistiesiems

³⁹ Statistikos departamentas, *Emigracija*. <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2202>> [Žiūrėta 2008 m. vasario 15 d.].

⁴⁰ Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, *Kalėjimų departamento bei jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių 2006 metų veiklos pagrindiniai duomenys*. Vilnius, 2007, 4.

⁴¹ Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, *Kalėjimų departamento bei jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių 2005 metų veiklos pagrindiniai duomenys*. Vilnius, 2006, 5.

⁴² Kalėjimo departamento statistinė ataskaita, *Statistiniai duomenys apie nuteistųjų skaičių, sudėtį (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir t.t.) ir jų kaitą 1998 m. 2.* <<http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/nut/nut98.htm>> [Žiūrėta 2007 m. spalio 20d.].

⁴³ Kalėjimo departamento statistinė ataskaita, *Statistiniai duomenys apie nuteistųjų skaičių, sudėtį (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir t.t.) ir jų kaitą 2002 m. 2.* <<http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/nut/nut2002.doc>> [Žiūrėta 2007 m. spalio 19 d.].

⁴⁴ Kalėjimo departamento statistinė ataskaita, *Statistiniai duomenys apie nuteistųjų skaičių, sudėtį (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir t.t.) ir jų kaitą 2000 m. 1-2.* <<http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/nut/nut2000.doc>> [Žiūrėta 2007 m. spalio 19 d.].

⁴⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Baudžiamojo proceso kodeksas ir Bausmių vykdymo kodeksas.

greičiau integruotis į visuomenę, neprarasti darbinių įgūdžių, o tuo pačiu – valstybei racionalizuoti šios srities išlaidas.

1999 m. Europos Tarybos Ministrų Komiteto pateiktos rekomendacijos atspindi, kad kalėjimų perpildymas ir nuteistųjų populiacijos išaugimas trukdo vykdyti socialinę integraciją⁴⁶ (žinoma, ir įvairias bausmių politikas). Taigi siekis mažinti kalėjimų perpildymo fenomeną – viena iš svarbių priežasčių, kodėl tikslinga daugiau dėmesio skirti nuteistojo asmens visapusiškos integracijos procesui. Nusikaltusį asmenį nubaudus ne laisvės atėmimo, o alternatyvia bausme (vykdyti priežiūrą, teikti konsultacines, profesinio švietimo ar pagalbos įsidarbinant paslaugas), sudaromos sąlygos neatitrūkti nuo visuomenės gyvenimo.

➤ Valstybės išlaidų racionalizavimas. Valstybės finansinių išteklių racionalus naudojimas susijęs su nuteistųjų išlaikymo ir vėliau mokamų išmokų kaštais. Analizuojant duomenis, kiek skiriama vienam nuteistajam išlaikyti, duomenys kinta nuo 29 iki 137 litų per dieną (29,09 litai per dieną vienam asmeniui skiriami Alytaus pataisos namuose, o 137,04 – Vilniaus 1-uosiuose pataisos namuose⁴⁷). Vidutiniškai vienam asmeniui per parą skiriami 46,87 litai. Jeigu nuteistųjų vidutiniškai yra 8063, visiems vieną dieną išlaikyti skiriama apie 378 tūkst. litų. Vėliau išėjusiems į laisvę mokamos bedarbių ir kitos socialinės išmokos, kurios yra negrąžintinos išlaidos valstybei.

➤ Nusikalstamų veikų rodikliai. Adaptuoti, integruoti buvusių kalinius skatina nemažėjantys nusikaltimų padarymo rodikliai. Nuo 1991 m. rodikliai kilo nuo 44984 iki 73741 nusikalstamų veikų 2007 m., 2003 – 2005 m. skaičius siekė beveik 90 tūkst.⁴⁸ Remiantis statistika Lietuvoje nemažėja nusikaltimų, jų skaičius nepastoviai svyruoja – didėja arba mažėja.

➤ Visuomenės saugumas. Nuteistieji asmenys sudaro nedidelę visuomenės dalį, tačiau jų pavojingumas ir žalos padarymas gali turėti plataus masto bei įtakos pasekmes. Dauguma išėjusiųjų į laisvę – teisti ne pirmą kartą. Išėjęs iš įkalinimo įstaigos asmuo grįžta į buvusią aplinką. Visuomenės netolerancija, legalaus darbo ir užimtumo neturėjimas, priežiūros stoka lemia pakartotinį nusikaltimą. Siekiant mažinti buvusių

⁴⁶ Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacija Nr. R (99) 22, „Dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos didėjimo“. 1999, 1.

⁴⁷ Vienam asmeniui išlaikyti įkalinimo įstaigose per dieną panaudota lėšų. 2006 m. ataskaita. Vilnius, 2007.

⁴⁸ Nusikaltimų prevencijos Lietuvoje centras, Kriminologinė statistika, Užregistruotos nusikalstamos veikos. <<http://www.nplc.lt/stat/nus/nus1.htm>> [Žiūrėta 2008 m. vasario 2 d.].

teistųjų recidyvinį elgesį veiksmingiausia – skatinti jų dalyvavimą teikiant aktyvias užimtumo ir motyvacijos skatinimo priemones.

Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos susiformavimą sąlygojo didėjantis dėmesys asmeniui – jo ekonominės padėties gerinimui, santykių su visuomene humanizavimui. Politikos susikūrimas neatsiejamas nuo šalies ekonominio augimo – siekio mažinti skurdą, socialinę atskirtį, nedarbą, emigracijos pasekmes. Kita priešasčių grupė – valstybės išlaidų racionalizavimas, kuris glaudžiai siejasi su kalėjimų populiacijos mažinimu. Kalėjimų perpildymas yra ne tik našta valstybei, bet ir visuomenei, kai piliečiai turi tam tikra prasme padengti jiems padariusių žalą išlaikymo kaštus. Taigi pagrindinės priešastys, lėmusios buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politiką – siekimas įgyvendinti kokybiškesnę rizikos grupės asmenų gyvenimą, visuomenės saugumą, skatinti šalies ekonominį augimą ir racionalizuoti biudžeto lėšų naudojimą.

2.2. Integracijos darbo rinkoje problemos

Asmuo, grįžęs iš įkalinimo įstaigos – tai asmuo, kuris atlikęs bausmę pataisos namuose ar kitoje laisvės atėmimo įstaigoje, kuri vykdo kardomąją priemonę – suėmimą. Buvusius teistuosius paprasčiausia apibrėžti bausmės įvykdymo prasme, t. y. jis buvo nubaustas už juridiskai neleistino veiksmo atlikimą. Kita vertus, minėtųjų asmenų charakteristikos labai skirtingos.

Buvęs teistas gali būti asmuo, kuris iki nusikaltimo gyveno įprastą gyvenimą – mokėsi, dirbo, turėjo šeimą. Vienas neatsargus, atsitiktinis įvykis pakeitė jo gyvenimą. Tokie asmenys, išėję iš įkalinimo įstaigų, nesunkiai adaptuosis visuomenėje. Kita asmens charakteristika – tai asmuo, nusikaltęs pakartotinai. Jis suvokia, kad elgesys draudžiamas, tačiau išėjęs į laisvę kartoja tuos pačius nusikaltimus (šiuo atveju nusikaltimai nėra sunkaus pobūdžio – vagystės, sukčiavimas ir kt.). Dažnai asmuo taip elgiasi, nes neturi pragyvenimo šaltinio, valios susirasti darbą, dėl visuomenės netolerancijos, nenoro padėti tokiam asmeniui. Jie dažnai nėra pavojingi visuomenei gyvybės saugumo, tačiau pavojingi turtinės ar materialinės žalos padarymo prasme. Minėtajai asmenų grupei reikia skirti daugiausia dėmesio, nes jie gali integruotis į darbo rinką. Trečioji charakteristika – recidyvistas – tai asmuo, kuris jau buvo teistas už tyčinį nusikaltimą. Recidyvisto specifiškumas, kad jis kitą tyčinį, sunkaus pobūdžio nusikaltimą padarė tuomet, kai ankstesnis teistumas už nusikaltimą yra neišnykęs ar nepanaikintas pagal įstatymus. Tokius asmenis

paprastai sunku integruoti į visuomenę, dauguma asmens problemų yra psichologinio pobūdžio. Tam tikrais atvejais asmuo gali būti nepakaltinamas. Ketvirtoji buvusių teistųjų grupė – tai asmenys, kurie nusikaltėlio statusą laiko savo gyvenimo būdu. Jie dažniausiai yra nusikalstamos grupės nariai, veikia ne pavieniai, neįsivaizduoja, kaip galėtų gyventi be savo rato asmenų, kaip galėtų susitapatinti su kita subkultūra. Šie asmenys nesiregistruoja darbo biržose (jei registruojasi tik dėl formalumų), neprašo paramos ar pagalbos iš valstybės. Šios grupės buvę teistieji pritampa juos supančioje aplinkoje, kuri jiems yra kaip šeima – daugiau jiems nieko nereikia.

Apibūdinus buvusių ar esamų nuteistųjų charakteristikas (išskirtos autorės) reikia pastebėti, kad didžiausia tikimybė padėti integruotis visuomenėje ar darbo rinkoje yra pirmosios (jeigu reikia) ir antrosios grupės (teisti už nesunkius nusikaltimus) buvusiems teistiesiems. Nuo likusių dviejų grupių reikia apsaugoti visuomenę, nes pakeisti jų mąstymą ar gyvenimo būdą yra sudėtinga. Toliau darbe pateikiamos problemų priežastys, lemiančios sunkumus buvusiems teistiesiems integruotis darbo rinkoje.

Asmuo, grįžęs iš įkalinimo įstaigos, siekdamas įsitvirtinti darbo rinkoje, turi būti pageidautinas darbuotojas, „įėjimas“ bei išlikimas darbo rinkos rėmuose sukelia daugybę objektyvių ir subjektyvių problemų. Juk darbas yra specifinis procesas, susijęs su pačiu asmeniu – ieškodamas darbo asmuo turi prisistatyti. Darbo suradimas, o vėliau jo išlaikymas, siejasi su subjektyviomis asmens savybėmis, išsilavinimu, profesiniu pasirengimu ir darbdavio, kuris tam tikra prasme perka prekę, noru ir galėjimu priimti asmenį.

Remiantis kokybinio ir kiekybinio tyrimų duomenimis, toliau darbe pateikiamos priežastys, trukdančios įsidarbinti. Reikia pažymėti, kad tai nėra absoliučios, kiekvienam asmeniui būdingos problemos. Išvardyti aspektai apibūdina buvusių teistųjų, kaip socialinės asmenų grupės, problematikos specifiką. Punktais išskirtos problemos pateikiamos remiantis interviu metodu surinkta informacija, ja remiantis sudarytas 2 pav. Pateiktas 3 pav. atspindi anketavimo metu gautus duomenis, tačiau problemų išskyrimui duomenys nenaudojami, nes šių tyrimų metu problemos yra respondentų pasirenkamos, o ne identifikuojamos.

➤ Asmens vertybės, požiūris, norai⁴⁹. Asmenų charakterio ypatybės šiame darbe analizuojamos bendrai dėl kiekvieno asmens individualių skirtumų. Atlikti tyrimai

⁴⁹ Pateikiamos interviu dalyvių pavardės, kurie paminėjo šią problemą: A. Maminskas, A. Suchovienė, G. Klimavičius, E. Čeplikienė, J. Stašinskas.

atskleidžia, kad dauguma buvusių teistųjų pasižymi nerealiu požiūriu, norais ar savo gebėjimų vertinimu. Daugelį buvusių ir esamų nuteistųjų sieja nebrandūs santykiai su aplinka, išoriniu pasauliu. Kalintieji dažnai situaciją vertina subjektyviai – besiremdami jausmais, nuojautomis, girdėtomis tendencijomis. Kaip pastebi dalis tyrime dalyvavusių ekspertų, šie asmenys dažnai vadovaujasi iškreiptomis vertybėmis – noru turėti daug, nieko nedarant, pripratimas, kad kiti turi jiems duoti, tačiau iš jų nieko negali reikalauti. Buvusi nuteistųjų psichologė V. Klimukienė pastebi, kad nors dažnai pirminę idėją keisti savo gyvenimą sutinka entuziastingai, tačiau vėliau asmuo palūžta dėl greitai nepasiekto ar pasiekto ne tokio, kokio tikėjosi, rezultato. Režiuojant galima teigti, kad pokyčių sėkmę nulemia asmens brandumas, realaus ir norimo gyvenimo būdo santykio atitikimas. Plačiau šis aspektas aptariamas empirinėje darbo dalyje (3 skyrius 5 dalis).

➤ Išsilavinimas⁵⁰. Pastaruoju metu, trūkstant darbo jėgos, išsilavinimas nėra pagrindinis įdarbinimo kriterijus. Kita vertus, galima daryti prielaidą, kad intensyvėjant imigraciniams procesams, kintant darbo jėgos pasiūlai, – išsilavinimas gali būti svarbus priėmimo į darbą kriterijus. Iš 124 apklaustųjų (kalinčiųjų ir buvusių teistųjų) apytikriai 13,5 proc. turi tik pradinį išsimokslinimą (kalintieji – 7 proc., išėjusieji iš įkalinimo įstaigų – 20 proc.). Dauguma įgyję pagrindinį (31,5 proc.) bei vidurinį (46 proc.) išsimokslinimą. Aukštojo (4 proc.) ar aukštesniojo (5 proc.) lygio mokslą baigę 9 proc. asmenų, kurie atlikę ar atlieka juridinio pobūdžio bausmę⁵¹. Neįgytas atitinkamas išsimokslinimo lygis dažnai traktuojamas kaip asmenybės problemų atspindys. Išsilavinimo stoka lemia ne tik menką išprusimą, bet ir didesnes asmenybės problemas, nulemiančias adaptaciją visuomenėje, integraciją darbo rinkoje.

➤ Profesijos neturėjimas⁵². Daugumos rizikos grupės asmenų žemas išsilavinimas lemia ir profesinio pasirengimo bei profesijos neturėjimo problemas, daugelis baigusiujų pradinį ar pagrindinį išsimokslinimą, neturi profesijos. Įsigijusieji vidurinį mokslą galbūt turi profesiją (profesinėse mokyklose galima įsigyti vidurinį išsimokslinimą ir kartu profesiją). Taigi daugelis kalinčiųjų ir buvusių teistųjų ne tik dėl išsilavinimo, bet ir dėl profesinių įgūdžių neturėjimo dažnai nepajėgūs konkuruoti darbo rinkoje.

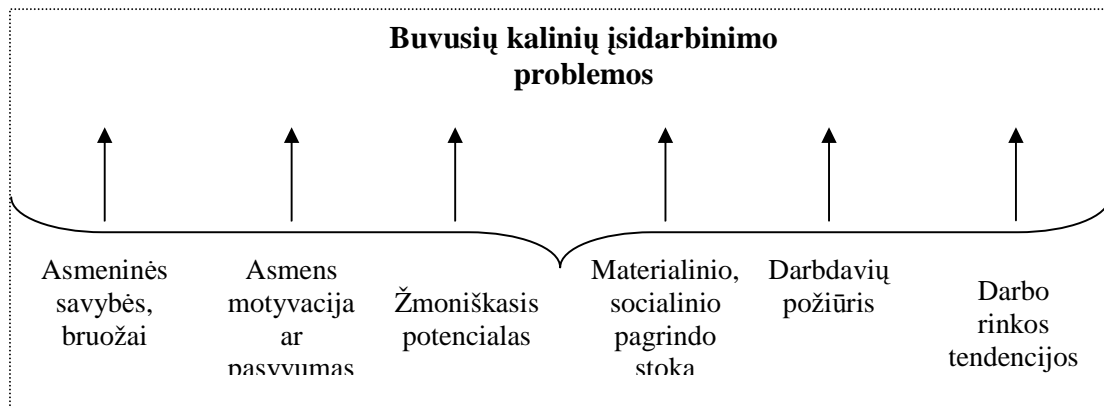
⁵⁰ Pateikiamos interviu dalyvių pavardės, kurie paminėjo šią problemą: A. Maminskas, G. Klimavičius, E. Čeplikienė.

⁵¹ 1 priedas 4 pav.; 2 priedas 3 pav.

⁵² Pateikiamos interviu dalyvių pavardės, kurie paminėjo šią problemą: A. Maminskas, E. Čeplikienė, D. Keblorienė.

➤ Darbo patirties stoka⁵³. Absoliuti dauguma tyrime dalyvavusiųjų yra darbingo amžiaus. 49,5 proc. sudaro asmenys iki 31 metų amžiaus, likusieji – vyresni, tačiau dauguma iki 45 metų (41 proc.)⁵⁴. Taip pat reikia paminėti, kad nors daugumos kalėjimo laikotarpis nėra ilgas, tačiau daugiausia nusikaltusiųjų trečią ir daugiau kartų. Atsižvelgiant į tai, kad daugelis nusikalsta gana jauni, taip pat teistumo pasikartojimo tendencijas, nekeista, kad nemaža dalis neturi nei profesijos, nei darbinės patirties.

Atliktas tyrimas rodo – daugelis buvusių teistųjų iki nusikaltimo nedirbo (52 proc.), tačiau šis procentas mažai skiriasi nuo tų, kurie iki nusikaltimo dirbo (48 proc.)⁵⁵. KD atstovas teigia – absoliutūs teistųjų duomenų surašymai atspindi, kad darbinės patirties neturi 60 proc. buvusių ir esamų teistųjų (tačiau reikia atsižvelgti į vertinimą). Darbo patirties ir įgūdžių neturėjimas yra vienas iš svarbesnių veiksnių, įtakančių motyvą dirbti.

2 pav. (sudaryta autorės)

➤ Sveikatos problemos⁵⁶. Ekspertai, dirbantys su analizuojama rizikos grupe, teigia, kad apie 20 proc. asmenų turi priklausomybes (alkoholizmas, narkotikai), dar keliolika procentų turi psichinių sveikatos sutrikimų⁵⁷. Minėtosios sveikatos problemos dažnai sukelia nenorą dirbti, fizinės jėgos (ypač reikalingos nekvalifikuotam darbui) trūkumus, dažnus darbo dienų praleidimus, darbo vietos kaitą. Minėtosios problemos ir iš jų kylančios pasekmės apsinkina asmens konkurencingumą darbo rinkoje, taip pat įtakoja asmens pasitikėjimą savimi.

⁵³ Pateikiamos interviu dalyvių pavardės, kurie paminėjo šią problemą: D. Keblerienė, G. Klimavičius, A. Maminskas.

⁵⁴ 1 priedas 1pav.; 2 priedas 1pav.

⁵⁵ 2 priedas 7 pav.

⁵⁶ Pateikiamos interviu dalyvių pavardės, kurie paminėjo šią problemą: G. Klimavičius, A. Kaminskas.

⁵⁷ Gintautas Klimavičius, interviu su autoriumi, Vilnius, 2008 m. balandžio 1 d.

➤ Socialinių ryšių nutrūkimas⁵⁸. Dalis ekspertų pažymi, kad nemažai rizikos grupės asmenų stokoja stiprių socialinių santykių su aplinka. Galima pastebėti tinkamų draugų, pažįstamų rato trūkumą. Socialinė asmenų grupės apklausa rodo, kad dauguma gyvena su šeima arba tėvais (iš viso 73 proc.)⁵⁹, taigi tam tikros grandies ryšiai yra pakankamai stabilūs. Kita vertus, didelę įtaką daro ne tik išlikę ryšiai, bet ir jų kokybė, šeimos narių supratingumas, parama.

➤ Materialinio pagrindo neturėjimas (pragyvenimo šaltinis, būstas)⁶⁰. Dažnai akcentuojama, kad materialinio pagrindo ir gyvenamosios vietos neturėjimas apsunkina asmens adaptaciją ir integraciją visuomenėje, darbo rinkoje. Jei yra stiprus motyvas ir noras dirbti, per mėnesį galima išspręsti finansinio nestabilumo problemas, juolab, kad valstybės bei NVO teikiamos paslaugos dalį nepritekliaus gali kompensuoti (vienkartinė išmoka, maitinimas, drabužiai, nakvynė, higiena). Būsto problemos aktualios tik siauram ratui asmenų, nes dauguma turi kur grįžti (šeima, tėvai). Pagrindinių fiziologinių poreikių patenkinimas ir savisaugos jausmas yra svarbus siekiant savirealizacijos, tačiau ne visiems būdingos minėtosios problemos, kitiems dalis jų gali būti laikinai kompensuojamos.

➤ Darbdavių požiūris⁶¹. Tyrimai atskleidė, kad darbdavių nuostatos ir požiūris į buvusį teistąjį turi svarbią reikšmę integracijai darbo rinkoje. Nors dalis ekspertų teigia, kad trūkstant darbo jėgos, darbdaviai vis dažniau linkę ieškoti darbuotojų tarp buvusių ar esamų teistųjų, visgi daugelis yra nusiteikę priešišškai ir galėdami pasirinkti kitos socialinės asmenų grupės darbuotoją, taip ir pasielgia. Socialinių įmonių vadovų apklausa⁶² atspindi, kad iš visų socialinių asmenų grupių pirmiausia įdarbintų neįgalųjį, vėliau motiną arba tėvą, auginantį vaiką iki aštuonerių metų, ir iki pensijinio amžiaus asmenį. Mažiausiai pageidaujami darbovietėje bei kolektyve būtų ilgalaikiai bedarbiai ir asmenys, grįžę iš įkalinimo įstaigų (priimtinausi – buvę teistieji už viešosios tvarkos pažeidimus, o paskutiniai – teisti už žmogžudystę ar plėšimą). Pateiktas gradavimas atspindi darbdavių požiūrį į buvusį teistąjį, jo galimybes įsidarbinti. Dėl minėtųjų tendencijų šiuo metu nėra viena socialinė įmonė nėra įdarbinusi buvusio teistojo.

⁵⁸ Pateikiamos interviu dalyvių pavardės, kurie paminėjo šią problemą: G. Klimavičius.

⁵⁹ 2 priedas 17 pav.

⁶⁰ Pateikiamos interviu dalyvių pavardės, kurie paminėjo šią problemą: E. Čeplikienė, G. Klimavičius, A. Kaminskas.

⁶¹ Pateikiamos interviu dalyvių pavardės, kurie paminėjo šią problemą: E. Čeplikienė, G. Klimavičius, A. Maminskas.

⁶² 3 priedas 1 pav., 2 pav.

R. Matušaitytės daktaro disertacijoje 2001 m. atliktas tyrimas rodo⁶³ – dauguma darbdavių (51,1 proc.) sutinka, kad įvairios mokesčių lengvatos skatintų įdarbinti ilgalaikius bedarbius (buvę teistieji priskiriami šiai kategorijai). Vienas trečdalis (31,9 proc.) apklaustų darbdavių teigia, kad šių asmenų neįdarbintų, nes atitinkamos nuolaidos (ne visa darbo diena) apsunkintų darbo organizavimo struktūrą. Pastebima kontraversiška situacija – nuo 2004 m. galiojantis Socialinių įmonių įstatymas situacijos nepakeitė. Žinoma, kai kurių socialinių grupių įdarbinimas padidėjo, tačiau kitų – padėties darbo rinkoje nepakeitė (taip pat ir buvusių teistųjų).

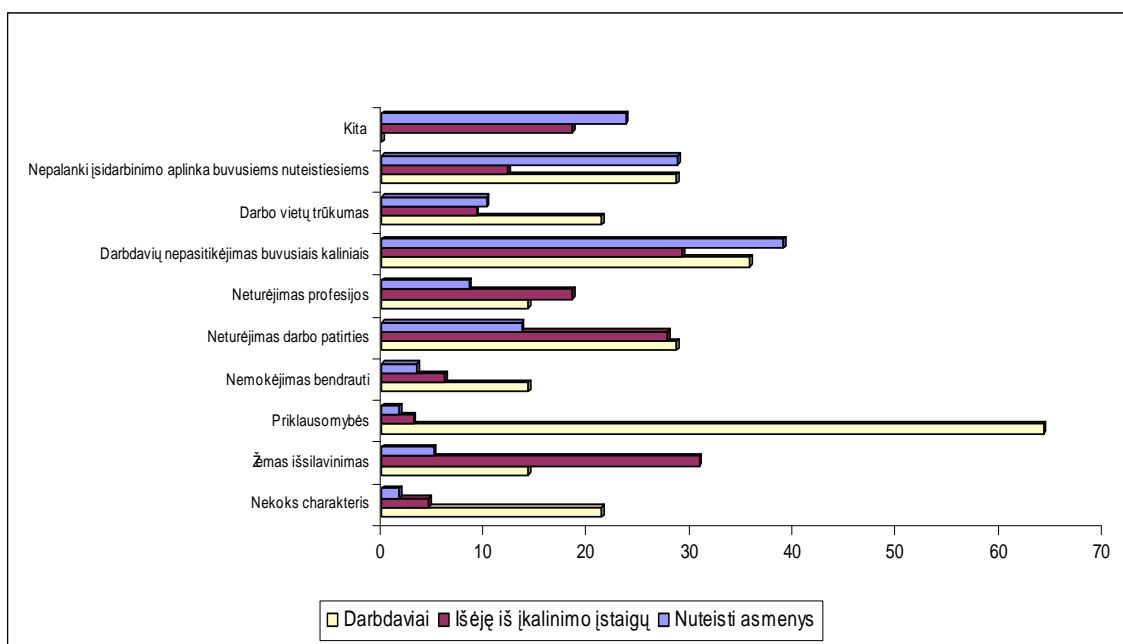
Socialinių įmonių vadovai, paklausti apie galimybę įdarbinti buvusį teistąjį ateityje, dažniau pasirinko neįpareigojantį atsakymą „nežinau“. Tik mažai respondentų pasirinko tvirtą nuomonę „taip“ (2) arba „ne“ (2)⁶⁴. Neapibrėžtą nuomonę galima tapatinti su tuo, kad asmens pasirinkimas priklauso arba iš dalies priklauso nuo to, į kokias pareigas atrenkamas darbuotojas. Minėtųjų nuomonių tendencijos atspindi visapusišką arba dalinį nepasitikėjimą buvusiu kaliniu.

➤ Darbo rinkos tendencijos. Ši problema susijusi su išorinėmis socialinėmis ir ekonominėmis aplinkos tendencijomis. Esant perpildytai ar pakankamai darbo jėgos pasiūlai, vis rečiau bus įdarbintas buvęs teistasis dėl visuomenės stereotipų, asmenų stigmatizacijos, o esant didelei darbo jėgos paklausai ir nepakankamai pasiūlai, ši socialinė grupė iš dalies išvengs ignoravimo ir dezintegracijos.

Aptartosios buvusių kalinių integracijos darbo rinkoje problemos atspindi galimų politikos priemonių platumą ir galimas politikos kryptis. Remiantis tyrimo duomenimis 3 pav. matoma, kad įvairios respondentų grupės skirtingai nurodo svarbiausias įsidarbinimo problemas. Pavyzdžiui, nuteistieji išskiria darbdavių nepasitikėjimo ir nepalankios įsidarbinimo aplinkos svarbą. Išėję iš įkalinimo įstaigų, nors pastebi tuos pačius veiksnius, bet mano, kad svarbesnis yra išsilavinimas ar neturėjimas darbo patirties. Tuo tarpu darbdaviai pastebi, kad svarbiausios kliūtys yra asmenų priklausomybės. Tai, kad darbdavių nusiteikimas yra svarbus kintamasis sutinka visi respondentai.

⁶³ Matušaitytė, 113-115.

⁶⁴ 3 priedas 1 lentelė.

3 pav. „Veiksniai apsunkinantys įsidarbinimą“ (proc.) (sudaryta autorės remiantis tyrimais)

Apibendrinant galima sakyti, kad integracijos darbo rinkoje sunkumai yra dvipusis reiškinys. Vienoje pusėje yra asmuo, jo motyvacija, aktyvumas, noras dirbti, tobulėti, keisti esamą gyvenimo būdą – pastangos integruotis į visavertį gyvenimą, išėjus iš laisvės atėmimo įstaigos negrįžti prie senosios veiklos. Kitoje pusėje – aplinka: darbdavių, visuomenės požiūris į rizikos asmenų grupę, darbdavių pasirengimas juos įdarbinti ir ne tik dėl valstybės teikiamų privilegijų ar nuolaidų, bet ir siekiant bendro ekonominio augimo, visuomenės gerovės. Anksčiau aptartų problemų išsprendimas priklauso nuo daugelio veiksnių. Vienas iš jų – valstybės politika, jos tinkamumas ir institucinių struktūrų suinteresuotumas padėti buvusiems teistiesiems integruotis darbo rinkoje.

Valstybė pasirinktomis politinėmis priemonėmis įgyvendina buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politiką. Valstybės intervencija, asmeniui esant įkalinimo įstaigoje, gali būti veiksmingiausia ir plačiausia – privalomas darbas, seminarai, mokymai ir pan. Nuo to momento, kai kalinys išeina į laisvę visiškai atlikęs bausmę, valstybės pastangų rezultatas priklauso nuo jo motyvacijos, noro, požiūrių (todėl reikia skatinti kuo daugiau paleisti lygtinai, tokiu atveju valstybė gali kontroliuoti, prižiūrėti rizikos grupės asmenį). Valstybė pasirinktomis politinėmis priemonėmis gali padėti asmeniui gauti išsilavinimą, įsigyti profesiją ar susirasti darbą. Kita vertus, tai, kaip asmuo naudosis šiomis galimybėmis, kaip sėkmingai adaptuosis visuomenėje, darbo rinkoje, priklauso nuo jo – čia valstybės intervencija ribota.

3. Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo analizė

Paskutiniajame darbo skyriuje, remiantis sintezuotu teoriniu modeliu ir tyrimų duomenimis, tiriama politikos formavimo etapo ir kitų išskirtų kintamųjų įtaka politikos įgyvendinimo rezultatams, analizuojamos įgyvendinant politiką kylančios problemos, jų priežastys. Skyriaus dalyse, skirtose kiekvienam modelio elementui, pirmiausia pristatomos politikos tendencijos, vėliau tiriamos problemos ir jų priežastys. Šis skyrius – galutinė darbo išeiiga.

3.1. Politikos tikslai ir uždaviniai

Skurdo ir socialinės atskirties mažinimo politikos tikslas – sumažinti vyraujančius neigiamus kiekybinius rodiklius⁶⁵, kartu laiduoti tęstinę piliečių gyvenimo kokybę. Analizuojant įvairius strateginius dokumentus, pastebima, kad didelis dėmesys skiriamas piliečių išsilavinimo lygiui kelti, tobulinti darbinius įgūdžius, spręsti sveikatos ir priežiūros sistemos, būsto, darbo sąlygų problemas, gerinti piliečių tarpusavio santykius. Skurdas ir socialinė atskirtis yra kompleksinė problema, kuri gali būti išspręsta subalansavus įvairių viešosios politikos sričių santykį, harmonizuojant visuomenės bendruomeniškumą.

Grįžusieji iš įkalinimo įstaigų susiduria su daugeliu problemų, kurias siekia spręsti skurdo ir socialinės atskirties mažinimo politika. Visapusiška socialinės asmenų grupės problematika buvo aptarta ankstesniame darbo skyriuje – išsilavinimo, darbo patirties stoka, sveikatos problemos, santykiai su visuomene, būsto problemos ir kiti gyvenimo kokybės trūkumai. Remiantis atlikta strateginių dokumentų analize ir kokybiniu tyrimu galima teigti – pagrindinis nagrinėjamos politikos tikslas – buvusių teistųjų gyvenimo kokybės gerinimas, kuris įtakoja šalies ekonominį augimą, visuomenės saugumą ir santykių tarp piliečių stabilumą.

Socialinei asmenų grupei didesnis ar mažesnis dėmesys buvo skiriamas visuomet. Nuo pat Nepriklausomybės atgavimo siekiama sukurti gyventojų užimtumo reguliavimo sistemą, prioritetą skiriant profesinio konsultavimo, mokymo ir perkvalifikavimo

⁶⁵ Lietuvos Respublikos 2004 – 2006 metų Nacionalinis kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plane numatoma: iki 2008 m. panaikinti gilų skurdą; iki 2010 sumažinti labiausiai skurstančių gyventojų grupių santykinį skurdo lygį 5 – 10 procentinių punktų. Vilnius, 2004, 22. (Nenurodoma, kokie turėtų būti kiekybiniai rodikliai).

sistemoms, kuriant specialias užimtumo programas gyventojams, kurie negali savarankiškai realizuoti savo teisės į darbą⁶⁶. Pirmaisiais savarankiško valstybingumo metais buvo pateikiamos būtinų reformų gairės, tik vėliau, apie 1996 m., pradėta daugiau dėmesio skirti realiems veiksams. Pirmieji aspektai dėl nagrinėjamos socialinės asmenų grupės politikos pastebimi (šeštosios MP Adolfo Šleževičiaus ir aštuntosios MP Gedimino Vagnoriaus) Vyriausybių sudarytose programose, kuriose teigiama – būtina spręsti „asmenų, linkusių nusikalsti, adaptacijos visuomenėje“⁶⁷ bei „teisės pažeidėjų socialinės rehabilitacijos“⁶⁸ klausimus. Nuo 1999 m. visos Vyriausybės į savo programas plačiąja prasme įtraukia rizikos asmenų grupių skurdo ir socialinės atskirties mažinimą, asmenų, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų, adaptacijos visuomenėje ir integracijos darbo rinkoje aspektus.

1999 m. Rolando Pakso Vyriausybė patvirtino Programą⁶⁹, kurioje numatoma vykdyti nuteistųjų ir grįžusių iš įkalinimo įstaigų socialinę adaptaciją. Po kelių dienų (1999 m. spalio 27 d.) Vyriausybės vadovas atleistas. Į valdžią atėjus konservatoriams (Andriaus Kubiliaus dešimtoji Vyriausybė), Programa buvo koreguojama ir porai metų atidedamas jos įgyvendinimas dėl biudžeto lėšų trūkumo⁷⁰. Kuriant Programą SADM ministrė buvo Irena Degutienė. Pasikeitus dar porai Vyriausybių, 2001 m. vadovaujant Algirdui Brazauskui (dvyliktoji Vyriausybė) pastebimas didesnis Programos įgyvendinimo poslinkis. Tuo metu jau antrus metus SADM ministrė buvo Vilija Blinkevičiūtė. Pirmasis Programos etapas nuo 2001 iki 2004 m. buvo realizuojamas be didelių politikos pokyčių. 2004 m. vasario 9 d. Programa buvo pratęsta nauja redakcija⁷¹. Nuo to laiko Programa vadinama „Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos programa“. Minėtoji Programos redakcija įgyvendinama neintensyviai keičiantis Vyriausybėms ir esant tam pačiam koordinuojančios institucijos (SADM) ministrui.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės Programa. 1990 m. kovo 17 d., Nutarimas Nr. 1-35, 83.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės Programa. 1993 m. kovo 10 d., Dekretas Nr. 11, 40.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės Programa. 1996 m. gruodžio 4 d., Dekretas Nr. 1127, 5.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1179 „Nuteistųjų ir grįžusių iš kardomojo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės rehabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 1999 – 2003 metų programa“. 1999 m. spalio 25 d.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1438 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. spalio 25 d. nutarimo Nr. 1179 „Dėl Nuteistųjų ir grįžusių iš kardomojo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės rehabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 1999 – 2003 metų programos patvirtinimo“ dalinio pakeitimo. 1999 m. spalio 25 d.

⁷¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 143 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. spalio 25 d. nutarimo Nr. 1179 „Dėl Nuteistųjų ir grįžusių iš kardomojo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės rehabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 2001 – 2004 programos patvirtinimo“ pakeitimo. 2004 m. vasario 9 d.

Minėtoje Programoje numatytas ilgalaikis tikslas – tobulinti socialinės asmenų grupės adaptacijos ir reabilitacijos sistemą, trumpalaikis vykdomos Programos tikslas – mažinti pakartotinį nusikalstamumą. Vėlesnėse Programų redakcijose tikslai nepakito, tačiau pasikeitė uždavinių formuluotė, atsirado keli nauji uždaviniai. Remiantis visomis Programų redakcijomis, buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politikos tikslams, ilgalaikiui ir trumpalaikiui, pasiekti išskirti šie uždaviniai:

- Teikti pagalbą įsidarbinant, įgyjant specialybę ar persikvalifikuojant.
- Suteikti pagalbą įgyjant aukštesnį išsimokslinimą, garantuoti reikalingos informacijos ir konsultacijų prieinamumą.
- Teikti psichologinio pobūdžio konsultacijas.
- Remiantis formalių ir neformalių institucijų bendradarbiavimu, formuoti teigiamą nuomonę apie buvusius teistuosius visuomenėje.
- Tobulinti darbuotojų, dirbančių su kalinčiais ar buvusiais teistaisiais, kvalifikaciją.
- Gerinti paramos buvusiems teistiesiems infrastruktūros tinklą, paslaugų kokybę.

Analizuojant politikos formavimo aspektus, pastebimos tokios politikos įgyvendinimą įtakojančios problemos ir jų priežastys. Pirmoji politikos įgyvendinimą lemianti problema yra susijusi su politikos tikslų ir uždavinių suvokimu. Dauguma Vyriausybių sutarė, kad reikia spręsti užimtumo, skurdo, socialinės atskirties mažinimo problemas, skiriant prioritetą aktyvių ir pasyvių politinių priemonių suderinamumui. Taip pat buvo sutariama – svarbu sudaryti sąlygas kiekvienam piliečiui įgyti išsimokslinimą ir profesiją, kelti ar keisti kvalifikaciją, tačiau buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje problemų sprendimo būtinumas, tikslų ir uždavinių akcentavimas tiesiogiai nebuvo minimas nė vienoje Vyriausybės Programoje. Vyriausybės į savo programas įtraukdavo buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje aspektus tik plačiąja politikos prasme, t. y. kiek tai būdavo inkorporuojama bendrame skurdo ar užimtumo politikų kontekste. Reikia paminėti, kad ir plačiąja prasme kiekviena Vyriausybė problemų sprendimą suvokė skirtingai.

Per kokybinį tyrimą už buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimą atsakingų ar su politika susijusių institucijų atstovų buvo klausama, kaip galima formuluoti šios politikos pagrindinį tikslą. Įvairių institucijų atstovai į šį klausimą atsakė skirtingai. Kai kurių institucijų atstovai apskritai nesugebėjo suformuluoti politikos

tikslo. LDB atstovas⁷² teigė, kad svarbiausia yra tuos asmenis integruoti darbo rinkoje, nes, žmogų atitraukus nuo žalingos aplinkos ir įpročių, pasiekiamas pagrindinis tikslas. KD atstovas⁷³ teigė, kad pagrindinis tikslas yra visuomenės saugumas, o SADM atsakingo asmens⁷⁴ nuomone, svarbiausia suteikti asmeniui darbo vietą, jį užimti. Jeigu mažėja nusikalstamumo, skurdo rodikliai ir gerėja asmens gyvenimo kokybė, galima teigti, kad tikslai yra pasiekti. Pastebima, jog kiekvienos institucijos atstovas į politikos tikslą žvelgia per įstaigos kompetencijų specifika. Programoje ir kituose strateginiuose dokumentuose apibrėžtų tikslų, kaip pagrindinių siekių, nepaminėjo nė vienas institucijos atstovas (mažinti pasikartojantį nusikalstamumą, skurdą, socialinę atskirtį).

Skirtingas Vyriausybės ir įgyvendinančių institucijų politikos tikslo suvokimas, traktavimas lėmė politikos įgyvendinimą. Vienos sutampančios politikos krypties nebuvimas sąlygojo politikos neapibrėžtumą, skirtingų rezultatų siekimą. Aiškus politikos suvokimas itin svarbus įgyvendinant horizontalias viešąsias politikas, kurių procese dažnai susiduriama su bendradarbiavimo, koordinavimo problemomis. Horizontaliose viešosiose politikose aiškus tikslas turėtų būti „politinis planas“. Nagrinėjamu atveju politikos formavimo etape buvo netolygumų – nenustatytas aiškus, visapusiškas tikslas, kurio siekimas turėtų vienyti institucinio tinklo pastangas. Galima teigti, kad nuo pat pradžių susiformavo prieštaringa politika.

Antrąją problemą lemia neprioritetinis politikos pobūdis. Dauguma Vyriausybės socialinę politiką laikė prioritetine, siekė gerinti skurstančiųjų, nedirbančiųjų padėtį, tačiau buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politikos tikslas ir uždaviniai nebuvo tinkamai įtraukiami į prioritetinius veiksmų sąrašus. Kaip pastebima iš anksčiau pateiktos analizės, daugiau buvo nuveikta 1999 m., tačiau keičiantis Vyriausybėms, keitėsi ir politikos svarba, tik nuo 2001 m. skiriama daugiau lėšų, remiami projektai. Tačiau, kaip pastebi SADM ir LDB atstovai, šiai politikai atskirai nuo kitų per susitikimus nėra skiriamas didelis dėmesys. Tokie susitikimai ar darbo grupių diskusijos dažniausiai vyksta bendromis ilgalaikių bedarbių ar rizikos asmenų problemų temomis. Daugiausia dėmesio iš socialinių asmenų rizikos grupių susilaukia neįgalieji, tuo tarpu buvusių teistųjų problemos nepatenka į pirmas tris prioritetines vietas.

⁷² Algirdas Maminskas, interviu su autoriumi, Vilnius, 2008 m. balandžio 3 d. 4. 4. priedas.

⁷³ Gintautas Klimavičius, interviu su autoriumi, Vilnius, 2008 m. balandžio 1 d. 4. 2. priedas.

⁷⁴ Eglė Čaplikienė, interviu su autore, Vilnius, 2008 m. balandžio 4 d. 4. 1. priedas.

Politikos svarbos trūkumas Vyriausybės kabinetuose ir įgyvendinančių institucijų koridoriuose gana ilgą laiką lėmė nepakankamą dėmesį socialinei asmenų grupei. Minėtasis Programos terminų atidėjimas, nesutarimas dėl politikos prioriteto, kuris reikšmingas naujoms politikoms, įtakojo įgyvendinimo veiksmingumą.

Analizuojant politikos tikslus, pastebima, kad jie nėra aiškūs ir tikslūs. Politiką įgyvendina daugelis institucijų, todėl reikėtų formuluoti aiškų tikslą, kuris inkorporuotų visų jų kompetencijas. Kadangi tikslas suvokiamas nevienareikšmiškai, negalima teigti, kad jis yra „politinis planas“, kuris nurodo institucijoms, ko ir kaip siekiama. Analizuojant uždavinius pastebima kita tendencija. Uždaviniai yra aiškūs ir tikslūs, kiekvienas jų nurodo, koks galimas jo pasiekimo rezultatas.

Apibendrinant galima teigti, kad anksčiau pateikta politikos susiformavimo eigos analizė, tikslų ir uždavinių apibrėžimas atskleidžia nemažai politikos įgyvendinimo veiksmingumą įtakančių veiksnių. Neprioritetinis politikos pobūdis, siaurąja prasme, skirtingas tikslų suvokimas Vyriausybiname ir įgyvendinančių institucijų lygyje, tikslaus ir aiškaus tikslo nebuvimas lėmė politikos nereikšmingumą ir uždelstą politikos įgyvendinimą.

Minėtąsias problemas įtakojo grupė priežasčių. Pirma, socialinė asmenų grupė sudaro mažą procentą visuomenėje (kiekvienais metais iš įkalinimo įstaigų išleidžiama apie 4000 buvusių teistųjų), taigi jos svarba ir prioritetiškumas mažėja palyginti su neįgaliaisiais, jaunimu ar vaikais. Antroji priežastis – tarpsektorinis politikos pobūdis. Tikslus ir uždavinius įgyvendina skirtingų sričių institucijos, todėl dažnai sunku numatyti bei suformuluoti bendrus, kiekvienai institucijai tinkančius tikslus, nekalbant apie vienodą ir sutartinį jų suvokimą.

Teorinėje darbo dalyje minėta, kad naujai ir mažą socialinę asmenų grupę apimančiai politikai svarbus tikslų aiškumas, jų apibrėžimas, nes svarbu daryti kuo mažiau klaidų ir bandymų. Kita vertus, horizontalioms viešosioms politikoms apskritai gali būti sunku numatyti viską apimančius ir aiškius tikslus. Tokiu atveju tampa svarbios politikos įgyvendinimo priemonės, jų ir sprendžiamų problemų adekvatumas. Minėtieji aspektai aptariami kitoje darbo dalyje.

3.2. Priemonių adekvatumas sprendžiamoms problemoms

Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politika susiformavo siekiant kokybiškesnės buvusių teistųjų gyvenimo idėjos – siekiant mažinti skurdą ir socialinę atskirtį. Atsižvelgiant į galimą žalą visuomenei, jos pasekmes, tapo svarbu adaptuoti ir integruoti visuomenėje kuo daugiau socialinės grupės asmenų. Taip pat atsižvelgiant į rizikos grupės asmenų išlaikymo ir paramos kaštus, siekiant ekonominio šalies augimo, svarbu spręsti pasikartojančio nusikalstamumo problemas. Problemų sprendimo kryptis ta pati – asmenų adaptacija ir integracija visuomenėje ar darbo rinkoje.

Politikos suformavimas – tikslų, uždavinių, priemonių, galimų rezultatų numatymas – pirmas žingsnis siekiant visuomeninių ir buvusių kalinių problemų sprendimo. Nuo politikos koncepcijos priklauso tolesnė eiga. Dažnai apskritai yra sunku „išsivaizduoti, kaip išplitusios segmentacijos aplinkoje galima efektyviai kurti viešąsias politikas, kurios turi spręsti kolektyvines nacionalines problemas“ (Douglas Yates, 1982)⁷⁵, ypač tokias politikas, kurios apima nedaugelį visuomenės piliečių. Ir kaip vėliau įgyvendinti tas politikas, kurias sudaro specifinio mąstymo, padėties visuomenės piliečiai, ir kaip tokia politika gali būti veiksminga. Nepaisant politikos specifikos valstybės intervencijos galimybės yra pakankamai plačios, kiekvienai problemai spręsti galima rasti tinkamą ir priimtina problemų sprendimo kryptį.

Pirmoje šio skyriaus dalyje (3.1.) prieita išvados, kad politikos tikslai nėra aiškiai ir tiksliai apibrėžti – kiekvienos institucijos įgyvendintojas juos suvokia skirtingai, apibrėžia pagal institucijos vykdomas kompetencijų ribas. Taigi politikos priemonės tirti atitikimo tikslams aspektu būtų galima tik abstrakčiai.

Analizuojant politikos koncepciją, pastebima ir teigiama pusė – politikos uždaviniai yra pakankamai aiškūs ir tikslūs. Uždaviniai atspindi problemų, su kuriomis susiduria buvę teistieji, integruodamiesi į darbo rinką, sprendimo kryptis. Politikos uždaviniuose ir pagal juos parinktose politinėse priemonėse, numatoma spręsti daugumą, buvusiems teistiesiems integruojantis darbo rinkoje, kylančių problemų – išsilavinimo, profesijos, darbo patirties, materialinio nepritekliaus, kai kurių darbdavių požiūrio, tačiau detaliau analizuojant priemonių turinį ir išplėtojimą, galima daryti prielaidą, kad ne visos numatytos bei vykdomos priemonės yra skirtos veiksmingam politikos įgyvendinimo rezultatui pasiekti.

⁷⁵ Charles E. Lindblom ir Edward J. Woodhouse, *Politikos formavimo procesas*. Vilnius: Algarvė, 1999, 104.

Juolab, kad analizuojant strateginius dokumentus, ministerijų veiklos vertinimo kriterijų suvestines, pastebimi neatitikimai ties numatytais galimais rezultatais.

Programoje⁷⁶ 2004 – 2007 m. numatyta, kad kasmet patobulins kvalifikaciją ar bus perkvalifikuoti 200 darbuotojų, kurie dirba su esančiais ar buvusiais teistaisiais, kad kasmet parama bus suteikta 7000 nuteistųjų ar asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo įstaigų, taip pat bus įsteigtos 8 NVO, kurios teiks paslaugas ir priežiūrą minėtiesiems asmenims. Tuo tarpu kitame 2007 m. strateginiame plane fiksuojama, kad minėtais metais numatoma socialinės reabilitacijos ir integracijos paslaugas suteikti 2000 nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš pataisos įstaigų (2006 m. buvo planuota 250⁷⁷). Pareigūnų, kurie bus išmokyti dirbti socialinį darbą, bus apie 181⁷⁸. Taigi pastebimas neatitikimas tarp siektinų ir planuojamų rezultatų, Programą tvirtinant ir sudarant planus tai pačiai institucijai (SADM). Galima daryti išvadą, kad Programoje numatytos ambicingos, o planuose kiek realesnės ir racionalesnės politikos išeišios.

Anksčiau šioje darbo dalyje minėta – tinkamos ir detalios įgyvendinamos priemonės uždaviniams pasiekti sudaro prielaidas įgyvendinti pakankamai veiksmingą politiką. Svarbu ir tai, koku mastu politika apima socialinę asmenų grupę, kaip politinės priemonės įgyvendinamos, kaip plačiai taikomos.

Pirmiausia reikia pastebėti, kad teisinė bazė, Programos ir institucijų vykdomi projektai nepakankamai atsižvelgia į pačių nuteistųjų ir grįžusiųjų iš įkalinimo įstaigų motyvavimą, skatinimą tobulėti. Psichologė V. Klimukienė teigia, kad įkalinimo įstaigose seminarai nuteistiesiems organizuojami atmetinai. Paprastai seminaras trunka iki valandos, seminaro vedėjas monotoniška, formalia kalba išdėsto informaciją. Minėtųjų paskaitų ar seminarų temos ir vedimas yra itin formalus, nesudomina klausytojo. Taip pat įkalinimo įstaigose, vėliau ir laisvėje, nėra sukurta sistemos, kaip būtų galima motyvuoti darbui, užimtumui. Pavyzdžiui, jeigu būtų mokami priedai ar teikiamos privilegijos už pastangas susirasti darbą, o jį gavus – išlaikyti, tai būtų didesnė nauda negu pašalpos ar kitokia parama. Kaip teigia psichologė, siekiant motyvavimo, savirealizacijos įkalinimo įstaigoje turėtų būti mažiau sukarinimo, daugiau laisvės tvarkantis buityje: plaunant indus,

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės „Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004 – 2007 metų programa“. 2004 m. vasario 9 d., 3.

⁷⁷ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, *Vertinimo kriterijų suvestinė*. Vilnius, 2006, 2. <<http://www.socmin.lt/index.php?-153284198>> [Žiūrėta 2008 m. vasario 25 d.].

⁷⁸ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, „Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004-2007 metų programa“. *Informacija apie tarpinstitucinės programos vykdymo koordinavimą*. 2007, 3, 5.

gaminant valgyti ar tvarkantis⁷⁹. Siekiant asmenų iniciatyvų, turėtų būti skatinamas kolektyvinis darbas, o išlaidos, kurios skiriamos įkalinimo įstaigose dirbančiam personalui, galėtų būti racionalizuotos sumažinant etatus iki būtinųjų (dalį darbų galėtų atlikti patys nuteistieji). Kaip jau buvo minėta, motyvacija ir pasirengimas gyvenimui turi vykti palaipsniui. Visą laisvės atėmimo laiką buvęs neaktyvus asmuo negalės laisvėje jaustis lygiaverčiu, vėl imsis neteisėtos veiklos.

Sprendžiant žmogiškojo potencialo problemas (išsilavinimas, profesija, darbas), pastebimas daugiau išvystytas politikos įgyvendinimo lygis, pakankamai detalus švietimo sistemos, profesinio rengimo, galimų įdarbinimo formų teisinis reglamentavimas. Nors dalyje įstatymų pastebima, kad esami ar buvę teistieji įtraukti tik bendrame kontekste, visgi nemažai įstatymų išskiria šios rizikos grupės asmenis. Buvę ar esami nuteistieji gali baigti pagrindinį, vidurinį išsimokslinimą, įvairius kursus, įgyti profesiją ar dirbti pagal įvairias, dažnai privilegijuotas darbo formas ir sąlygas (mokydamiesi gali dirbti sutrumpintą darbo dieną, tačiau mokamas visas atlyginimas). Daug dėmesio skiriama rizikos grupės asmenų informavimui ir konsultavimui. Darbo biržoje ir mokymo tarnybose teikiamos paslaugos, vykdomi projektai atspindi progresines tendencijas. Tačiau intensyvesniems rezultatams trukdo pačių gavėjų neaktyvumas ir pasyvumas naudojantis esamomis galimybėmis – tai galima sieti su motyvacija, asmenybės charakteristikomis (teikiamos psichologinės pagalbos, konsultacijų nepakanka, norint tinkamai motyvuoti asmenį).

Prieduose⁸⁰ pateikti LDB duomenys apie darbo biržoje įregistruotus asmenis ir tuos, kurie mokėsi, baigė mokslus ir įsidarbino – netolygūs. Nėra progresyvus ar bent stabilus rodiklių pasiskirstymas. Galima teigti, kad žmogiškojo potencialo plėtros kontekste yra nemažai kliūčių. Pirma, programų netinkamumas teikiamų žinių ir mokymų lygiu prasme. Nuteistiesiems per seminarus pasakojama, kaip ieškant darbo reikia reprezentatyviai atrodyti, parengti CV ar motyvacinį laišką. Neatsižvelgiama, kad didžioji dalis yra menkai raštingi, nekalbant apie neįgytus kompiuterinius įgūdžius. Taigi reikėtų rengti švietimo ir ugdymo užsiėmimus, o tik vėliau pereiti prie aukštesnio mokymo lygio. Žinoma, LTDB išėjusiems į laisvę organizuoja tokio pobūdžio konsultacijas, tačiau tą reikia daryti anksčiau. Daugelis, neturėdami tinkamų įgūdžių, bijo keisti gyvenimo būdą, pokyčiai jiems atrodo sudėtingi.

⁷⁹ Virginija Klimukienė, interviu su autore, Vilnius, 2008 m. sausio 7 d.

⁸⁰ 5 priedas.

Antra – mažos galimybės ugdyti ir į projektus įtraukti daugumą potencialių pagalbos gavėjų. Dažnai teigiama, kad įkalinimo įstaigose reikėtų įdarbinti daugiau nuteistųjų, tačiau nėra galimybių. Projektuose, seminaruose taip pat dalyvauja mažai nuteistųjų. Paskutinioji problema, nepakankamai informuojama, apie galimybes kaip gauti įvairių formų paramą. Pavyzdžiui, pataisos namuose LDB rengia darbo rinkos dienas, informuoja kalinčius asmenis apie įsidarbinimo galimybes, tačiau tokios iniciatyvos gana retos ir fragmentiškos. Galima teigti, kad informacija, pateikta netinkama forma ar netinkamu laiku, gali būti nemotyvavimo priežastimis. Taip pat nepakankama ar ribota informacija lemia nepanaudotas potencialias galimybes.

Materialinio, socialinio pobūdžio paramą ir paslaugas gali gauti kiekvienas, išėjęs iš įkalinimo įstaigos, jeigu kreipiasi į atitinkamas institucijas. Materialinė parama nėra didelė, tačiau ją papildo galima natūrinė – maitinimas, nakvynė, pagalba tvarkant socialinius reikalus, tarpininkaujant, informuojant ir pan. Pasyvių politinių priemonių sistema yra minimalaus lygio, tačiau tai yra tam tikra politikos stiprybė, nes asmenys skatinami patys aktyviai siekti savo gerovės. Žinoma, tam tikrais atvejais minimali parama įtakoja pakartotinį nusikalstamumą. Šią politikos paramos sritį reikia tobulinti, atsižvelgiant į asmens galimybes ir rizikos pakartotinai nusikalsti laipsnį.

Paskutinis problemų sprendimo aspektas – darbdavių informavimas, bendruomeninių iniciatyvų skatinimas, formuojant teigiamą buvusių teistųjų įvaizdį. Įvairiuose įstatymuose, programose akcentuojamas tarpsektorinis bendradarbiavimas, siekiant įvairių rizikos grupių socialinės gerovės. Reikia pastebėti, kad bendradarbiavimo ir būtinų institucijų modelis Lietuvoje nėra išplėtotas. Mažas vaidmuo tenka NVO ir įvairioms adaptacijos institucijoms. Įvairiuose dokumentuose numatoma steigti ir skatinti vietines iniciatyvas, tačiau iki šių dienų pasiekta labai mažai.

Pastaraisiais metais sukurta pakankamai novatoriška darbdavių skatinimo įdarbinti rizikos asmenį sistema – įdarbinęs ar sukūręs darbo vietą rizikos grupės asmeniui, darbdavys gauna subsidijas, mokesčių lengvatas iš valstybės. Pastebima, kad įstatyminė bazė per keletą metų padarė pažangą, todėl kuriamos, nors ir nesparčiai, naujos darbo vietos. Kita vertus, visuomenė, darbdavys, jei jie negauna naudos, nėra pasirengę priimti buvusį teistąjį kaip lygiateisiai konkuruojantį darbuotoją. Šiuo atveju būtų naudinga

daugiau darbdavių įtraukti į projektus ir politikos vykdymą, socialinė reklama, laidos apie nuteistuosius⁸¹.

Apibendrinant galima teigti, kad vykdomos politinės priemonės iš dalies atitinka, buvusiems teistiesiems integruojantis darbo rinkoje, kylančių problemų sprendimą. Vienu politinių priemonių įgyvendinimas yra išplėtotas, kitų – tik formalus pobūdžio. Reikia pastebėti, kad esminės problemos yra ne formalus priemonių formulavimas, kiek – siaurai ar detaliam – jos reglamentuojamos juridiskai, bet reikšmingesnis realus jų įgyvendinimas. Toliau aptariamos politikos priemonių įgyvendinimo problemos ir jų priežastys.

Politikos priemonių įgyvendinimo problemos siejasi su dažnai darbe minimos Programos formavimu. Pirmiausia kuriant Programą 1999 m. nebuvo atliktas tyrimas apie esamas ir galimas buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje problemas bei sprendimo galimybes. Norint visapusiškai suvokti problemas, reikia pasitelkti ne tik ekspertų nuomones, bet ir interesų grupės poreikius. Tik vėliau 2001 m. buvo atlikti keli tyrimai⁸², vykdomi pagal minėtąją Programą, tačiau didesnių pokyčių Programoje nepastebėta iki 2004 – 2007 m. redakcijos. Nuo 2001 m. iki dabar nebuvo atliekami jokie sociologiniai tyrimai, kurie galėtų identifikuoti naujas problemas. Tyrimai ir tinkamas problemų suvokimas reikalingas norint sukurti adekvačią politiką. Pastebima, kad politikos ar programos nepasiekia numatytų tikslų ne dėl to, kad jos blogai įgyvendinamos, o dėl to, kad „blogos“ politikos.

Antroji politikos priemonių įgyvendinimo ir formavimo problema yra ta, kad nėra prioritетinių priemonių, t. y. visos priemonės įgyvendinamos vienu metu. Programoje numatytos ir institucijų vykdomos priemonės buvo svarbios tik kiekvienos institucijos viduje. Nebuvo vienos problemos kompleksiško sprendimo, kuris lemtų kitų problemų vykdymą (prioritetinė galėjo būti asmenų motyvavimas, didesnis dėmesys jiems). Kadangi buvo daug politinių priemonių, kurių vienos buvo atidėtos, bet įgyvendinamos, kitos iki šiol nerealizuotos (NVO tinklo kūrimas). Nors horizontalios viešosios politikos

⁸¹ Lukiškių tardymo izoliatoriuje vykdyto projekto „Kryžkelė“ (kuris buvo orientuotas į nuteistųjų integraciją darbo rinkoje) rezultatas buvo rodomas per Baltijos televiziją šešių laidų ciklu. Tokia iniciatyva – geras pavyzdys, parodantis ne tik kaip naudojamos lėšos, bet ir tai, kad šalia mūsų gyvena asmenys, kuriems reikia ne tiek griežto režimo, kiek bendruomenės palaikymo, supratimo.

⁸² *Teisės institutas, *Socialinės paramos buvusiems kaliniams bei jų teikiančių organizacijų ir institucijų poreikių tyrimas*. Vilnius, 2001. Tyrimas atliktas, vykdant Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. spalio 25 d. nutarimu Nr. 1179 patvirtintą Nuteistųjų ir grįžusių iš kardomojo kalnimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 2001-2004 metų programą, pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Teisės instituto sutartį.

*Darbo ir socialinių tyrimų institutas, *Nuteistųjų asmenų socialinių bei profesinių poreikių sociologinė apklausa*. Vilnius, 2001.

kompleksiškas vykdymas apskritai mažai tikėtinas, tačiau tikslinga numatyti prioritėtines priemones ir paskirstyti institucines kompetencijas bei atsakomybės ribas.

Dar viena problema, kurią šiuo metu reikia spręsti (būtų buvę tikslinga prieš dešimtmetį) – naujos buvusių teistųjų integracijos sistemos, kurios pradžia yra įkalinimo įstaigoje, kūrėmas. Šią sistemą turėtų sudaryti kitokio tipo – pusiau atviras kalėjimas. Pusiau atviroje įkalinimo įstaigoje kiekvienas asmuo turėtų veiklą – darbą arba mokslą. Esamomis sąlygomis jis galėtų pasirengti išėjimui į laisvę. Atvirų kalėjimų sistema paplitusi Šiaurės Europos šalyse, kuriose buvusių ir esamų nuteistųjų adaptacijos problema sprendžiama gana veiksmingai.

Taigi politikai įgyvendinti pasirinktos priemonės dalinai tinkamos (platumo, bet ne išvystymo prasme) integruojant buvusių teistuosius darbo rinkoje, tačiau tai, kad nėra prioritėtinės politinės krypties, nešalinamos problemų priežastys, o veikimas senoje sistemoje, riboja politikos įgyvendinimo veiksmingumą. Kaip jau anksčiau minėta, šių problemų priežastys yra neaiškūs politikos tikslai, procese dalyvaujančių institucijų nesutarimas, skirtingas tikslų suvokimas ir iš dalies biurokratijos aparato nenoras keisti nusistovėjusią tvarką.

Pirmose skyriaus dalyse buvo analizuojamos politikos formavimo įtaka jos įgyvendinimo išėigoms, kylančios problemos, jų priežastys. Dažnai manoma, kad pirminės koncepcijos sukūrimas nulemia politikos įgyvendinimo sėkmę, tačiau kai kurie politikos analitikai teigia, jog „svarbiau yra būtent tai, kaip programa yra įgyvendinama, o ne tai, kaip ją buvo numatoma įgyvendinti“ (McLaughlin, 1985)⁸³. Institucijų atsakomybė, bendradarbiavimas, įgyvendintojų įgūdžiai ir finansiniai ištekliai, interesų grupės požiūris, nuostatos ar noras keisti savo gyvenimą, spręsti kylančias problemas ir išorinės aplinkos kaita nemažiau įtakoja šios politikos įgyvendinimo veiksmingumą.

3.3. Institucinis politikos tinklas

Grįžusiųjų iš įkalinimo įstaigų integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo institucinė struktūra yra sudėtinga, tinklinė. Įgyvendinant politiką dalyvauja visų galimų administracinių lygių valstybinės institucijos ir nevyriausybinės organizacijos. Horizontalios institucijų priklausomybės susaistytas tinklas nuo politikos susiformavimo

⁸³ Erik Albeak, *Ekspertizė ir viešoji politika: keisti sugulovai?* Vilnius: Eugrimas, 2004, 98.

buvo pakankamai stabilus, nors jį įtakojo besikeičiantys institucijų pavadinimai ir pavaldumai. Šių institucijų atsakomybės ribos ir funkcijos išliko mažai pakitusios.

Į politikos įgyvendinimą buvo įtrauktas Seimas – keičiantis ir priimantis įstatymus, Vyriausybė – tvirtinanti nutarimus,⁸⁴ daugiausia susijusius su pagalbos ir paramos teikimu, Programų tvirtinimu, ministerijos (TM – esančių kalinių atžvilgiu, SADM – buvusių teistųjų atžvilgiu, ŠMM – švietimo ir mokymo kryptis), departamentai (KD, SPPD), LDB ir TDB, LDRMT ir TSRMT, apskričių viršininkai, savivaldybės, NVO.

Svarbų vaidmenį formuodamos politiką atliko ministerijos pagal savo kompetenciją teikdamos Vyriausybei pasiūlymus ir rengdamos teisės aktų projektus. Negalima teigti, kad, formuojant ar įgyvendinant politiką, tuo tikslu buvo kuriama nauja ar specifinė įstatyminė bazė. Buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje teisinis reglamentavimas (priimtas siekiant veiksmingesnės įvairių rizikos grupių asmenų integracijos darbo rinkoje) atsispindi bendrai užimtumo rėmimo, socialinių paslaugų, socialinių įmonių ar švietimo ir mokymo įstatymuose. Tikslinio, būtent buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje aspektu, įstatymų kūrimo ar koregavimo nebuvo. Kita vertus, atskiras juridinis reglamentavimas, atsižvelgiant į socialinės asmenų grupės siaurumą ir sąsajas su ilgalaikiais bedarbiais ar rizikos grupės asmenimis, daugeliu atvejų nėra reikalingas ar tikslingas.

Integracijos darbo rinkoje politikos ir Programos koordinavimas pavestas SADM, tačiau ministerijoje nebuvo ir iki šiol nėra skyriaus ar atskiro kompetentingo darbuotojo, kuris būtų atsakingas už pasirinktos politikos ir Programos įgyvendinimo koordinavimą, atsakingi asmenys dažnai keitėsi. Pavyzdžiui, D. Junevičienė buvo atsakinga įgyvendinant Programą, nors kaip pati teigė, nieko negali pasakyti apie Programos įgyvendinimą⁸⁵, paskutinius metus R. Zilnienė⁸⁶ ir E. Čaplikienė. Kaip teigė E. Čaplikienė, Ministerijos funkcijos apsiriboja finansinių išteklių paskirstymu projektams ir ataskaitų rengimu. Kitas funkcijas perleidžia pavaldžioms institucijoms. Ministerija politikoje yra tik formali veikėja

⁸⁴ *Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Socialinės paramos teikimo asmenims, grįžusiems iš laisvės atėmimo, kardomojo kalinimo vietų, socialinės bei psichologinės rehabilitacijos įstaigų, ir šių asmenų įdarbinimo“ // Valstybės žinios. – 1996, Nr. 119-2796.

* Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 513 „Dėl paleidžiamų iš pataisos įstaigų arba areštinių asmenų kelionės išlaidų apmokėjimo, aprūpinimo maistu, drabužiais ir avalyne, taip pat vienkartinės negrąžinamos pašalpos skyrimo tvarkos ir sąlygų“. 2003 m. balandžio 24 d.

* Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 47 „Socialinės paramos nuteistiesiems fondo sudarymo ir jo lėšų naudojimo tvarka“. 2003 m. balandžio 14 d.

⁸⁵ Daiva Junevičienė. Elektroniniu paštu nusiuntus klausimus, kurie naudojami kokybiniame tyrime, gautas atsakymas: „Susipažinau su Jūsų pateiktais klausimais, tačiau konstatuoju, kad tikrai negaliu i juos atsakyti“. 2008 m. balandžio 3 d.

⁸⁶ Rita Zilnienė. Valstybės tarnautoja taip pat neatsakė į klausimus, nes esą ji mažai turi informacijos, nors ir rengė Programos vykdymo 2007 m. ataskaitą. 2008 m. balandžio 1 d.

– „nuleidžianti“ politiką, tačiau mažai kontroliuojanti rezultatus, kiek to nelemia finansavimas.

SADM pavaldžios įstaigos nuo pat politikos pradžios atlieka svarbų vaidmenį įgyvendinant politiką. Darbo biržos ir teritorinės, ir bendroji yra atsakingos už informavimą, konsultavimą, profesijos suteikimą ir buvusių teistųjų įdarbinimą. LDB ir LTDB politiką įgyvendina savarankiškai tiek, kiek gali pasirinkti politikos priemones bei įgyvendinamus projektus, tačiau kiekvieną veiksmą apriboja SADM skiriamų finansinių išteklių bei įstatymų numatytų įpareigojimų⁸⁷.

LTDB skirtingai negu SADM yra asmenys, atsakingi už politikos įgyvendinimą, t. y. buvusių teistųjų, neturinčių darbo, priežiūrą, registravimą, nukreipimą į reikalingas institucijas, jie reikalingi tam, kad galėtų tinkamai bendrauti su buvusių kaliniu, žinotų jo elgseną, teises, pareigas⁸⁸ (Vilniaus darbo biržoje viena darbuotoja dirba jau 8 metus). LDB ir LTDB buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje aspektu politikos įgyvendinimas yra pakankamai gerai organizuotas.

LDRMT yra atsakinga už buvusiųjų ir esamų nuteistųjų informavimą, konsultavimą, mokymą, parengimą profesijai. Ši tarnyba vykde vieną projektą įvairiuose patalpos namuose, mokė nuteistuosius profesijų, vedė seminarus. Atskiro asmens, atsakingo už platesnį politikos įgyvendinimą, LDRMT nėra. Tyrimė dalyvavusi D. Keblerienė – buvusi minėtojo projekto vadovė – vienintelė įstaigoje atlieka minėtus darbus.

Iš tiesioginių šaltinių paaiškėjo, kad dvejus metus SPPD vykde finansuojamų projektų atrankos funkcijas (kuriems finansavimas skiriamas iš SADM biudžeto). Analizuojant SADM ir SPPD funkcijas pastebimas persipynimas ir dubliavimasis. SPPD skirtas funkcijas dėl buvusių teistųjų vienerius metus atliko viena, kitus – kita darbuotoja. Šiuo metu nė viena valstybės tarnautoja SPPD nedirba, taigi nepavyko pasiteirauti apie politikos įgyvendinimą. Šią sritį koordinuojanti darbuotoja teigė, kad nuo šių metų buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politikos vykdymas perleistas Vidaus reikalų ministerijai, tačiau tiksliai skyriaus ar departamento įvardyti negalėjo. Užsiminė, jog tai greičiausiai KD⁸⁹. Įdomu tai, kad KD šiuo metu yra prie Teisingumo ministerijos. Toks nežinojimas atspindi, kaip vienos sistemos darbuotojai nesidomi perleidžiamais darbais ir jų vykdymu.

⁸⁷ Algirdas Maminskas teigė, kad LDB vyksta seminarai ar konsultacijos, kurias finansuoja pati institucija.

⁸⁸ Algirdas Maminskas, interviu su autoriumi, Vilnius, 2008 m. balandžio 3 d. 4. 4. priedas.

⁸⁹ Lidija Zabulionienė, pokalbis telefonu su autore, Vilnius, 2008 m. balandžio 4 d.

Teisingumo ministerija koordinuoja politiką dėl esamų nuteistųjų. Dauguma funkcijų perleista KD, kuriame socialinės rehabilitacijos skyrius yra atsakingas už politikos vykdymą. Socialinės rehabilitacijos skyriai yra kiekvienuose pataisos namuose. Jų darbuotojai atsakingi, už tai, kad kalintieji būtų parengti išėjimui į laisvę. Minėtieji darbuotojai bendrauja ir bendradarbiauja su kitomis adaptacijos bei integracijos procesuose dalyvaujančiomis institucijomis.

Svarbų vaidmenį, įgyvendinant buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politiką, atlieka Regionų pataisos inspekcijos, kuriose registruojasi asmenys, lygtinai paleisti iš įkalinimo įstaigų. Darbuotojai teikia pagalbą ir konsultuoja, nukreipdami asmenis į atitinkamas įsidarbinimo ar mokymo paslaugas teikiančias institucijas. Pataisos inspekcijų inspektoriai turi į juos turinčių kreiptis asmenų sąrašus. Reikia pastebėti, kad inspektoriai keičiasi gana dažnai, todėl buvusiems teistiesiems sunku atvirai bendrauti ir pasitikėti darbuotojais.

Įgyvendinti buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politiką padeda apskričių viršininkai. Pirmosiose Programos redakcijose šiai institucijai buvo paskirta daug funkcijų, tačiau nuo 2004 m. apskričių vaidmuo išliko tik formalus. Vilniaus apskrities administracijoje nepavyko rasti asmens, kuris galėtų atsakyti į kokybiniame tyrime naudojamus klausimus, nes politika iš esmės nevykdoma. Pavyko sužinoti, kad administracija šiuo metu įrenginėja resocializacijos centrą buvusiems teistiems nepilnamečiams, o tuo tarpu suaugusieji jų kompetencijai nepriklauso, todėl nevykdomos jokios priemonės⁹⁰. Dėl politikos vykdymo ribotumo ir pirminėse Programų redakcijose numatytų funkcijų neįvykdymo šiuo metu apskričių viršininkų administracijos atlieka antrinį vaidmenį.

Vienos svarbiausių vietos lygio institucijų – savivaldybės, kurioms visuomet buvo skirta daug atsakomybės. Čia asmuo gali gauti reikiamą socialinę paramą (informavimą, konsultavimą, tarpininkavimą, nakvynės, maitinimo, asmens higienos, nuotraukų talonus) ir vienkartinę socialinę pašalpą (iki 1 MGL). Programoje savivaldybėms numatyta daug įvairių funkcijų, tačiau tiriant paaiškėjo, kad Vilniaus miesto savivaldybėje vykdoma tik mažai skirtų funkcijų. Vilniaus miesto savivaldybės SPC atstovė teigė, kad įgyvendinama tai, kas susiję su paramos ir paslaugų teikimu. NESTEIGIAMAI pagalbos ar adaptacijos centrai, nėra sudaromi paramos perspektyviniai planai, nėra plėtojama bendradarbiavimo sistema,

⁹⁰ Vanda Laiconienė, pokalbis telefonu su autore, Vilnius, 2008 m. balandžio 3 d.

kaip numatyta Programoje. Bendradarbiavimas apsiriboja formalia bendra veikla su Vilniaus regiono pataisos inspekcija (vieną kartą per mėnesį organizuojamos paskaitos buvusiems teistiesiems). Atstovė teigė, kad SPC yra darbuotojas, kuris koordinuoja šios politikos aspektus, tačiau tai nėra vienintelės darbuotojo funkcijos. Su asmenimis, grįžusiais iš įkalinimo vietų, daugiausia bendrauja asmenys, dirbantys informacijoje⁹¹. Galima pastebėti, kad vietos valdžios santykis su piliečiais nėra bendruomeninio pobūdžio – svarbiausia atlikti formalias funkcijas.

Politikos įgyvendinimo veiksmingumą lemia NVO tinklo platumas. Šios organizacijos įgyvendina projektus, teikia paslaugas ir paramą. Lietuvoje veikia kelios organizacijos, kurios nuolat rūpinasi buvusiais teistaisiais. Pirmą – Lietuvos kalinių globos draugija, įsteigta 1992 metais. Organizacija aktyviai dalyvauja amnestijos procesuose, suteikiant įvairias teises nuteistiesiems (balsavimo teisę). Draugija teikia nakvynės, maitinimo, tarpininkavimo įsidarbinant, konsultacines, informavimo, psichologines, kalbų mokymo paslaugas. Kita organizacija – Lygtinai išleistų asmenų priežiūros organizacija įsteigta 1997 m. Jos dėmesio centre – iš įkalinimo įstaigų lygtinai išleisti asmenys, grįžtantys gyventi į Vilniaus miestą ar rajoną. Nors LIAPO vadovė teigia, kad jų organizacija veikia aktyviai, dalis valstybinių institucijų per interviu jos nepaminėjo.

Dar yra KRIS organizacija, kuri nėra intensyviai veikianti, tačiau prisideda prie įvairių projektų įgyvendinimo. Reabilitacijos centrai – daugiau veikiantys ligų prevencijos aspektu. Taigi NVO tinklas, skirtas tik šios rizikos grupės asmenims, yra silpnai išvystytas. Apskritai analizuojant projektų įgyvendintojus, susijusius su pagalba buvusiems teistiesiems, pastebima, kad daugumą projektų įgyvendina organizacijos, kurios nėra orientuotos tik į šią rizikos grupę. Tai rodo, kad specializuotų NVO tinklas nėra išvystytas.

Iš pateiktos pateikta politikos įgyvendinime dalyvaujančių institucijų struktūros, jų trumpos kompetencijų apžvalgos ir kokybinio tyrimo metu pastebėtų veiklos organizavimo ypatybių išryškėja kelios veiksmingumą lemiančios problemos.

Pirmiausia, įgyvendinat politiką nebuvo ir nėra stiprios bei autoritetingos koordinuojančios institucijos. SADM pavestos asmenų, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų, integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo koordinavimo funkcijos atliekamos neatsakingai ir nekompetentingai. Tuo tarpu autoritetingas politikos koordinavimas yra būtinas horizontaliai realizuojamoje viešojoje politikoje, nes čia dažnai susiklosto painūs,

⁹¹ Jurgita Gajauskienė, interviu su autore, Vilnius, 2008 m. balandžio 1d. 4. 5. priedas.

sudėtingi tarpinstituciniai santykiai. Pastebėta, kad SADM pavaldžias institucijas prižiūri tik pagal metines ataskaitas. Analizuojant politikos eigą, galima daryti prielaidą – jei SADM būtų suinteresuota veiksmingu politikos įgyvendinimu, tai galėtų pakankamai rezultatyviai koordinuoti. Pirmiausia dėl tiesioginio LDB, LDRMT, SPPD pavaldumu ministerijai. Šių institucijų veikla galėtų būti paremta bendra sąveika ir viena kitos papildymu. Antra, buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politika yra gana nusistovėjusi priemonių ir teisinės bazės aspektu, todėl kontrolė turėtų būti pakankamai priimtina.

Silpnas koordinavimas sukelia kitas politikai įgyvendinti svarbias problemas – institucijų bendravimo ir bendradarbiavimo stoką. Įvairių institucijų atstovų apklausa atskleidė, kad dažniausiai bendradarbiauja dvi institucijos, tuo tarpu su kitomis bendrauja tik bendrose diskusijose ar oficialiuose susitikimuose. SADM atstovė teigė, kad bendradarbiauja tik su ministerijai pavaldžiomis institucijomis savo kompetencijos ribose. Per pokalbį paaiškėjo, kad ministerija su NVO ir darbdavių organizacijomis ar asociacijomis bendradarbiauja gana formaliai, t. y. projekto nusiuntimas elektroniniu formatu. Nors SADM laikosi nuostatos, kad bendradarbiavimas yra svarbus, tačiau tai daugiau formalumas negu intensyvi veikla⁹².

KD atstovas teigė, kad daugiausia bendradarbiauja su LDB ir LTDB – vykdo bendrus projektus, organizuoja darbo mugės įkalinimo įstaigose. Nors KD skatina bendradarbiavimo iniciatyvas, tačiau glaudesnis santykis su kitomis institucijomis nepastebimas. Atstovas teigė, kad, pavyzdžiui, Vilniaus miesto savivaldybė prašo, jog jie nesiųstų buvusių teistųjų į jų instituciją⁹³.

LDRMT glaudžiausiai bendradarbiavo su pataisos namais, kuriuose vykdė projektą. Nors Tarnyba yra vienoje sistemoje su LDB, tačiau bendradarbiavimo nei viena, nei kita neakcentavo⁹⁴. Nors LDRMT ir LDB vykdo skirtingos krypties projektus, tačiau mokymas, o vėliau ir darbo paieška, yra sąveikaujantys procesai. Šių institucijų bendradarbiavimas ateityje turėtų įgauti aiškesnę kryptį.

LKGD pirmininkas teigė, kad bendradarbiauja su įvairiomis aukštosiomis mokyklomis, mokymo centrais ir darbdaviais. Tuo tarpu, norėdami gauti informaciją ar užmegzti glaudesnius santykius su valstybinėmis institucijomis, turi patys rodyti iniciatyvą,

⁹² Eglė Čaplikienė, interviu su autore, Vilnius, 2008 m. balandžio 4 d. 4. 1. priedas.

⁹³ Gintautas Klimavičius, interviu su autoriumi, Vilnius, 2008 m. balandžio 1 d. 4. 2. priedas.

⁹⁴ Algirdas Maminskas, interviu su autoriumi, Vilnius, 2008 m. balandžio 3 d. 4. 4. priedas.

organizuoti susitikimus⁹⁵. Pokalbis su kitos NVO atstove atskleidė prieštaringą poziciją – LIAPO nesiekia ir neieško glaudaus bendradarbiavimo su valstybinėmis ar nevalstybinėmis institucijomis.

Igyvendinant horizontalią buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politiką, veiksmingumas mažėja dėl institucinių kliūčių dalijantis informacija ir bendrų veiklos sąveikų stokos. Bendravimo ir bendradarbiavimo problemas sukelia, tai, kad procese dalyvauja daug institucijų ir jų tarpusavio santykiai painūs. Atitinkamuose teisės aktuose pakankamai apibrėžtos įgyvendinančių institucijų funkcijos ir kompetencijų ribos. Daugiau aiškumo dėl veiklos sričių, institucijos atsakomybės ribų išdėstyta Programoje, tačiau pastebima, kad reiktų nustatyti ir bendravimo tvarką, kuri garantuotų, besirūpinančiųjų asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, socialinės paramos teikimu, teisinį reguliavimą ir suderintų institucinius veiksmus (šiai problemai spręsti reikia Probacijos sistemos (aut. pastaba)).

Apibendrinant galima teigti, kad politiką įgyvendinančių institucijų tinklo sudėtingumas ir platumas įtakoja politikos neveiksmingumą. Viską dar labiau komplikuoja, kad nėra autoritetingos koordinuojančios institucijos ir riboti tarpinstituciniai bendradarbiavimo bei informacijos sklaidos santykiai. Pagrindinės priežastys, lemiančios minėtas problemas, yra nepakankama institucinė atsakomybė už paskirtų funkcijų vykdymą, atsainus požiūris į būtinumą spręsti buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje problemas, dažna įgyvendintojų kaita, o kai kuriose institucijose – kad nėra atsakingų jų skirtoms funkcijoms vykdyti. Dažnai įgyvendinant horizontalias politikas pastebimos panašios tarpinstitucinės problemos, tačiau šiuo atveju dar – nenoras ir nesuinteresuotumas dalintis patirtimi ir informacija.

3.4. Politikos įgyvendinimo resursai

Politikai įgyvendinti skiriami išteklių yra veiksniai, kurie tiesiogiai įtakoja jos rezultatus. Finansiniai, žmogiškieji ir laiko išteklių yra būtini, siekiant realizuoti numatytus tikslus. Analizuojant asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politiką, pastebima, kad jos įgyvendinimo pradžioje išteklių buvo riboti, tačiau vėliau jų buvo skiriama pakankamai.

⁹⁵ Jonas Stašinskas, interviu su autoriumi, Vilnius, 2008 m. kovo 27 d. 4. 7. priedas.

Tuo metu, kai prasidėjo formalus buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimas (1999 m.), finansinių išteklių buvo skiriama nepakankamai. Dėl šios priežasties Programos įgyvendinimas buvo atidėtas dvejiems metams, o dalis priemonių liko visiškai neįgyvendintos.

Pastaruosius kelerius metus, įgyvendinant projektus ir priemones pagal Lietuvos 2004 – 2006 m. bendrojo programavimo dokumento 2-ojo prioriteto „Žmogiškųjų išteklių plėtra“ 2.3 priemonę „Socialinės atskirties prevencija ir socialinė integracija“, pagal LR Vyriausybės „Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004 – 2007 metų programą“, skiriama pakankamai dėmesio ir lėšų. Jos skiriamos iš ES struktūrinių fondų, LR valstybės biudžeto ir socialinių fondų. Programai įgyvendinti 2004 – 2007 m. bendrai buvo numatyta skirti 14,290 mln. lt. Iš jų: 4,89 mln. lt – iš valstybės biudžeto, 9,40 mln. lt – ESSF (2004 m. – 2,43 mln. lt; 2005 m. – 4,16 mln. lt; 2006 m. – 3,85 mln. lt; 2007 m. – 3,85 mln. lt.)⁹⁶. Per tą laikotarpį SADM finansavo 111 projektų, kuriems buvo skirta 850 tūkst. litų. Dar 14 ilgalaikių projektų buvo remiama iš ESSF, valstybės biudžeto ir socialinių fondų.

Per pirmąjį politikos įgyvendinimo etapą pagrindinė problema buvo finansinių išteklių trūkumas. Nors kai kurioms politinėms priemonėms būtų užtekę tik minimalių materialinių resursų, tačiau jų nebuvo skirta dėl politinės valios (A. Kubiliaus Vyriausybė nusprendė sustabdyti Programos eigą) ir institucijų atsakomybės stokos. Pirmoji priežastis buvo prioritetų trūkumas politikos atžvilgiu ir atsakingų institucijų iniciatyvų bei atsakomybių stoka. Negalima teigti, kad apskritai buvę teisti asmenys buvo pamiršta socialinė asmenų grupė – lėšos buvo skiriamos minimalioms vienkartinėms išmokoms, maitinimui, apnakvyndinimui.

Nuo 2004 m. pastebima, kad finansinių išteklių pakanka ir yra galimybės gerinti ne tik buvusių kalinių padėtį, bet ir tobulinti infrastruktūrą, darbuotojų kompetencijas. Per kokybinį tyrimą nė vienos institucijos atstovas nepaminėjo materialinių išteklių trūkumo kaip veiksnio, įtakojančio politikos įgyvendinimą. Nors buvo paminėta, kad SADM skiriamos lėšos daugiau palaikomojo pobūdžio, kita vertus, yra ES struktūriniai ir kiti fondai, kurie kompensuoja minėtąjį nepakankamumą.

⁹⁶ Informacija pateikiama remiantis 2004 – 2007 metų Socialiniais pranešimais. Duomenys apie skiriamas lėšas 2004 m. *Socialinis pranešimas*. 152. <<http://www.socmin.lt/index.php?480689674>> [Žiūrėta 2008 m. kovo 1 d.].

Analizuojant žmogiškuosius išteklius, iki 2002 m. pastebimas specialistų trūkumas. Vėliau aukštesniosios ir aukštosios mokyklos parengė nemažai socialinių darbuotojų, psichologų ir kitų reikalingų darbuotojų. Šiuo metu įgyvendinat projektus, kurie skirti buvusių ar esamų nuteistųjų integracijai darbo rinkoje, dažnai įtraukiami aspektai dėl darbuotojų mokymų, kompetencijų ir kvalifikacijų kėlimo.

SADM atstovė E. Čaplikienė teigė, kad specialistų, kurie galėtų dirbti su analizuojama socialine asmenų grupe, parengta pakankamai. Daugiau pastebimos įdarbinimo problemos, kurias sukelia mažas atlyginimas ir pavojingas darbo pobūdis. Dauguma jaunų specialistų renkasi gerai apmokamą, daug įtampos nereikalaujantį darbą. Tuo tarpu socialinio darbuotojo specialybė priskiriama prie rizikingiausių. Dažnai tenka dirbti su asmenimis, kurie yra ne tik nuteisti ar buvo teisti, bet turi ir psichinių sutrikimų⁹⁷.

Kaip pastebi KD atstovas G. Klimavičius, nors dar trūksta darbuotojų, tačiau vis dažniau galima kalbėti apie kokybinį darbo atlikimo trūkumą. Šias problemas sukelia dirbančiųjų motyvacijos, suinteresuotumo, atsidavimo darbui stoka. G. Klimavičius pastebi, kad iš dalies tokią situaciją lemia dažna darbuotojų kaita, nepastovumas⁹⁸. Darbuotojai dažnai keičiasi ir nespėja kokybiškai perimti darbo, vėliau nedirba tiek ilgai, kad taptų lyg gyvenimo būdas (pavyzdžiui, Vilniaus darbo biržoje 8 m. dirbanti A. Prochrova žino kiekvieną asmenį, jo problemas, siekia jam padėti).

Darbuotojų kompetenciją vienareikšmiškai įvertinti yra sudėtinga, nors dauguma jų kelia, tobulina kvalifikaciją. Ilgai dirbantysis pagal tą pačią specialybę, nebūtinai bus kompetentingesnis už dirbantįjį vos kelis metus – tai įtakoja naudojamų metodų, žinių specifiška ir kokybė. Kita vertus, seniai dirbantis asmuo gali pasižymėti lojalumu institucijai, darbo pobūdžiui ar interesų grupei – tai kai kuriuose darbuose yra didesnė vertybė už gebėjimus.

Apibendrinant galima teigti, kad jeigu per pirmąjį politikos įgyvendinimo etapą stigo darbuotojų, tai šiuo metu tokios problemos nėra. Dažniau pastebimos jų darbo atlikimo kokybės, motyvacijos, suinteresuotumo ir lojalumo problemos, kurias lemia dažna darbuotojų kaita, mažas atlyginimas, kai kurių darbo specifikos rizikingumas. Tam tikrų specialybių dirbančiųjų problemas iš dalies galima spręsti tobulinant motyvacinę sistemą, didinant darbo užmokestį, kurį nulemtų darbo stažas ir prižiūrimų asmenų skaičius.

⁹⁷ Eglė Čaplikienė, interviu su autore, Vilnius, 2008 m. balandžio 4 d. 4. 1. priedas.

⁹⁸ Gintautas Klimavičius, interviu su autoriumi, Vilnius, 2008 m. balandžio 1 d. 4. 2. priedas.

Kita vertus, yra darbuotojų (pvz., LDB, SADM ir kt.), kurių kaita nėra tiesiogiai susijusi su esamų ar buvusių teistųjų darbo specifiška. Šiuo atveju reikia tobulinti ar keisti visuminę valstybės tarnautojų motyvavimo, skatinimo sistemą.

Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimas yra nuolatinis procesas. Pasibaigusi Programa nereiškia, kad procesas nutrauktas ar bus skiriama mažiau dėmesio buvusių teistųjų asmenų grupei. Jeigu politika būtų pradėta intensyviai įgyvendinti prieš dešimtmetį, tuomet šiuo metu būtų pasiekti didesni integracijos darbo rinkoje rezultatai. Kita vertus, atsižvelgiant į terminų atidėjimą, politikos neprioritetiškumą, natūralu, kad svaresnių rezultatų teks palaukti. Analizuojant bendrą politikos kontekstą, laiko ištekliai glaudžiai siejasi su kitais šioje darbo dalyje aptartais resursais. Šiuo metu reikėtų bendrų institucinių pastangų ir laiko aptariant galimus sistemas, veiksmų pokyčius. Dažnai iš inercijos vykdoma politika neduoda teigiamų rezultatų, net esant palankioms vidinėms ir išorinėms sąlygoms.

Materialiųjų, žmogiškųjų ir laiko išteklių trūko pirmaisiais politikos bei Programos įgyvendinimo metais, vėliau finansinių išteklių užteko, daugėjo parengtų darbuotojų ir tolygiai buvo vykdoma politika. Reikia pastebėti, kad asmenų, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų, integracija darbo rinkoje yra viena iš tų horizontalios viešosios politikos sričių, kuriose svarbus ne tiek materialiniai resursai, kiek sistemingas ir suderintas atsakingų institucijų darbas, pagrįstas bendradarbiavimu, informacijos sklaida bei atsakomybe.

3.5. Socialinės asmenų grupės vaidmuo

Horizontalios viešosios politikos dažnai susiduria su jų įgyvendinimo struktūrų veiklos organizavimo problemomis, bendrų tikslų neturėjimu ar skirtingu jų suvokimu. Valstybinių ir nevalstybinių institucijų, veikėjų veiksmai bei iniciatyvos tėra viena veiksmingo politikos įgyvendinimo pusė. Kiti svarbūs politikos veikėjai yra socialinė asmenų grupė, kuriai siekiama padėti, kurios problemas norima išspręsti.

Įgyvendinant horizontalias viešąsias politikas, svarbus interesų grupės palaikymas. Grįžusiųjų iš įkalinimo įstaigų integracijos darbo rinkoje atveju, analizuojamas buvusių kalinių požiūris į darbą, savo galimybių ir problemų, ieškant darbo, vertinimas ir žinios apie esamas valstybės paramos priemones, noras jomis naudotis. Visi minėtieji aspektai lemia politikos įgyvendinimą. Kiekviena politika gali žlugti, jei ji nėra palaikoma asmenų, kurie labiausiai suinteresuoti jos pasekmėmis.

Integruojantis, adaptuojantis darbo rinkoje visų pirma svarbus buvusių teistųjų požiūris į darbą. Tyrimų duomenys rodo, kad absoliuti dauguma respondentų, išėję į laisvę, planuoja ieškoti darbo ir dirbti. Didžioji dalis kalinčiųjų teigia, kad pragyvenimui užsidirbs teisėtais būdais (71,2 proc.), tačiau pastebima ir kita pusė – nemažai jų nėra tikri kokiu būdu užsidirbs, dažniausiai tai gali priklausyti nuo aplinkybių. Atsižvelgiant į tai, kad dauguma respondentų yra teisti trečią ir daugiau kartų, galima manyti, kad daugiau jų pakartos nusikaltimą. Pastebima tendencija – teistieji už nusikaltimus, nesusijusius su turтинiais aspektais (chuliganizmas, seksualinė prievarta ir pan.), mano, kad pragyvenimui užsidirbs sąžiningai. Tuo tarpu kalintieji, kurių nusikaltimo pobūdis materialinis ar daiktinis, linkę dažniau pakartoti nusikaltimą, t. y. užsidirbti pragyvenimui neteisėtais būdais priklausomai nuo aplinkybių⁹⁹.

Daugiau negu pusė visų respondentų (kalinčiųjų ir buvusiųjų teistųjų 57 proc.) iki nusikaltimo dirbo. Absoliučios daugumos darbas buvo nekvalifikuotas, nereikalaujantis aukštesnio išsilavinimo (šaltkalvis, surinkėjas, vairuotojas ar tiekėjas, metalo apdirbėjas, baldų surinkėjas, statybininkas ir pan.). Analizuojant jų požiūrį ir darbo reikšmę gyvenime pastebima, kad abiems respondentų grupėms (kalintieji – 49,2 proc., buvę kaliniai – 64,3 proc.) darbas reikalingas tik pinigams uždirbti ar šeimai išlaikyti¹⁰⁰.

Palyginti respondentų pasirinktus atsakymų variantus su buvusia ar esama darbine patirtimi, ryški tendencija, kad šiuo metu esantieji įkalinimo įstaigose iki nusikaltimo dirbę, darbą vertina kaip „pinigų uždirbimo priemonę“, tuo tarpu iki nusikaltimo nedirbę teigia, kad darbas yra „saviraiškos“, „tiesiog veiklos būdas“¹⁰¹. Taigi pastarieji lengvabūdiškiau vertina darbą, jo svarbą.

Grįžusiųjų iš laisvės atėmimo vietų atsakymus palyginti tuo pačiu aspektu matoma, kad šiuo metu dirbantys respondentai dažniau negu nedirbantys teigia, jog darbas reikalingas pinigams uždirbti arba save išreikšti. Tuo tarpu šiuo metu nedirbantys asmenys dažniau teigia, kad darbas – tiesiog veikla arba jis apskritai nereikalingas. Nedirbusieji iki nusikaltimo mano, kad svarbiausia yra uždirbti pinigus, tuo tarpu iki nusikaltimo dirbusieji akcentuoja saviraiškos kriterijų. Dauguma respondentų, atmetančių darbo svarbą, yra tie, kurie nėra dirbę iki nusikaltimo.

⁹⁹ 1 priedas 9 pav., 10 pav., 11 pav.

¹⁰⁰ 2 priedas 7 pav., 8 pav.

¹⁰¹ 2 priedas 9 pav.

Pateikta informacija atspindi, kad socialinės asmenų grupės pagrindinis tikslas – uždirbti pinigų, garantuoti žemiausio lygio, bet kartu svarbiausius poreikius (tiesiog išgyventi). (Reikia pastebėti, kad tiriantieji galėjo pasirinkti kelis atsakymo variantus). Tik nedaugelis respondentų darbą, užimtumą sieja su saviraiška, savirealizacija, t. y. daugiausia tie, kurie šiuo metu dirba ir yra labiau išsilavinę. Kalinčių nedirbusių respondentų, toks atsakymo pasirinkimas gali būti tapatinamas su nerealiu darbinės veiklos vertinimu – reikalingų pastangų, jėgų neįvertinimu.

Sunkumai susirandant, o vėliau ir išlaikant darbą, kyla ne tik dėl socialinės asmenų grupės požiūrio į darbą, bet ir dėl neadekvataus galimybių bei norų santykio. Jie, ypač nedirbantieji, nesugeba objektyviai vertinti situacijos. Dažnai nugali subjektyvus, nerealus aplinkos vertinimas, neatsižvelgiant į realias savo galimybes.

Analizuojant kalinčiųjų nuomonę apie priimtinausią darbo pobūdį, dauguma (77 proc.) teigia, kad norėtų nuolatinio darbo, daliai tiktų darbas pagal terminuotą darbo sutartį (10 proc.). Kitos darbo formos – laikini ar atsitiktiniai darbai nėra populiarūs (13 proc.). Detaliau analizuojant duomenis pastebima, kad iki nusikaltimo nedirbusieji, nuolatinio darbo norėtų mažiau (69,2 proc.) negu tie, kurie nėra dirbę (90 proc.). Kalinčiųjų atsakymuose priimtinausios darbo sąlygos varijuoja tarp darbo visą darbo dieną (37 proc.) ir darbo, kurio laikas nenustatytas (46 proc.). Kitos darbo rūšys – sutrumpintas darbas, darbas namuose, pamaininis darbas – nėra akcentuojamos¹⁰². Tačiau atsižvelgiant į asmenų motyvaciją, ieškant ir išlaikant darbą, sveikatos problemas dažniau tiktų darbo pobūdis bei sąlygos, kurios tarp respondentų nėra tokios populiarios. Kalintieji dažnai neįvertina ne tik fizinių ar psichinių galimybių dirbti pagal tam tikras darbo sąlygas, bet ir neadekvačiai vertina norimą gauti atlyginimą (57 proc. respondentų pageidautų gauti didesnę negu 2001 litas atlyginimą¹⁰³). Šios grupės asmenų išsilavinimas, profesijos neturėjimas ar darbinės patirties stoka nėra adekvatūs minėtajam atlyginimui. Nekritiškas savęs vertinimas dažnai lemia pakartotinį nusikaltimą – negavęs, ko tikisi, pasirenka buvusį gyvenimo būdą.

Šiuo metu esantieji laisvėje asmenys norėtų panašaus darbo pobūdžio, sąlygų ir atlygio kaip ir kalintys asmenys. 93,5 proc. respondentų, kurie iki nusikaltimo dirbo, pageidautų nuolatinio darbo. Nemaža dalis respondentų, kurie iki nusikaltimo nedirbo (20,7 proc.) ir kurie nedirba šiuo metu (16,7 proc.), galėtų dirbti bet kokius darbus. Ir priešingai – kalintys asmenys nenorėtų atsitiktinių darbų.

¹⁰² 1 priedas 21 pav., 22 pav.

¹⁰³ 1 priedas 23 pav., 24 pav.

Didžioji dalis respondentų, kurie šiuo metu dirba (54,3 proc.) arba dirbo iki nusikaltimo (44,1 proc.), prioritetinėmis darbo sąlygomis laiko darbą visą darbo dieną. Kita vertus, nemaža dalis šiuo metu dirbančiųjų (34,3 proc.) ir iki nusikaltimo dirbusiųjų (38,7 proc.) pažymi, kad iš esmės darbo laikas nėra svarbus. Panašias preferencijas nurodo buvę teistieji, kurie iki nusikaltimo nedirbo – 44,1 proc. norėtų darbo visą darbo dieną, 35,3 proc. darbo laikas nėra svarbus. Šiuo metu nedirbantys asmenys labiau negu kitos asmenų grupės akcentuoja galimybę dirbti bet kuriuo metu (40 proc.) ir mažiau negu kitos grupės, šie asmenys pabrėžia, kad dirbtų visą darbo dieną (30 proc.). Taip pat pakankamai didelė dalis nedirbančių buvusių teistųjų mano, kad norėtų pamaininio darbo (16,7 proc.). Analizuojant duomenis pastebima, kad dirbantys ar iki nusikaltimo dirbę asmenys kelia didesnius reikalavimus darbo sąlygoms, pobūdžiui, atlyginimui (didesnio atlyginimo negu 2001 litas pageidautų: šiuo metu dirbantys – 82,9 proc., nedirbantys – 56,7 proc., iki nusikaltimo dirbę – 74,2 proc., iki nusikaltimo nedirbę – 67,7 proc.). Tuo tarpu asmenys, kurie ieško darbo (dirbę ir nedirbę), atlyginimo atžvilgiu situaciją vertina kiek adekvačiau¹⁰⁴. Panašus įvairių aspektų vertinimas pastebimas tarp asmenų, kurie šiuo metu yra įkalinimo įstaigoje ir tų, kurie iki nusikaltimo nedirbo. Šiems asmenims būdingas neadekvatus, nekritiškas, abstraktus situacijos ir turimų įgūdžių vertinimas.

Tyrimu buvo siekiama nustatyti problemas, kurios trukdo buvusiems teistiesiems susirasti darbą. Nuteistieji ir buvę teistieji turintys darbo patirties ir jos neturintys, situaciją traktuoja skirtingai. Pavyzdžiui, dauguma nuteistųjų, įvardydami įsidarbinimo problemas, teigia, kad pagrindiniai sunkumai kyla dėl neigiamo darbdavių požiūrio (39 proc.) ir nepalankių įsidarbinimo aplinkybių (28,8 proc.). Kalintieji, kurie teisti už neturtinius nusikaltimus, dažniau problemų priežastis vertina kitaip negu asmenys teisti už plėšimus ar vagystes (pastarieji daugiau atsakomybės skiria darbdaviams). Už viešosios tvarkos pažeidimus ar žmogžudystes teisti asmenys, priešingai negu kitus nusikaltimus padarę respondentai, įvardija aplinkos poveikį įsidarbinimui¹⁰⁵.

Nuteistieji pasižymi fatališku, nesavikritišku mąstymu, nes nuo asmens priklausančius veiksnius – charakterį, priklausomybes (šią problemą akcentuoja dauguma darbdavių), darbo patirties neturėjimą, išsilavinimo ar profesijos stoką – kalintys asmenys akcentuoja gana retai. Galbūt dėl minėtojo problemų traktavimo tik nedidelė dalis respondentų norėtų baigti mokslus, įgyti profesiją – pradėti keisti gyvenimą nuo savęs.

¹⁰⁴ 2 priedas 14 pav., 15 pav., 16 pav.

¹⁰⁵ 1 priedas 12 pav., 13 pav.

Tyrimų duomenys rodo, kad nemaža dalis kalinčių norėtų įgyti kompiuterinių įgūdžių ir išmokti užsienio kalbas (tuo tarpu buvę teistieji neakcentuoja didelio poreikio minėtiems įgūdžiams)¹⁰⁶. Galima teigti, kad minėti edukaciniai planai nėra realūs. Pirmiausia dėl to, kad šios socialinės grupės asmenys dažniau dirba nekvalifikuotus darbus, kuriuose šie įgūdžiai nėra reikalingi. Taigi dalis norimų pokyčių yra vertinami gana subjektyviai, realybėje greičiausiai jie būtų neįgyvendinti.

Palyginti buvusių teistųjų ir kalinčiųjų nuomones apie problemas įsidarbinant pastebimas nedidelis skirtumas. Dauguma buvusių kailinių mano, kad darbo paieškai trukdo menkas išsilavinimas (30,8 proc.), darbdavių nepasitikėjimas (29,2 proc.), darbo patirties (27,7 proc.) ir profesijos neturėjimas (18,5 proc.). Kai kurie (daugiausia šiuo metu dirbantys) mano, kad susirasti darbą apskritai netrukdo jokios priežastys (variantas „kita“ – 18,5 proc.)¹⁰⁷. Tiriant paaiškėjo, kad išėjusieji iš įkalinimo įstaigų didelę reikšmę teikia išsilavinimui ir darbinei patirčiai. Tuo tarpu esantys įkalinimo įstaigose dažniau situaciją vertina subjektyviai. Minėtieji asmenys nesiremia logika (tai gali realiai trukdyti susirasti darbą) situaciją vertina remdamiesi jausmais ir emocijomis.

Problemų įsidarbinant suvokimas koreliuoja su galimais pokyčiais gyvenime ir edukacinėje veikloje. Didžioji dalis buvusių teistųjų norėtų susirasti arba pakeisti darbą (44,6 proc.). Ypač šis poreikis stiprus tarp neturinčiųjų darbo (56,7 proc.). Nemažai nedirbančiųjų norėtų įgyti profesiją (36,7 proc.), specialybę (nedirbančiųjų – 56,7 proc., dirbančiųjų – 25,7 proc.) ar baigti mokslus (23,3 proc.). Dirbančiųjų kaitos poreikiai pasiskirstę įvairiose srityse – dauguma norėtų geresnio darbo (34,3 proc.) arba sukurti savo verslą (22,9 proc.). Nemaža dalis dirbančiųjų teigia, kad apskritai nenorėtų nieko keisti (22,9 proc.)¹⁰⁸. Minėtojo požiūrio respondentai turi aukštąjį, aukštesnįjį arba vidurinį išsimokslinimą, dirba.

Iš dalies skiriasi kalinčiųjų ir buvusių teistųjų požiūris į integracijos darbo rinkoje problemas, tai atspindi nevienodus lūkesčius ir motyvus ieškant darbo. Asmenys, manantys, kad darbo suradimas priklauso nuo aplinkos, pasikliauja tik atsitiktinumu ir sėkme. Jie nėra linkę tobulinti savo asmenybės, tai daug dažniau įtakoja darbo suradimą. Tuo tarpu asmenys, dirbantys arba ieškantys darbo laisvėje, realiau vertina problemas. Šie asmenys vertina savo trūkumus ir norėtų tobulėti realiose srityse. Kita vertus, tai, kaip

¹⁰⁶ 1 priedas 17 pav., 18 pav.

¹⁰⁷ 2 priedas 12 pav., 13 pav.

¹⁰⁸ 2 priedas 18 pav., 19 pav.

pavyksta realizuoti planus, yra kitas aspektas. Nors dažnai dar esant įkalinimo įstaigoje manoma, kad bus siekiama ir norima keisti gyvenimo būdą, bet laikotarpis laisvėje nulemia galutinį asmens pasirinkimą. Laisvas asmuo gali rinktis iš daugelio pozityvių ir negatyvių galimybių – laisvėje atsiskleidžia tikrieji pasirinkimai.

Tiriant buvusių kalinių požiūrį į valstybės vykdomą politiką, dauguma jų teigia, kad dėmesio iš valstybės pusės galėtų būti skiriama daugiau¹⁰⁹. Anksčiau atlikta analizė rodo, kad valstybės dėmesys šiai socialinei grupei nėra pakankamas, tačiau žvelgiant iš tiriamųjų pusės pastebima dviprasmiška situacija.

Pastebima, kad kalintieji turi skirtingas žinias apie galimą gauti valstybės pagalbą ir paramą bei galimybes jomis naudotis išėjus į laisvę. Dauguma yra tikri, kad galės kreiptis į darbo biržą dėl darbo paieškos ar konsultacijų. Tuo tarpu dėl galimos materialinės ir natūrinės paramos atsakymai pasiskirstė labai netolygiai – dalis žino, dalis nežino arba neturi nuomonės apie tokias galimybes¹¹⁰. Atsižvelgiant į tai, kad dauguma nuteistųjų teisti trečią ir daugiau kartų, jie turėtų žinoti apie tokias paslaugas ir paramos formas. Didesnių skirtumų neturinčių teiginių vertinamas gali būti įvairus: asmenims suteikiama informacija, tačiau jie ją pamiršta arba asmenys nepasinaudoja esamomis galimybėmis, todėl teigia, kad apie galimybę nežino ar jos negauna.

Išėjusiųjų iš įkalinimo įstaigų atveju, žinių ir galimybių gauti paramą situacija labai panaši, tačiau pastebimi keli skirtumai. Pirmasis – buvę teistieji buvo aktyvesni įkalinimo įstaigoje: pasinaudojo teikiama parama, lankėsi pas psichologą (esantys nuteistieji tuo nesinaudoja). Antrasis skirtumas – buvę teistieji žino apie galimas paramos ir pagalbos priemones, tačiau jomis nesinaudoja savo noru¹¹¹.

Galima teigti, kad valstybės politiką vertindami socialinės grupės asmenys remiasi stereotipais, neįvertina esamos pagalbos sistemos. Tiriant pastebėta – dalis asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, teigia, kad valstybės politika yra pakankama. Taip manantys asmenys savo noru nesikreipia dėl galimos paramos.

Anot buvusių teistųjų psichologės, kalbėdami apskritai apie darbą, kaip veiklą, nuteistieji supranta jo svarbą asmeniniame ir visuomeniniame gyvenime, tačiau pradėjus kalbėti apie jų darbą, dažnai pokalbis pasisuka „bet“ linkme. Asmuo teigia, kad nesugebės dirbti, darbdavys jo nepriims dėl praeityje padarytų klaidų. Dalis asmenų teigia, kad

¹⁰⁹ 1 priedas 25 pav.; 2 priedas 20 pav.

¹¹⁰ 1 priedas 26 pav.

¹¹¹ 2 priedas 21 pav.

normalus gyvenimas, darbas yra ne jo gyvenimo būdas. V. Klimukienė teigia, kad asmuo neatsitiktinai patenka į kalinimo įstaigą. Pasak jos, daugelis jų patys pasirenka tokį gyvenimo būdą. Darbas, užimtumas – ankstesnio gyvenimo keitimas, o taip elgtis nori tik nedaugelis¹¹².

Taigi asmenys padarę nusikaltimus, o ypač kalintieji, kurie išeis į laisvę, pasižymi tobulėjimo, darbinės veiklos pasyvumo, motyvacijos trūkumu. Šias problemas lemia neadekvatus savo galimybių įvertinimas, skirtingas vertybių ir problemų traktavimas, nepasinaudojimas teikiamomis paramos ir pagalbos priemonėmis. Apskritai šie asmenys situaciją vertina savęs pateisinimo prasme, nesėkmes vertina kritiškai aplinkos atžvilgiu.

3.6. Politinės, socialinės ir ekonominės aplinkos kaitos įtaka

Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo veiksmingumui didelę įtaką darė kintanti politinė, socialinė ir ekonominė aplinka. Aplinkos kaita gali teigiamai ir neigiamai paveikti politikos tikslų siekimą bei rezultatus.

Besikeičiančios politinės aplinkybės – Vyriausybių kaita, respublikos integracija ir narystė ES – politikos įgyvendinimą ir skatino, ir stabdė. Patvirtinta Programa dėl politinės valios, prioritetų ir biudžeto lėšų trūkumo buvo porai metų atidėta. Vėliau pradėta imtis realių veiksmų, tačiau rezultatams trukdė institucijų viduje besikeičiantys atsakingi asmenys arba tai, kad tokių asmenų nebuvo. Galima teigti, kad jeigu ne narystė ES ir struktūrinių fondų parama projektams vykdyti, teikiant pagalbą šiai socialinei asmenų grupei, minėtajai sričiai iki šių dienų būtų skiriama nepakankamai dėmesio, nes nacionalinės politikos kaitos tendencijos buvo nepalankios politikos eigai. Svarbu paminėti, kad Programa 2008 m. nebuvo pratęsta¹¹³. Nors teigiama, kad daugelio institucijų veikla ir vykdomos priemonės įgavo tęstinį pobūdį, buvę teistieji bus inkorporuojami tik kitų socialinių grupių kontekste – tai turės įtakos tolesniems, iš dalies neigiamiems, politikos įgyvendinimo rezultatams.

Integracijos ES kontekstas ir pirmieji derybų metai tam tikra prasme taip pat stabdė politikos vykdymą, nes daugiausia dėmesio buvo skiriama stojimo į ES procesui, teisės

¹¹² Virginija Klimukienė, interviu su autore, Vilnius, 2008 m. sausio 7 d.

¹¹³ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nutarimas „Dėl Nuteistųjų ir asmenų, paleistųjų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004 – 2007 metų programos“ pratęsimo. NR. (17,18-34)-SD-.

aktų kaitai. Kita vertus, narystė ES turėjo ir teigiamas pasekmes – dėmesys skurdui ir socialinei atskirčiai įtakojė atsižvelgimą į įvairias rizikos grupes, tarp jų ir buvusius teistuosius. Nors iki tam tikro laikotarpio integracijos ES kontekstas buvo nepalankus, nes nevykdė realių veiksmų, tačiau vėlesnis etapas tapo ne tik iniciatyvų įgyvendinimu, bet tam tikra prasme ir kontrolės mechanizmu (atsiskaitymas už panaudotas lėšas).

Socialinių ir ekonominių sąlygų pokyčiai labiausiai įtakojė teigiamus buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje rezultatus. Spartėjantys emigracijos srautai, darbo jėgos trūkumas didino potencialių darbuotojų paiešką. LKGD atstovas teigė, kad anksčiau egzistavęs konkurencijos barjeras, kai vietoje buvusio teistojo pasirenkamas neteistas darbuotojas, išnyko. Darbo jėgos trūkumas, ypač statybų ir logistikos sektoriuje (nereikalingi aukšti kvalifikaciniai mokėjimai bei įgūdžiai) jaučiamas šios socialinės grupės asmenų poreikis. Statybų bendrovių atstovai dažnai kreipiasi į Pataisos namus ir teiraujasi apie galimus darbuotojus. Nemažai potencialių darbuotojų rekrutuojama ir apmokoma dar jiems esant įkalinimo įstaigoje. Ieškodami asmenų, atlikusių bausmę, darbdaviai kreipiasi į NVO ir darbo biržas.

Kita vertus, reikia atsižvelgti į tai, kad nuo 2006 m. spartėja imigracijos srautai. Imigruoja ne tik kitų šalių gyventojai, bet ir asmenys, emigravę iš Lietuvos. 2007 m. pabaigoje pasaulinio masto pokyčiai, įtakoję ir JAV ir Vakarų Europos dalies ekonominių sektorių augimo lėtėjimą, lėmė darbo vietų mažėjimą sparčiai besivystančiose šalyse. Dalis emigrantų priversti grįžti į savo šalį ir čia ieškoti darbo. Grįžę asmenys su išsilavinimu ir darbo patirtimi gali lemti mažėjančius asmenų, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų, įdarbinimo rodiklius. Kita vertus, ir Lietuvoje mažėjanti nekilnojamo turto paklausa lemia statybų regresą, kuris taip pat paveiks darbo jėgos paklausos mažėjimą.

Buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo veiksmingumą lemia ne tik kintamieji, priklausantys nuo institucinių struktūrų veiksmų. Iš anksčiau pateiktos kompleksinės aplinkos pokyčių kaitos analizės pastebima, kad didelę įtaką daro socialiniai-ekonominiai pokyčiai. Analizuojamos politikos atžvilgiu tendencijos dvipusės – vienu laikotarpiu skirtinga prasme įtakos neigiamos, kitu – teigiamos. Šalyje, ES erdvėje ar pasauliniu mastu vyraujantys migracijos, darbo jėgos paklausos ir pasiūlos, ekonominio augimo rodikliai tik iš dalies priklauso nuo valstybės politikos (kiek tai susiję su plėtros, investicijų skatinimo ir kitais strateginiais planais). Nemažai išorės kaitos procesų negali kontroliuoti net iniciatyviausios ir valingiausios valdžios.

Išvados

Skurdo ir socialinės atskirties mažinimu ir tuo pačiu buvusių teistųjų integracija darbo rinkoje susirūpinta ryškiu neigiamų socialinio ir ekonominio gyvenimo tendencijų laikotarpiu Lietuvoje.

Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politika skurdo ir socialinės atskirties mažinimo politikos kontekste nėra veiksminga, nes negerėja buvusių kalinių gyvenimo kokybė. Šias tendencijas atspindi esama socialinė atskirtis, mažas besimokančiųjų ir įsidarbinusiųjų skaičius ir nemažėjantis nusikalstamumas.

Pirmasis neveiksmingos politikos požymis – socialinė atskirtis. Atliktas kiekybinis ir kokybinis tyrimai, įvairios literatūros apžvalga rodo, kad buvę teistieji visuomenėje, integracijos darbo rinkoje aspektu tarp darbdavių, yra mažiausiai pageidaujama ir toleruojama socialinė asmenų grupė. Socialinė atskirtis, kurią lemia darbo neturėjimas, bausmės atlikimas ar socialinių ryšių nutrūkimas, koreliuoja su asmens savęs vertinimu, pasirenkamu gyvenimo būdu, tuo pačiu su socialiai atskirto asmens statusu.

Neveiksmingą politikos įgyvendinimą atspindi žemi buvusių teistųjų įdarbinimo ir baigusiujų mokymus rodikliai. Didele dalimi įsidarbinusiųjų skaičius susiję su darbo jėgos paklausos ir pasiūlos tendencijomis. Tuo tarpu nepastovūs mokymosi ir profesijos ar mokymo baigimo rodikliai priklauso nuo socialinės asmenų grupės. Tik vėliau, baigus mokslus ar įgijus profesiją, įsidarbinimas priklauso ir nuo darbdavių požiūrio, ir darbo rinkos tendencijų. Apibendrinant galima pastebėti, kad šiuo atveju politikos veiksmingumas priklauso nuo vykdomos politikos, kiek asmuo yra motyvuojamas keisti savo gyvenimą, kaip formuojamas jo įvaizdis visuomenėje.

Paskutinis neveiksmingos politikos įgyvendinimo rodiklis – nekintantis teistųjų asmenų skaičius įkalinimo įstaigose. Dauguma asmenų nusikaltę ne pirmą kartą. Nors asmens poelgis priklauso nuo asmenybės, tačiau šiuo atveju pastebima, kad vykdoma politika yra nepakankamai tikslinga – nėra orientuota į asmenybę. Asmuo nėra parengiamas išeiti į laisvę – susidūręs su neigiamu visuomenės, darbdavių požiūriu, neturėdamas pragyvenimo šaltinio, nepasiruošęs konkuruoti darbo rinkoje – nusikalsta.

Į magistro darbo pradžioje iškeltą klausimą „Kodėl tik nedaugelis buvusių kalinių integruojasi į darbo rinką?“ galima atsakyti patvirtinant arba paneigiant iškeltas pagrindinę bei šalutines hipotezes politikos įgyvendinimo veiksmingumą lemiančių problemų ir jų priežasčių kontekste.

Atlikti kiekybiniai ir kokybiniai tyrimai patvirtino pagrindinę hipotezę, kad nepakankamai veiksmingas horizontalios viešosios politikos įgyvendinamas priklauso nuo buvusių kalinių požiūrio ir nuostatų į darbą. Nors dauguma respondentų susiformavę teigiamą, plačiąja prasme, požiūrį į darbą, užimtumą, tačiau jis neatitinka asmens gebėjimų, darbinio pasirengimo ir asmenybės charakteristikos. Kliūtis įsidarbinant sukelia neracionalus darbinės veiklos vertinimas – nebrandus santykis su aplinka, nerealiūs lūkesčiai, diferencijuotos vertybės ir dažnai subjektyvus įsidarbinimo problemų vertinimas.

Pirmoji šalutinė hipotezė iš dalies pasitvirtino. Analizuojant įvairius strateginius dokumentus, pastebimas tikslų įvairiapusiškumas. Nors tikslai, tam tikra prasme, yra susiję, tačiau nustatytos skirtingos galutinės išeišios. Taip pat pastebimas skirtingas institucijų atstovų požiūris į tikslus – kiekviena institucija juos vertina pagal savo kompetencijas. Visuotinai suprantamų ir apibrėžtų tikslų nebuvimas lemia prieštaringą politiką. Kita vertus, politikos nustatyti uždaviniai yra aiškūs, dėl jų sutaria politikos formavime ir įgyvendinime dalyvaujančios institucijos. Hipotezei paneigti trūksta darnaus valstybinių ir vietinių institucijų bei nevyriausybinių organizacijų sutarimo dėl tikslų ir politikos prioritetiškumo. Minėtas problemas lemia politikos naujumas ir horizontalus viešosios politikos pobūdis.

Antroji šalutinė hipotezė iš dalies pasitvirtino. Analizuojant buvusių kalinių integracijos darbo rinkoje problemas ir strateginiuose dokumentuose numatytas priemones, pastebimas atitikimas. Galima teigti, kad formaliai numatytos visos galimos priemonės problemoms spręsti, tačiau atlikti tyrimai atskleidė, kad yra esminių politinių priemonių ir pačios sistemos trūkumų, kurie trukdo iš pagrindų ir nuosekliai spręsti problemas. Pagrindinės problemos šiuo atveju yra novatoriškos integracijos darbo rinkoje sistemos nebuvimas ir orientavimasis į antrinių problemų sprendimą. Minėtas problemas lemia tai, kad politika yra nauja, specifinė, nėra prioritetinių politikos priemonių, taip pat institucinio tinklo pasyvumas, inercija ir stagnacija.

Trečioji šalutinė hipotezė pasitvirtino. Politikos įgyvendinimo veiksmingumą lemia tai, kad nėra institucinio tinklo bendramatiškumo. Politikos formavime ir įgyvendinime dalyvaujančių institucijų veikla nėra koordinuojama autoritetingos institucijos. Taip pat politikos įgyvendinimo procese nesiremiama glaudžiu bendradarbiavimu, informacijos sklaida, jaučiamas institucijų atsakomybės trūkumas. Dauguma politikoje dalyvaujančių institucijų sąveikauja su dar viena kita institucija, kurios dažniausiai kartu vykdo bendrus

projektus. Platesnis bendradarbiavimas nepastebimas. Šias problemas lemia tai, kad nėra bendro paslaugų teikimo sistemos modelio, atsakingo darbuotojo daugelyje institucijų ir dažna darbuotojų kaita.

Ketvirtąją hipotezę galima iš dalies patvirtinti – politikai įgyvendinti tik pirminiu laikotarpiu stigo įvairiapusių išteklių – materialinių, žmogiškųjų, laiko. Finansinių išteklių stokos pagrindinė priežastis buvo politikos neprioritetiškumas, nes dalis priemonių galėjo būti įgyvendintos minimaliais ištekliais. Šiuo metu, esant įvairiems finansavimo šaltiniams, pastebima lėšų įsisavinimo problema. Kitas aspektas – žmogiškieji ištekliai. Jeigu pirmuoju laikotarpiu trūko darbuotojų, tai šiuo metu ryškesnės darbuotojų darbo atlikimo kokybės, motyvacijos, suinteresuotumo ir lojalumo problemos. Šias problemas lemia darbo rizikos, atlyginimo, darbuotojų kaitos problemos. Paskutinis išteklių aspektas – laiko resursai. Politikos įgyvendinimo pradžia pasižymėjo terminų atidėjimu dėl finansinių resursų trūkumo ir politikos neprioritetiškumo, o šiuo metu laiko ištekliai svarbūs tiek, kiek reikalingi naujai priminės integracijos sistemai (asmeniui esant įkalinimo įstaigoje) sukurti ir tobulinti esamą antrinę (išėjusiems į laisvę) sistemą.

Penktoji šalutinė hipotezė pasitvirtino – palaikymas ir teigiamas požiūris į sprendžiamas problemas ir valstybės politiką iš interesų grupės neegzistuoja. Buvę teistieji ir nuteistieji kritiškai vertina valstybės vykdomą politiką. Nors daugelis buvusių kalinių žino apie galimą ir teikiamą valstybės paramą ir paslaugas, tačiau jomis nesinaudoja savo noru. Tyrimų duomenys atskleidžia, kad buvę kaliniai dėl charakteristikų specifikos nelinkę prisiimti atsakomybės. Daugelis asmenų pasikliauja sėkme, neracionaliai vertina aplinkybes, kritiškai vertina tik aplinkinių elgesį. Anksčiau minėtasis socialinės asmenų grupės požiūris į darbą, savo galimybių vertinimas ir nesinaudojimas esamomis pagalbos priemonėmis lemia politikos neveiksmingumą – vykdoma politika nėra priimama gavėjo.

Šeštoji šalutinė hipotezė pasitvirtino ta prasme, kad buvo daug kaitos išorinėje aplinkoje, tačiau dalis pokyčių politikos išėigas įtakojo teigiamai. Politiniai pokyčiai (Vyriausybių kaita) lėmė politikos vykdymo terminų atidėjimą. Tuo tarpu nors integracijos ir narystės ES procesas pradžioje įtakojo politikos stagnaciją, tačiau taip pat sąlygojo ir didesnę dėmesį nuteistiesiems ir buvusiems teistiesiems. Analizuojant socialinius-ekonominius pokyčius pastebima, kad pastaruosiu metu, trūkstant darbo jėgos, buvę teistieji gali įsidarbinti statybos, logistikos ar kituose nekvalifikuotos darbo jėgos reikalaujančiuose sektoriuose. Kita vertus, nuo 2007 m. rudens prasidėjęs dalies regionų ekonominis

nuosmukis ir aktyvėjantys imigraciniai procesai lemia darbo jėgos paklausos mažėjimą – tai paveiks buvusių teistųjų įsidarbinimo galimybes.

Atlikta asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politikos įgyvendinimo analizė atskleidžia (nepaisant dalies hipotezių dalinio patvirtinimo), kad valstybės vykdoma politika yra gana tikslinga ir galėtų būti veiksminga. Procese svarbus ne tik valstybinių institucijų ir nevalstybinių organizacijų vaidmuo, bet daugiausia politikos įgyvendinimo išeiğa priklauso nuo subjektyvių buvusių kalinių charakteristikų, pastangų įsidarbinti, požiūrio į darbą ir darbdavių nuostatų į šį asmenį. Žinoma, politikos rezultatai susiję ir su nekontroliuojamais išorės aplinkos pokyčiais.

Siekiant mažinti buvusių teistųjų skurdą ir socialinę atskirtį esmines problemas reikia spręsti sudarant ir realizuojant novatorišką integracijos ir adaptacijos modelį – keičiant pirminę ir antrinę integracijos bei adaptacijos visuomenėje ir darbo rinkoje sistemą. Taip pat daugiau atsakomybės už gyvenimo kokybę priskirti socialiniai asmenų grupei. Pirminės sistemos pokyčiai turi remtis nuteistųjų motyvacijos sistema. Žinių teikimas ir mokymas turi būti pagrįstas tinkamu, atitinkančiu atskirų asmenų galimybes ir charakteristikas mokymo lygiu. Kalėjimų sistemoje turi atsirasti kiekvienam nuteistajam privalomas darbas. Tarp pirmosios ir antrosios sistemų turi atsirasti pakeitimai bausmės atlikimo ir žalos atlyginimo sistemose – asmuo padaręs nusikaltimą turi atlyginti žalą ne tik bausmės termino, bet ir materialine prasme. Siekiant nuteistųjų aktyvumo, kuris spręstų skurdo ir socialinės atskirties problemas, reikia tobulinti ir plėtoti alternatyviųjų bausmių sistemą – daugiau nuteistųjų paleisti lygtinai, kad jie būtų priežiūros sistemoje. Antrinėje priežiūros, kitaip sakant, probacijos sistemoje reikia tobulinti valstybinių ir nevalstybinių institucijų bendravimą, bendravimą ir atsakomybių vykdymą – būtinas bendros veiklos modelio suformavimas. Subalansuota buvusių teistųjų integracijos visuomenėje ir darbo rinkoje politikos vykdymo sistema užtikrintų veiksmingesnę pagalbą asmeniui. Paskutinis aspektas – darbdavių požiūris į buvusįjį teistąją kaip potencialų darbuotoją. Nepasiteisinęs socialinių įmonių įstatymas buvusių kalinių integracijos darbo rinkoje prasme, turi skatinti atsakingas institucijas imtis alternatyvių veiksmų. Nebūtinai didesnių ar ilgesnio laikotarpio subsidijų teikimo, tačiau tai gali būti socialinė reklama, formuojanti pozityvų socialinės asmenų grupės įvaizdį. Aptarti pirminės ir antrinės sistemų pokyčiai sąlygotų didesni esamų ir buvusių teistųjų indėlių siekiant savo gerovės ir skatintų suvokti žalos visuomenei pasekmes.

Literatūros sąrašas

Cituoti ir naudoti pirminiai šaltiniai

1. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacija Nr. R (99) 22 „*Dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos didėjimo*“. 1999 m. rugsėjo 30 d.
2. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, *Socialinis pranešimas*. Vilnius, 2004, 2005, 2006, 2007. <<http://www.socmin.lt/index.php?480689674>> [Žiūrėta 2008 m. kovo 1 d.].
3. Kalėjimo departamento statistinė ataskaita, *Statistiniai duomenys apie nuteistųjų skaičių, sudėti (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir t.t.) ir jų kaitą 1998 m.* <<http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/nut/nut98.htm>> [Žiūrėta 2007 m. lapkričio 2 d.].
4. Kalėjimo departamento statistinė ataskaita, *Statistiniai duomenys apie nuteistųjų skaičių, sudėti (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir t.t.) ir jų kaitą 2002 m.* <<http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/nut/nut2002.doc>> [Žiūrėta 2007 m. lapkričio 2 d.].
5. Kalėjimo departamento statistinė ataskaita, *Statistiniai duomenys apie nuteistųjų skaičių, sudėti (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir t.t.) ir jų kaitą 2000 m.* <<http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/nut/nut2000.doc>> [Žiūrėta 2007 m. lapkričio 2 d.].
6. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, *Kalėjimų departamento bei jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių 2006 metų veiklos pagrindiniai duomenys*. Vilnius, 2007.
7. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, *Kalėjimų departamento bei jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių 2005 metų veiklos pagrindiniai duomenys*. Vilnius, 2006.
8. *Kas yra probacija ir kodėl ji yra tokia svarbi?* <http://www.liapo.lt/reikia_zinoti1.htm> [Žiūrėta 2007 m. lapkričio 3 d.].
9. *Lietuvos Respublikos 2004 – 2006 metų Nacionalinis kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų planas*. Vilnius, 2004. <<http://www.socmin.lt/index.php?444734162>> [Žiūrėta 2007 m. rugsėjo 23d.].
10. *Lietuvos Respublikos gyventojų rėmimo įstatymo pakeitimo ir papildymo Įstatymas* // Valstybės žinios. – 1996, Nr. 18-457.

11. Lietuvos Respublikos gyventojų rėmimo Įstatymas // Valstybės žinios. – 1991, Nr. 2-25.
12. Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo Įstatymas Nr. VIII-822. 1998 m. birželio 30 d.
13. Lietuvos Respublikos profesinio mokymo Įstatymas // Valstybės žinios. – 1997, Nr. 98-2478.
14. Lietuvos Respublikos profesinio mokymo pakeitimo Įstatymas // Valstybės žinios. – 2007, Nr. 43-1627.
15. Lietuvos Respublikos Seimo Nutarimas „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos“ // Valstybės žinios. – 2003, Nr. 32-1318.
16. Lietuvos Respublikos Seimas „Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas“ // Valstybės žinios. – 2002, Nr. 73-3084.
17. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nutarimas NR. (17,18 - 34)-SD- „Dėl Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004 – 2007 metų programos“ pratęsimo.
18. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, *Ataskaita apie Lietuvos Respublikos skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo 2002 – 2004 metais programos įgyvendinimą 2003 metais.* <<http://www.skurdas.lt/lt/files.php?start1=3&start2=0>> [Žiūrėta 2007 m. rugsėjo 23 d.].
19. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, *Ataskaita apie Lietuvos Respublikos skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo 2002 – 2004 metais programos įgyvendinimą 2004 metais.* <<http://www.socmin.lt/index.php?444734162>> [Žiūrėta 2007 m. rugsėjo 23 d.].
20. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Konsoliduotas Lietuvos Respublikos 2004 – 2006 metų Nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plano įgyvendinimo priemonių 2005 – 2006 matams sąrašas“. 2005 m. rugsėjo 27 d. Nr. A1-254. <<http://www.socmin.lt/index.php?444734162>> [Žiūrėta 2007 m. rugsėjo 23d.].
21. Lietuvos Respublikos socialinių įmonių Įstatymas. // Valstybės žinios. – 2004, Nr. 96-3519.
22. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų Įstatymas // Valstybės žinios. – 1996, Nr. 104-2367.

23. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų Įstatymas // Valstybės žinios. – 2006, Nr. 17-589.
24. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Nr. 182 „Dėl areštinių vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“. 2003 m. birželio 18 d.
25. Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo Įstatymas // Valstybės žinios. – 2006, Nr. 73-2762.
26. Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo Įstatymas. Aktuali redakcija. Vilnius, 2007.
27. Lietuvos Respublikos Vyriausybės „Nuteistųjų ir grįžusių iš kardomojo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 1999 – 2003 metų programa“. 1999 m. spalio 25 d.
28. Lietuvos Respublikos Vyriausybė „Nuteistųjų ir grįžusių iš kardomojo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 2001 – 2004 metų programa“. 1999 m. gruodžio 17 d.
29. Lietuvos Respublikos Vyriausybė „Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004 – 2007 metų programa“. 2004 m. vasario 9 d.
30. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1753 „Lietuvos Respublikos Skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo 2002 – 2004 metais programa“. 2002 m. lapkričio 7 d. <<http://www.socmin.lt/index.php?444734162>> [Žiūrėta 2007 m. rugsėjo 23d.].
31. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1002 „Dėl Lietuvos Respublikos 2004 – 2006 metų Nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plano įgyvendinimo 2005 – 2006 metų priemonių patvirtinimo“. 2005 m. rugsėjo 13 d.
32. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006–2008 metų programos įgyvendinimo priemonių planas // Valstybės žinios. – 2006. Nr. 112-4273.
33. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 485 „Dėl asmenų, įrašytų į pataisos inspekcijų įskaitą, priežiūros, kontrolės ir socialinės paramos jiems teikimo, pataisos inspekcijų veiklos ir materialinio aprūpinimo gerinimo 2004 – 2007 metų programos patvirtinimo“. 2004 m. balandžio 28 d.
34. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 91-2676 „Dėl nuteistųjų ir grįžusių iš kardomojo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos“ // Valstybės žinios. – 1999.

35. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 143 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. spalio 25 d. nutarimo Nr. 1179 „Dėl nuteistųjų ir grįžusių iš kardomojo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 2001 – 2004 metų programos patvirtinimo“ pakeitimo. 2004 m. vasario 9 d.
36. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1438 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. spalio 25 d. Nutarimo Nr. 1179 „Dėl Nuteistųjų ir grįžusių iš kardomojo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 1999 – 2003 metų programos patvirtinimo“ dalinio pakeitimo. 1999 m. gruodžio 17 d.
37. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 220 „Dėl Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“. 2007 m. vasario 21 d.
38. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 331 „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 129, 131, 135, 147, 147¹, 149, 150, 151, 153, 178, 180, 181, 187, 276 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto Nr. XO-949“. 2006 m. balandžio 5 d.
39. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 475 „Socialinės paramos nuteistiesiems fondo sudarymo ir jo lėšų naudojimo tvarka“. 2003 m. balandžio 14 d.
40. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 513 „Dėl paleidžiamų iš pataisos įstaigų arba areštinių asmenų kelionės išlaidų apmokėjimo, aprūpinimo maistu, drabužiais ir avalyne, taip pat vienkartinės negrąžinamos pašalpos skyrimo tvarkos ir sąlygų“. 2003 m. balandžio 24 d.
41. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 619 „Dėl įkalinimo įstaigų renovavimo ir įkalinimo sąlygų humanizavimo 2004 – 2009 metų programos patvirtinimo“. 2004 m. gegužės 24 d.
42. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 950 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. sausio 12 d. nutarimo Nr. 12 „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2005 – 2006 metų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ pakeitimo. 2005 m. rugpjūčio 30 d.

43. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001 – 2004 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. – 2001. Nr. 40-1404.
44. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1270 „Dėl Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos“ 2005 m. lapkričio 22 d.
45. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 12 „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2005 – 2006 metų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“. 2005 m. sausio 12 d.
46. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 806 „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007 – 2009 metų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“. 2007 m. rugpjūčio 8 d.
47. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 12 „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2005 – 2006 metų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“. 2005 m. sausio 12 d.
48. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Socialinės paramos teikimo asmenims, grįžusiems iš laisvės atėmimo, kardomojo kalinimo vietų, socialinės bei psichologinės rehabilitacijos įstaigų, ir šių asmenų įdarbinimo“ // Valstybės žinios. – 1996, Nr. 119-2796.
49. Lietuvos Respublikos Vyriausybės Programa. 1990 m. kovo 17 d., Nutarimas Nr. 1-35.
50. Lietuvos Respublikos Vyriausybės Programa. 1993 m. kovo 10 d., Dekretas Nr. 11.
51. Lietuvos Respublikos Vyriausybės Programa. 1996 m. gruodžio 4 d., Dekretas Nr. 1127.
52. Lietuvos Švietimo koncepcija.
<<http://www.smm.lt/strategija/docs/srp/koncepcija/koncepcija2.htm>> [Žiūrėta 2007 m. spalio 30 d.].
53. Metinė ataskaita apie Lietuvos Respublikos Skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo 2002 – 2004 metais programos vykdymą 2002 metais.
<<http://www.skurdas.lt/lt/files.php?start1=3&start2=0>> [Žiūrėta 2007 m. rugsėjo 23 d 23].
54. Nacionalinis pranešimas apie Lietuvos socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties strategijas 2006 – 2008 metais. Vilnius, 2006.
<<http://www.socmin.lt/index.php?444734162>> [Žiūrėta 2007 m. rugsėjo 24 d].

55. *Skurdo mažinimo strategija*. Vilnius, 2000. <<http://www.socmin.lt/index.php?444734162>> [Žiūrėta 2006 m. spalio 2 d.].
56. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, *Informacija apie tarpinstitucinės programos vykdymo koordinavimą*. Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004 – 2007 metų programa. 2007.
57. SIC rinkos tyrimai, *NVO ir skurdo mažinimo politika*. Vilnius, 2001 – 2002.
58. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, *Vertinimo kriterijų suvestinė*. Vilnius, 2006. <<http://www.socmin.lt/index.php?-153284198>> [Žiūrėta 2007 m. spalio 30 d.].
59. Statistikos departamentas, *Emigracija*. <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2202>> [Žiūrėta 2008 m. vasario 15 d.].
60. Statistikos departamento duomenys, *Nedarbo lygis pagal amžiaus grupes ir lytį*. <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1320>> [Žiūrėta 2007 m. spalio 22 d.].
61. *Vienam asmeniui išlaikyti įkalinimo įstaigose per dieną panaudota lėšų. 2006 metų ataskaita*. Vilnius, 2007.

Cituoti ir naudoti antriniai šaltiniai

1. Albeak, Erik, *Ekspertizė ir viešojo politika: keisti sugulovai?* Vilnius: Eugrimas, 2004.
2. Bridgman, Peter ir Davis Glyn, *What Use is a Policy Cycle? Plenty, if the Aim is Clear*. Australia: National Council of the Institute of Public Administration, 2003.
3. Darbo ir socialinių tyrimų institutas, *Nuteistųjų asmenų socialinių bei profesinių poreikių sociologinė apklausa*. Vilnius, 2001.
4. Dermontas, Julius, V. Kanopinė ir S. Mikulionienė ir kt., *Alternatyviomis bausmėmis nuteistųjų asmenų socialinė integracija probleminiuose regionuose*. Vilnius: UAB „Vambra“, 2005.
5. Dermontas, Julius, *Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme rehabilitacija*. Acta paedagogica Vilnensia. Mokslo darbai, 2005, Nr.15.
6. Dermontas, Julius, *Nuteistųjų socialinė rehabilitacija*. Jurisprudencija. Mokslo darbų rinkinys, 2004, Nr.51 (43).
7. European Commission, *Discrimination in the European Union*. 2007 January.
8. *Evaluation of EU Activities: An Introduction*. 2005.

9. Hill, Michael J. ir Peter Hupe, *Implementing Public Policy*. London: Sage Publications, 2002, 39. Cituota iš Chustz, Mark H., ir James S. Larson, *Implementing Change on the Front Lines: A management Case Study of West Feliciana Parish Hospital*. Public administration Review. 2006.
10. Hill, Michael, *The Policy Process: a reader*. London: Prentice Hall Harvester Wheatsheaf, 1997.
11. Kuginytė-Arlauskienė, Ieva, *Asmenų, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų, integravimosi į visuomenę galimybės*. Pedagogika: mokslo darbai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006.
12. Kvieskienė, Giedrė, *Pozityvioji socializacija: monografija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005.
13. Lane, Jan E., *Viešasis sektorius: sąvokos, modeliai, požiūriai*. Vilnius: Margi raštai, 2001.
14. Lindblom, Charles E. ir Edward J. Woodhouse, *Politikos formavimo procesas*. Vilnius: Algarvė, 1999.
15. Margevičiūtė, Živilė, *Lietuvos jaunimo politikos įgyvendinimas: jaunimo organizacijų stiprinimas ar jaunimo problemų sprendimas*. Magistro darbas. Vilnius: Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2004.
16. Matušaitytė, Raimundė, *Darbo rinkos probleminės grupės ir jų padėties gerinimas*. Daktaro disertacija. Kaunas, 2001.
17. Mazmanian, Daniel A. ir Paul A. Sabatier, *Implementation and Public Policy: With a New postscript*. Boston: University Press of America, 1989.
18. Nusikaltimų prevencijos Lietuvoje centras, Kriminologinė statistika, Užregistruotos nusikalstamos veikos. <<http://www.nplc.lt/stat/nus/nus1.htm>> [Žiūrėta 2008 m. vasario 2 d.].
19. Parsons, Wayne, *Viešojo politika: politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
20. Pressman, Jeffrey L. ir Aron Wildavsky, *Implementation: How great expectations in Washington are dashed in Oakland*. Berkeley: University of California Press, 1979.
21. Sabatier, Paul A. ir Hank C. Jenkins-Smith, *The Advocacy Coalition Framework: An Assessment*. Viešosios politikos kompendiumas.

22. Sabatier, Paul A., *Top-Down and Bottom-Up Approaches to Implementation Research: A Critical Analysis and Suggested Synthesis*, Journal of Public Policy. No. 6, 1986.
23. Schofield, Jill, *Time for a revival? Public policy implementation: a review of the literature and an agenda for future research*. UK: Oxford, 2001.
24. Šileika, Algis ir Rasa Zabarauskaitė, *Skurdas, jo matavimas ir tendencijos Lietuvoje*. Vilnius, 2006.
25. Teisės institutas, *Socialinės paramos buvusiems kaliniams bei jų teikiančių organizacijų ir institucijų poreikių tyrimas*. Vilnius, 2001.
26. Van Meter D. S. ir C. E. Van Horn (1975), *The policy implementation process: a conceptual framework*. Administration and Society **6** (4), 447. Cituota iš Bergen, Ann ir Alison While, *Implementation deficit and street-level bureaucracy: policy, practice and change in the development of community nursing issues*. London, UK, 2005.
27. Vilpišauskas, Ramūnas ir Vitalis Nakrošis, „*Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*“. Vilnius: Eurgimas, 2003.
28. Zaleckienė, Irena, Živilė Barkauskaitė Lukšienė, Violeta Suboč ir Asta Balkutė, „*Lukiškių tardymo izoliatoriuje – kalėjime kalinčiųjų asmenų edukacinių poreikių tenkinimo perspektyvos*“. VPU, Socialinės komunikacijos institutas, Vilnius, 2006.

Asmeniniai pokalbiai

1. Buvusi nuteistųjų psichologė Virginija Klimukienė, Vilnius, 2008 m. sausio 22 d.
2. KD Socialinės reabilitacijos skyriaus vyriausiasis specialistas Gintautas Klimavičius, Vilnius, 2008 m. balandžio 1 d.
3. LDB Darbo rinkos politikos realizavimo skyriaus vedėjo pavaduotojas Algirdas Maminskas, Vilnius, 2008 m. balandžio 3 d.
4. LDRMT vyriausioji specialistė Dalia Keblerienė, Vilnius, 2008 m. balandžio 3 d.
5. LIAPO vadovė Angelė Suchovienė, Vilnius, 2008 m. balandžio 4 d.
6. LKG Draugijos pirmininkas Dr. Jonas Stašinskas, Vilnius, 2008 m. kovo 27 d.
7. LR SADM Darbo rinkos skyriaus vyresnioji specialistė Kristina Ščerbickaitė, Vilnius, 2008 m. balandžio 2 d.
8. LR SADM Lygių galimybių skyriaus vedėja Eglė Čaplikienė, Vilnius, 2008 m. balandžio 4 d.

9. SADM SPPD už Socialinių programų priežiūros klausimus atsakinga Lidiya Zabulionienė, Vilnius, 2008 m. balandžio 4 d.
10. SPC direktoriaus pavaduotoja Jurgita Gajauskienė, Vilnius, 2008 m. balandžio 1 d.
11. VDB vyresnioji specialistė Antonina Prochrova, Vilnius, 2008 m. balandžio 4 d.
12. Vilniaus apskrities viršininko administracija Socialinių reikalų skyriaus vyr. specialistė Vanda Laiconienė, Vilnius, 2008 m. balandžio 3 d.

1 Priedas

Asmenų, esančių įkalinimo įstaigose, apklausa

Tyrimo aprašymas

Asmenys, esantys įkalinimo įstaigoje, buvo apklausiami Vilniaus 2-uosiuose pataisos namuose.

Kalinčiųjų asmenų apklausai buvo parengta 70 anketų. Po pirmųjų dviejų savaitių atgautos 39 anketos, dar po savaitės – likusios 20 anketų. Iš viso užpildytos 59 anketos – tai pakankamas skaičius tyrimui vykdyti.

Respondentai tyrimui buvo atrinkti remiantis trimis kriterijais. Asmuo turėjo būti: a) vyras; b) atliekantis bausmę Vilniuje; c) iki išėjimo į laisvę asmeniui turėjo būti likę iki 3 metų.

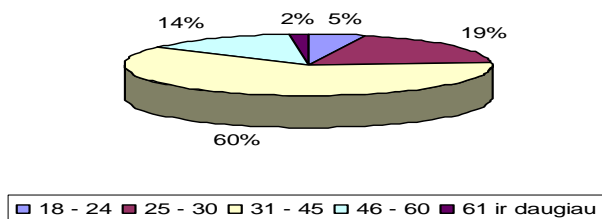
50 anketų užpildė asmenys atitinkantys, visus kriterijus. Iš likusių 9 (2 į klausimą dėl likusio laikotarpio neatsakė) anketų užpildė 7 asmenys, kurie neatitinka likusio bausmės atlikimo laikotarpio kriterijaus, t. y. asmenys bausmę atliks daugiau negu trejus metus.

Tyrimo metu naudojami visų 59 anketų duomenys.

Šio kiekybinio tyrimo tikslas – ištirti asmenų, esančių įkalinimo įstaigoje, požiūrį ir nuostatas į darbą ir galimas kliūtis, įtakojančias darbo paiešką. Siekiama atskleisti teistųjų žinias apie valstybės vykdomą politiką, t. y. apie galimas paramos ir pagalbos priemones, esant įkalinimo įstaigoje ir išėjus į laisvę.

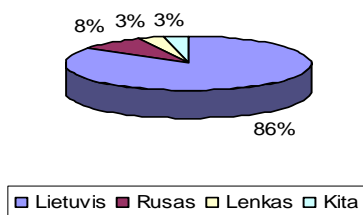
Aprašomi trys tyrimo etapai, tačiau ryškesnės dalys neišskiriamos. Pirmasis etapas – respondentų socialinės-demografinės charakteristikos tyrimas (amžius, išsimokslinimas, laisvės atėmimo pobūdis ir kt.); antrasis – respondentų požiūrio į darbą, užimtumą, problemų, kurios gali kilti, ieškant darbo, tyrimas; trečiasis – valstybės politikos apžvalga – ar asmenys, atliekantys bausmę, turi žinių apie galimas paramos ir pagalbos priemones.

Dauguma tyrime dalyvavusiųjų asmenų – 31 – 45 metų (60 proc.). Didžioji dalis respondentų yra jaunesni negu 30 metų (nuo 18 iki 30 metų yra 24 proc. respondentų). Absoliuti dauguma tyrime dalyvavusiųjų (98 proc.) yra darbingo amžiaus asmenys.

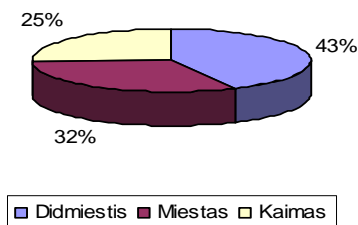
1 pav. „Respondentų amžius“ (proc.)

Didžiąją dalį respondentų, esančių įkalinimo įstaigose, sudaro lietuvių tautybės asmenys (86 proc.). Kitų tautybių respondentai – rusai (8 proc.) ir lenkai bei osetinai (po 3 proc.).

2 pav. „Respondentų tautybė“ (proc.)

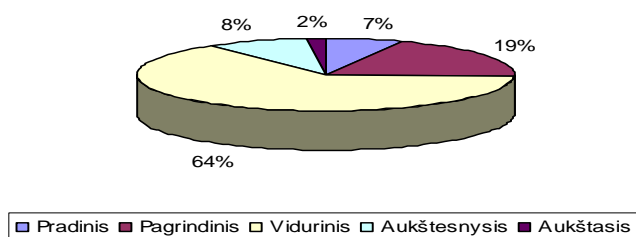
Dažniausiai nusikalsta asmenys, gyvenantys didmiesčiuose (43 proc.). Miestuose (32 proc.) nusikalsta daugiau asmenų negu kaime (25 proc.), tačiau teigti, kad didmiesčiuose ar miestuose nusikaltėlių daugiau, negalima dėl neproporcingo gyventojų pasiskirstymo didmiesčiuose, miestuose ir kaimuose.

3 pav. „Respondentų gyvenamoji vieta prieš nusikaltimą“ (proc.)

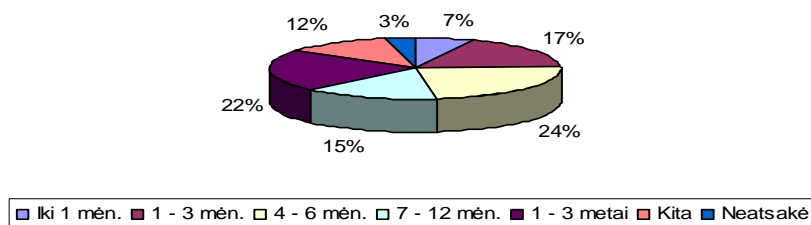
64 proc. apklaustųjų asmenų yra įgiję vidurinį, nemažai (10 proc.) turi aukštesnįjį ar aukštąjį išsimokslinimą, likusieji asmenys baigę pagrindinę (19 proc.) ar pradinę (7 proc.) mokyklą. Reikia pažymėti, kad sunku sutapatinti įvairius išsimokslinimo lygius, pvz., aštuonmetį (sovietinį) ir pagrindinį (šių dienų), vidurinį (11 klasių) išsilavinimą lietuviškose mokyklose ir vidurinį dešimtmetį sovietmečio rusiškose mokyklose (šiuo metu 10 klasių atitinka pagrindinį išsimokslinimą). Tyrime nėra atsižvelgiama į išsilavinimo lygių kaitą, tačiau galima daryti prielaidą, jog daugelis įsigiję vidurinį išsilavinimą, nes retas respondentas, pasirinkdamas atsakymo variantą, galėjo mąstyti apie išsilavinimo lygių pasikeitimus (juolab, kad to nebuvo prašoma).

Pagal respondentų atsakymus galima pastebėti, kad specialybę įsigiję tik maža dalis kalinčiųjų, tačiau daugiausia respondentų yra pasiruošę ją įgyti (ypač su viduriniu, pagrindiniu išsilavinimu). Reikia pastebėti, kad tik nedaugelis respondentų turėtų baigti pradinio ar vidurinio mokymo lygius.

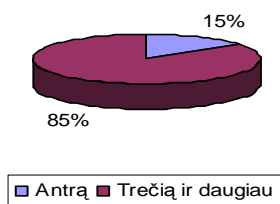
4 pav. „Respondentų išsimokslinimas“ (proc.)

Daugumai respondentų iki išėjimo į laisvę liko iki pusės metų (1 – 6 mėn. – 48 proc.). 63 proc. respondentų liko iki 1 metų būti įkalinimo įstaigoje, likusiems respondentams liko daugiau negu 1 metai. Du respondentai neatsakė, kiek laiko jiems liko iki išėjimo į laisvę.

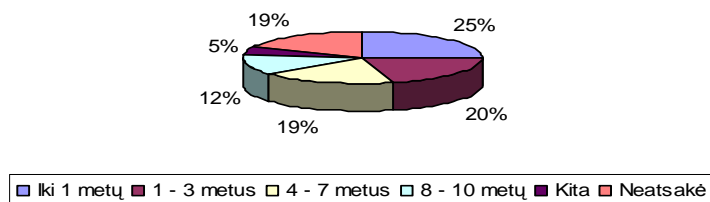
5 pav. „Laikotarpis likęs iki išėjimo į laisvę“ (proc.)

Daugiausia apklaustųjų yra teisti trečią ir daugiau kartų, tai rodo, kad Lietuvoje yra pakankamai aukštas pakartotinio nusikalstamumo lygis. Beveik šeštadalis (15 proc.) apklaustųjų nusikaltimą padarė antrą kartą. Palyginant respondento amžių su teistumo pakartojimu grupėje tarp 25 – 30 metų daugiausia teistųjų antrą kartą (27 proc.), kitose grupėse daugumą sudaro teisti trečią ir daugiau kartų.

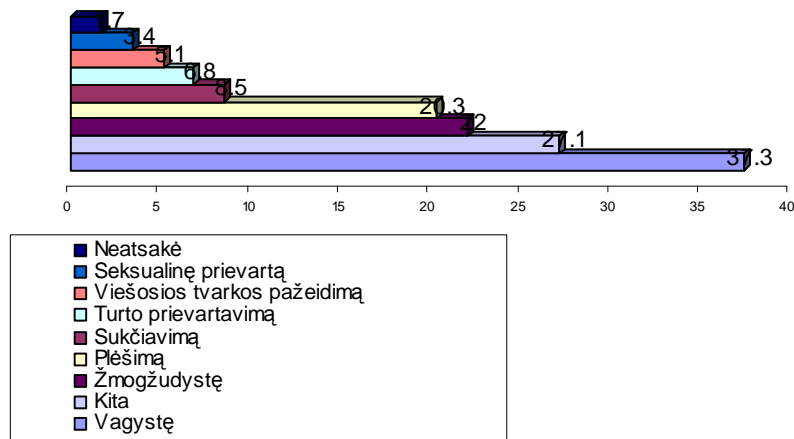
6 pav. „Kelintą kartą esate teistas?“ (proc.)

Asmenų, esančių įkalinimo įstaigoje, apklaustųjų grupėje dominuoja tie, kurių bausmės trukmė truks iki 1 arba 1 – 3 metus – 45 proc. Kita vertus dažnai reali bausmės atlikimo trukmė – trumpesnė, nes dalis nuteistųjų yra paleidžiami lygtinai. Penktadalis respondentų apskritai neatsakė į minėtą klausimą, tai galima pagrįsti žinių stoka arba nenoru.

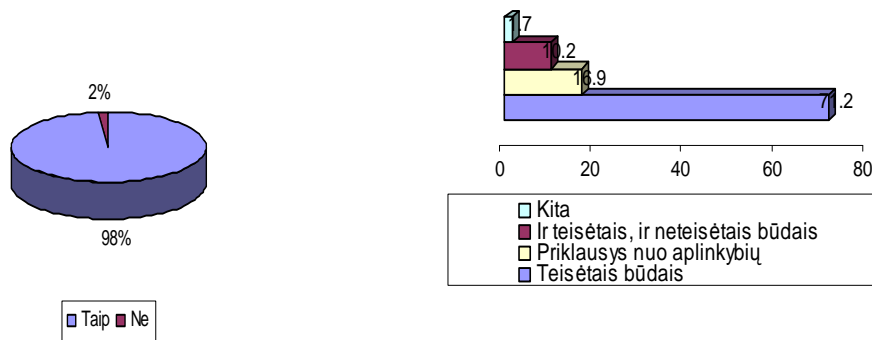
7 pav. „Asmens teistumo laikotarpis“ (proc.)

Dauguma apklaustųjų teisti už vagystę (37,3 proc.), kitos didesnės nusikaltimų grupės yra žmogžudystės (22 proc.) ir plėšimai (20,3 proc.). Už vagystes teisti asmenys nusikaltimą dažniausiai padarė iki 30 metų. Tuo tarpu vyresni (46 – 60 metų) asmenys dažniau teisti už žmogžudystes. Plėšimus įvykdė vidutinio amžiaus asmenys (31 – 45 metai) dažniau negu kitų amžiaus grupių respondentai. „Kitu“ nusižengimus sudaro – disponavimas vogtais daiktais ar narkotinėmis medžiagomis, suspardymai, avarijos sukėlimas, smurto naudojimas, chuliganizmas, kūno sužalojimas ir pan.

8 pav. „Nusikaltimo pobūdis“ (proc.)

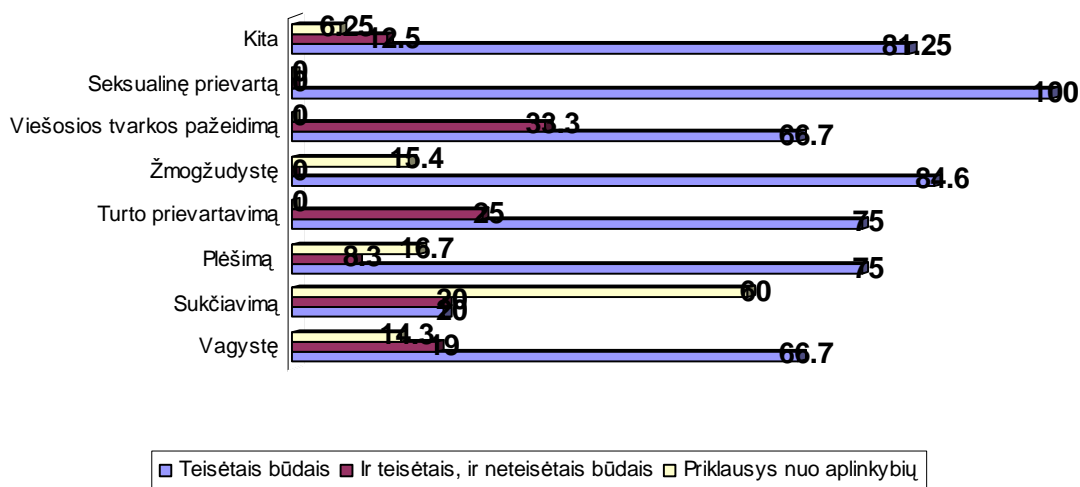
Absoliuti dauguma respondentų, išėję į laisvę, planuoja ieškoti darbo (9 paveikslas). Daugiausia apklaustųjų teigia, kad pragyvenimui užsidirbs teisėtais būdais (71.2 proc.), tačiau nemaža dalis teigia, kad uždarbis priklausys nuo aplinkybių.

9 pav. „Ar planuojate dirbti išėjus į laisvę?“ (proc.)

10 pav. „Kokiais būdais planuojate užsidirbti pragyvenimui“ (proc.)

Asmenys, teisti už nusikaltimus, kurie nesusiję su turtiniais aspektais (chuliganizmas, seksualinė prievarta ir pan.), tikisi pragyvenimui užsidirbti sąžiningai. Tuo tarpu respondentai, kurių nusikaltimo pobūdis materialinis ar daiktinis, linkę dažniau pakartoti nusikaltimą, t. y. pragyvenimui užsidirbti neteisėtais būdais. Taip pat pastebima, kad tuos asmenis dažniau įtakoja neigiamas aplinkos poveikis, jie mažiau linkę kontroliuoti savo gyvenimą.

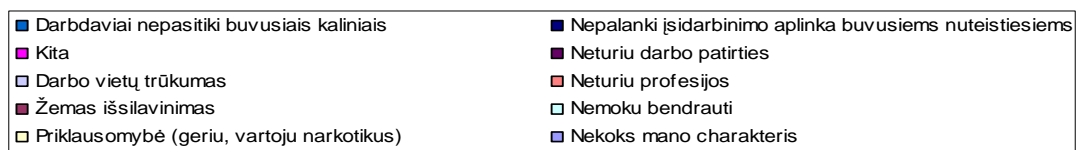
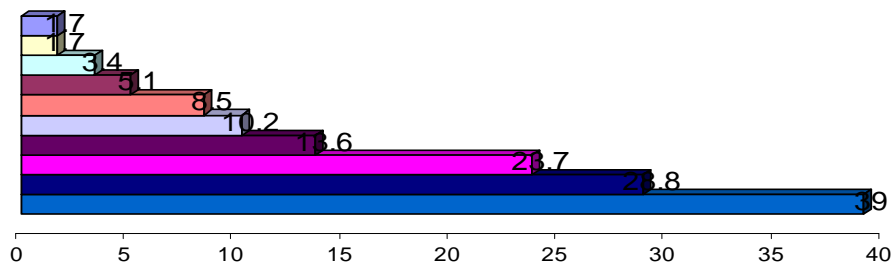

11 pav. „Nusikaltimo ir pinigų uždirbimo būdų santykis“ (proc.)

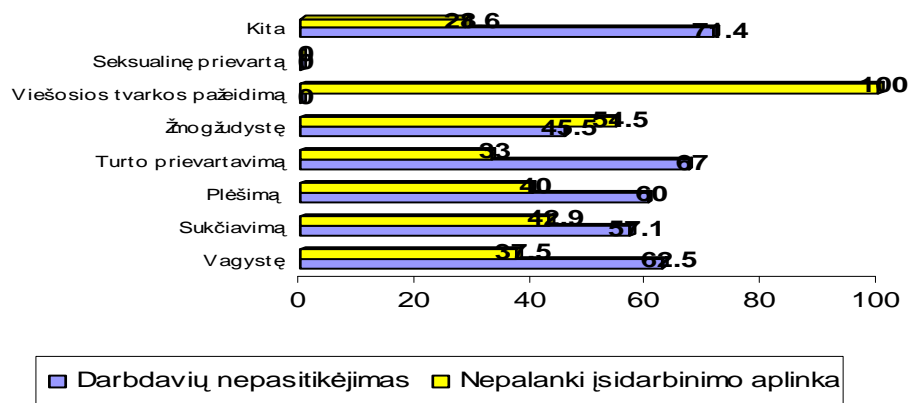
Daugiausia nuteistųjų, įvardydami įsidarbinimo problemas, teigia, kad pagrindiniai sunkumai kyla dėl neigiamo darbdavių požiūrio (39 proc.) ir nepalankių įsidarbinimo aplinkybių (28,8 proc.). Nemažai asmenų apskritai mano, kad jokių trukdžių įsidarbinant nėra (šie asmenys pasirinko variantą „kita“). Tyrime dalyvavo apie 80 proc. respondentų teigiančių, kad niekas netrukdo įsidarbinti. Šie asmenys prieš nusikaltimą dirbo.

13 pav. matome, kad asmenys, kurie teisti už neturtinius nusikaltimus, dažniau problemas vertina kitaip negu asmenys teisti už plėšimus ar vagystes. Už viešosios tvarkos pažeidimus ar žmogžudystes teisti asmenys, priešingai negu kitus nusikaltimus padarę respondentai, įvardija aplinkos poveikį įsidarbinimui.

Kalintys asmenys objektyvias įsidarbinimui trukdančias problemas įvardija retai, ypač neakcentuoja charakterį ir priklausomybės, kurias turi penktadalis nuteistųjų. Darbo patirties, išsilavinimo ar profesijos stoka kalnčiųjų nuomone turi įtakos įsidarbinant, bet nėra esminis dalykas.

12 pav. „Veiksniai apsunkinantys darbo paiešką“ (proc.)

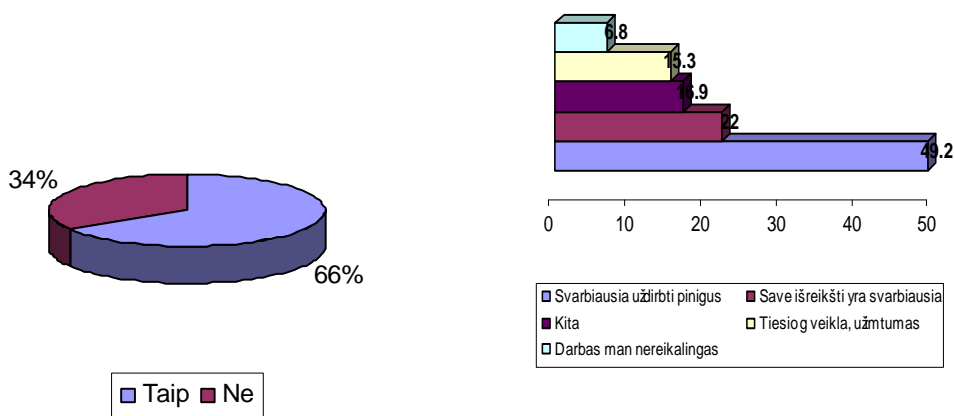
13 pav. „Įvykdyto nusikaltimo ir darbo paieškas įtakančių veiksnių santykis“ (proc.)

Analizuojant tyrime dalyvavusių asmenų darbinę patirtį pastebima, kad du trečdaliai respondentų prieš nusikaltimą dirbo. Absoliuti dauguma dirbo nekvalifikuotą darbą – statybų arba logistikos sektoriuje (šaltkalviu, surinkėju, vairuotoju tiekėju, metalo apdirbėju, baldų surinkėju, statybininku ir pan.)

Matyti 14 pav., kad daugumai respondentų darbas yra reikalingas tik pinigams uždirbti. Pasirinkę variantą „kita“ teigia, kad darbas yra priemonė išlaikyti šeimą. Tokius atsakymus galima traktuoti, kad darbas – pinigams uždirbti.

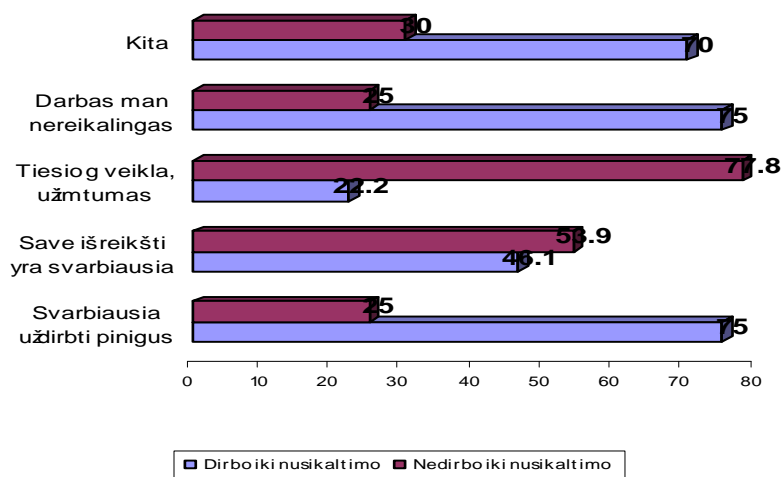
Pastebima tendencija (16 pav.), kad asmenys, kurie iki nusikaltimo dirbo, darbą vertina kaip „pinigų užsidirbimo priemonę“, priešingai – nedirbę asmenys. Jie teigia, kad

darbas – „saviraiškos“, „tiesiog veiklos būdas“. Pastarieji lengvabūdiškiau vertina darbą, jo svarbą. Reikia pastebėti, kuo aukštesnis asmens išsilavinimas, tuo didesnis procentas dirbo prieš nusikaltimą.

14 pav. „Ar dirbote iki nusikaltimo“ (proc.)

15 pav. „Ką asmeniui reiškia darbas“ (proc.)

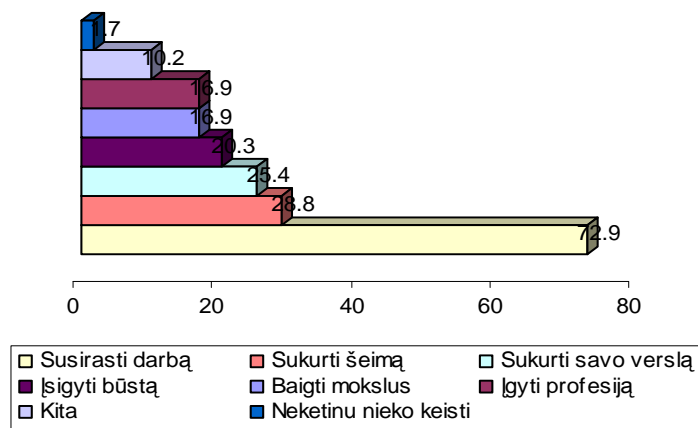
16 pav. „Darbinė patirtis ir darbo vertinimas“ (proc.)

Išėję į laisvę dauguma respondentų norėtų susirasti darbą (72,9 proc.). Palyginti prieš nusikaltimą dirbusiuosius ir nedirbusiuosius asmenis didelio skirtumo (ar asmuo nori, ar ne susirasti darbą) nėra. 71,8 proc. prieš nusikaltimą dirbusiųjų ir 75 proc. nedirbusiųjų norėtų susirasti darbą. 17 pav. matoma, kad ketvirtadalis respondentų norėtų sukurti savo verslą (25,4 proc.). Pastebima tendencija, kad kuo asmens aukštesnis išsilavinimas, tuo jie

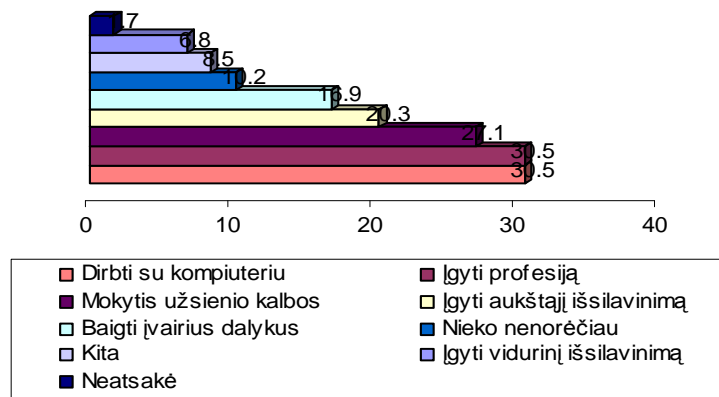
labiau norėtų turėti savo verslą (aukštasis – 100 proc., aukštesnysis – 60 proc., vidurinis – 26,3 proc., pagrindinis – 9 proc., pradinis – 0 proc.). Savo verslą labiausiai norėtų įkurti asmenys, kurie iki nusikaltimo dirbo (30,7 proc.), o kurie nedirbo mažiau (15 proc.).

Nemažai respondentų norėtų sukurti šeimą – tai dažniau būdinga 25 – 46 metų asmenims.

Beveik trečdalis tyrime dalyvavusiųjų teigia, kad norėtų įsigyti profesiją ar baigti mokslus. Dažniausiai nori mokėti dirbti kompiuteriu (30,5 proc.), išmokti užsienio kalbas (27,1 proc.) ar įsigyti aukštąjį išsilavinimą. Aukštasis išsilavinimas, užsienio kalbų ir kompiuteriniai įgūdžiai populiariausi tarp respondentų, turinčių aukštesnįjį, vidurinį (aukštasis išsilavinimas – 40 proc., užsienio kalbos/darbas su kompiuteriu – 60 proc.) ir turinčių pagrindinį išsimokslinimą (aukštasis išsilavinimas – 21,6 proc., užsienio kalbos/darbas su kompiuteriu – 29,7 proc.). Tyrimas rodo, kad dalis asmenų nenorėtų nieko keisti, vienas vyresnio amžiaus ir vienas, turintis pradinį išsimokslinimą.

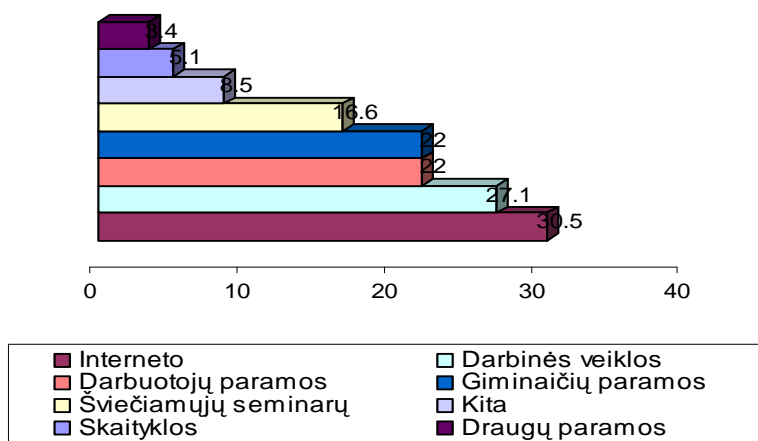
17 pav. „Kaip planuoja keisti gyvenimą išėjus į laisvę“ (proc.)

18 pav. „Edukaciniai veiklos planai“ (proc.)

Analizuojant nuteistųjų, esančių įkalinimo įstaigose, poreikius daugumai trūksta interneto (30,5 proc.), kiti pažymi, kad galėtų dirbti (27,1 proc.). Labiausiai norėtų dirbti 46 – 60 metų (42,8 proc.), kiek mažiau 31 – 45 (27,7 proc.) ir 25 – 30 (27,3 proc.) asmenys. Pagal išsilavinimą labiausiai norėtų dirbti turintieji vidurinį (32,4 proc.) ir pagrindinį (27,3 proc.) išsilavinimą, turintieji pradinį ir aukštąjį mokslą įvardijo kitus įkalinimo įstaigų trūkumus. Tai, kad asmuo iki nusikaltimo dirbo (26,3 proc.) ar ne (30 proc.), mažai įtakoja norą dirbti įkalinimo įstaigoje.

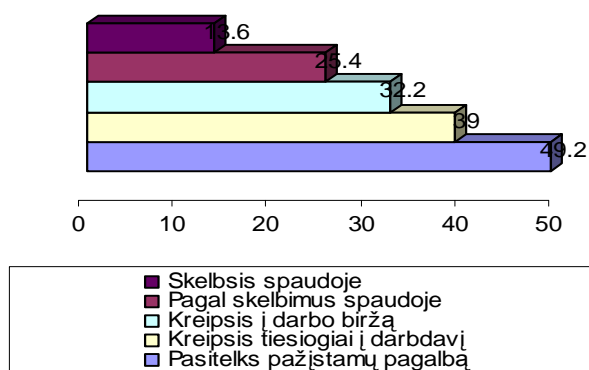
Respondentai teigia, kad įkalinimo įstaigoje trūksta giminių, darbuotojų paramos (bendrai 44 proc.), tuo tarpu draugų paramos neakcentuoja.

19 pav. „Ko trūksta įkalinimo įstaigoje“ (proc.)

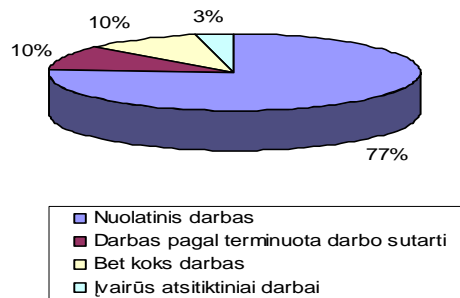
Dauguma respondentų darbo ieškos pasitelkdami draugų ir giminaičių pagalbą (49,2 proc.), kiti kreipsis tiesiogiai į darbdavį (39 proc.). Beveik pusė asmenų (46,1), kurie dirbo iki nusikaltimo, nurodė, kad kreipsis tiesiogiai į darbdavį, ir tik 25 proc. nedirbusiųjų pasirinktų minėtą variantą.

Nemažai nuteistųjų dėl darbo paieškos kreipsis į darbo biržą, tačiau ši tendencija dažniau pastebima tarp vyresnio amžiaus asmenų, pagal išsilavinimą – turinčių pradinį (50 proc.) ir vidurinį (36,8) išsimokslinimą. 40 proc. asmenų, kurie anksčiau nedirbo, ir 28,2 proc., kurie yra dirbę, kreiptųsi į darbo biržą. Tik nedaugelis respondentų skelbtųsi ar ieškotų darbo spaudoje.

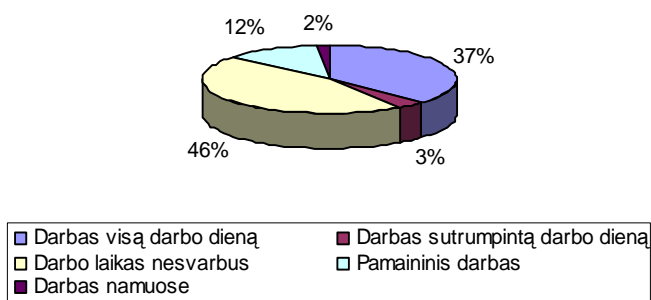
20 pav. „Darbo paieškos būdai“ (proc.)

Nuolatinį darbą norėtų turėti 77 proc. respondentų, daliai tiktų darbas pagal terminuotą darbo sutartį (10 proc.). Kiti galėtų dirbti įvairius laikinus ir atsitiktinius darbus (13 proc.). Detaliau analizuojant, pastebima, kad asmenys, kurie iki nusikaltimo dirbo, nuolatinio darbo norėtų mažiau (69,2 proc.), negu asmenys, kurie nėra dirbę (90 proc.). Nuolatinio darbo labiau norėtų asmenys, kurie planuoja pinigus uždirbti teisėtais būdais (81 proc.). Galima pastebėti, kad nuolatinis darbas laikomas priimtinausiu darbo pobūdžiu. Vertinant tai, kad dalis asmenų mano, jog pinigus uždirbs ir neteisėtais būdais, arba mano, kad viskas priklausys nuo aplinkybių, tai galima laikyti daugiau galimybe, bet nebūtinai realybe.

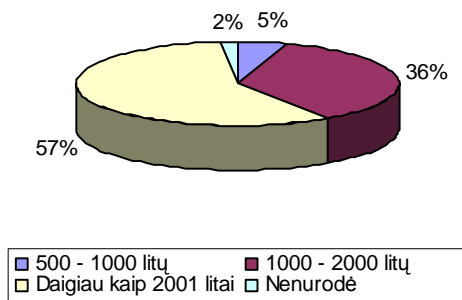
21 pav. „Priimtinausias darbo pobūdis“ (proc.)

Daugelis respondentų norėtų nuolatinio darbo, tačiau darbo sąlygos varijuoja tarp darbo visą darbo dieną (37 proc.) ir darbo, kurio laikas nenustatytas (46 proc.). Kitos darbo formos (sutrumpinta darbo diena, darbas namuose, pamaininis darbas) nėra pageidaujamos. Atsižvelgiant į asmenų motyvaciją, dalies nesugebėjimą dirbti, dažniau tikėtų darbo sąlygos, kurios tarp respondentų nėra tokios populiaros.

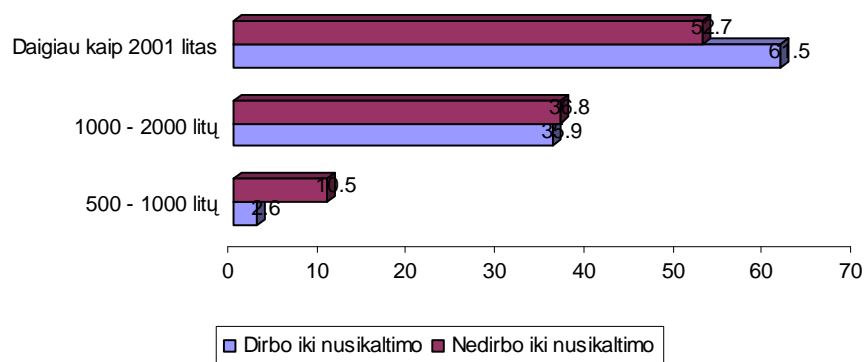

22 pav. „Priimtinausios darbo sąlygos“ (proc.)

Dauguma respondentų pageidautų gauti atlyginimą didesnę negu 2001 litas (57 proc.), daugiau negu trečdalis norėtų 1000 – 2000 litų atlyginimo. Daugeliui apklaustųjų, kurie turi pradinį ir pagrindinį išsilavinimą, užtektų 1000 – 2000 litų atlyginimo, tuo tarpu asmenys, turintys aukštesnį išsimokslinimą (nuo 60 proc. kiekviename išsimokslinimo lygyje), pageidautų daugiau negu 2001 litas atlygio. Pastebima (24 pav.), kad asmenys, kurie yra dirbę iki nusikaltimo, dažniau pageidautų didesnio atlyginimo, tačiau didelio skirtumo tarp dviejų kategorijų asmenų nėra.

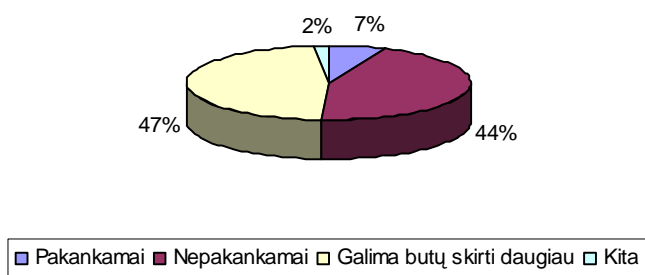

23 pav. „Norimas atlygis už darbą“ (proc.)

24 pav. „Asmens darbinės patirties ir pageidaujamo atlygio už darbą santykis“ (proc.)

Daugelis apklaustųjų mano, kad valstybės politika nuteistųjų ar buvusių nuteistųjų požiūriu yra nepakankama, tačiau tolesnis tyrimas atskleidžia, jog nemažai respondentų nežino jiems teikiamų paslaugų rūšių, o dalimi jų patys nesinaudoja.

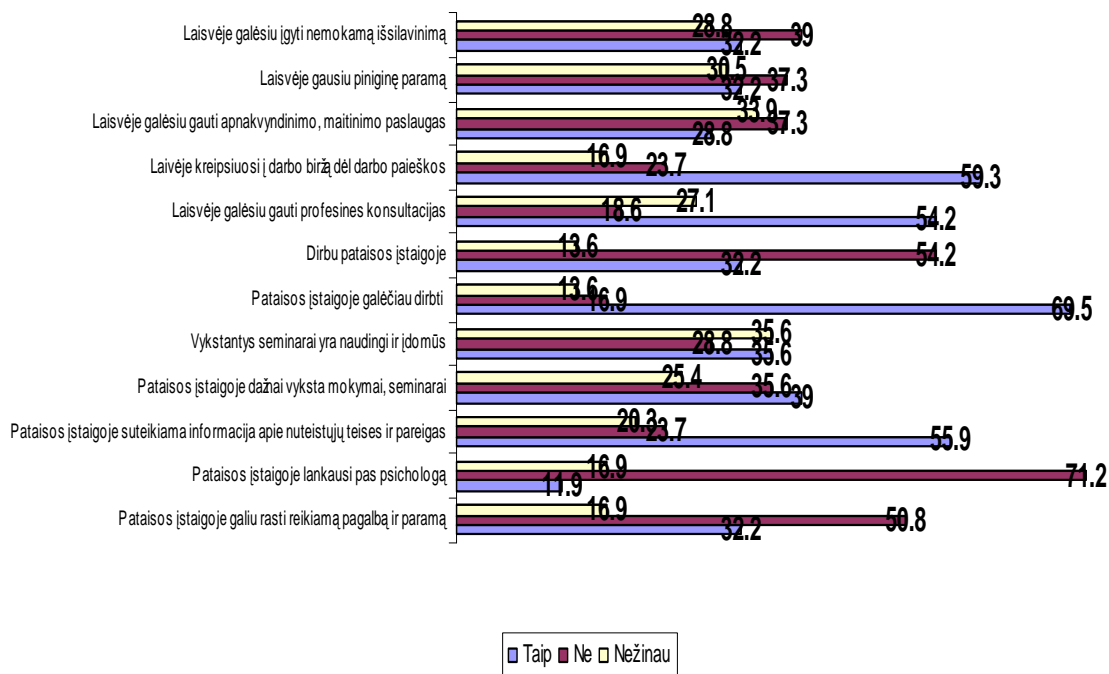
25 pav. „Valstybės politika“ (proc.)

Dauguma respondentų teigia, kad pataisos įstaigoje negali rasti reikiamos pagalbos ir paramos (50,8 proc.), tačiau pastebi, kad dalimi paslaugų nesinaudoja (pvz., nesilanko pas psichologą (71,2 proc.)), nors šias paslaugas gali gauti. Daugelis nuteistųjų teigia, kad jie yra informuojami apie teises ir pareigas (55,9 proc.), taip pat daugiausia respondentų lanko seminarus ir konsultacijas (39 proc.), kurie, jų nuomone, yra naudingi bei įdomūs.

Du trečdaliai respondentų teigia, jog įkalinimo įstaigoje galėtų dirbti (69,5 proc.), tačiau tik vienas trečdalis dirba (32,2 proc.).

Kalintieji žino, kad, išėję iš įkalinimo įstaigos, galės kreiptis į darbo biržą ir gauti nemokamas konsultacijas. Keista, tačiau dauguma nėra tikri, ar gaus piniginę pašalpą, nakvynės ir maitinimo paramą. Šias paslaugas gali gauti kiekvienas išėjęs iš įkalinimo įstaigos.

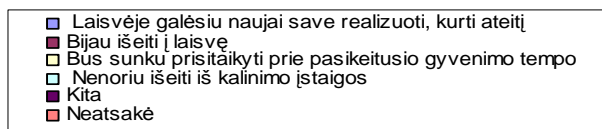
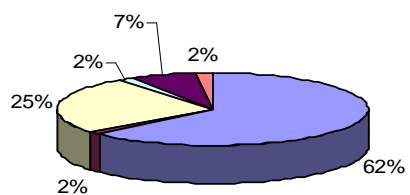
Respondentų atsakymai pasiskirstę netolygiai, tik kai kurie atsakymai turi ryškius rezultatų skirtumus. Manoma, kad kalintiesiems suteikiama informacija, bet jie pamiršta, o kai kuriomis galimybėmis tiesiog nepasinaudoja. Kritiškas respondentų vertinimas valstybės politikos atžvilgiu, susijęs su šių asmenų apskritai neadekvačiu, kritišku aplinkos vertinimu.

26 pav. „Žinios apie valstybės paslaugas bei paramą“ (proc.)

Daugelis nuteistųjų mano, kad išėjimas į laisvę – tai naujos galimybės (62 proc.), tačiau nemažai respondentų pripažįsta, kad bus sunku prisitaikyti prie pasikeitusio gyvenimo tempo. Toks požiūris būdingiausias 25 – 30 metų asmenims (45,5 proc.) ir jaunesniems negu 25 metai (33,3 proc.).

Asmenys, kurie iki nusikaltimo dirbo, išėjimą traktuoja, kaip naujas galimybes (73,7 proc.) ir tik nedaugelis mano, kad bus sunku prisitaikyti prie pasikeitusio gyvenimo tempo (15,8 proc.). Tuo tarpu asmenys, kurie iki nusikaltimo nedirbo, dažniau mano, kad bus sunku prisitaikyti prie pasikeitusio gyvenimo (45 proc.) ir tiek pat mano, jog tai jiems nauja galimybė.

27 pav. „Ką asmeniui reiškia išėjimas iš įkalinimo įstaigos“ (proc.)

Tyrimo išvados

Atlikta šiuo metu kalinčiųjų asmenų apklausa ir įvairiais aspektais aprobuoti duomenys atskleidė tikslinės respondentų grupės požiūrį į darbą, užimtumą, problemų įsidarbinant vertinimą ir žinias apie valstybės paramos bei paslaugų politikos priemones.

Aprašant tyrimą pateikiami ne tik tiesiogiai gauti duomenys, bet ir, siekiant detalesnės analizės, įvairūs aspektai lyginami respondentų išsilavinimo, darbinės patirties ir padaryto nusikaltimo pobūdžio prasme.

Remiantis tyrimo duomenimis daroma išvada, kad, plačiaja prasme, esami nuteistieji susiformavę teigiamą požiūrį į darbą kaip veiklą, tačiau reikia pastebėti, kad dauguma respondentų kelia neadekvačius reikalavimus darbo pobūdžiui, sąlygoms ir atlyginimui, neatsižvelgdami į savo fizinį ar psichologinį pasirengimą. Tik nedaugelis respondentų pakankamai adekvačiai vertina savo galimybes, pripažįsta, kad nėra tikri ar pragyvenimui užsidirbs teisėtais būdais.

Esamų nuteistųjų požiūris į potencialias problemas įsidarbinant, koreliuoja su socialinės asmenų grupės požiūriu į aplinką, jos kritišku ir neadekvačiu vertinimu. Dažniausiai nuteistieji įvardija darbdavių požiūrio į teistą asmenį ir nepalankios įsidarbinimo aplinkos problemas. Tuo tarpu savo asmenines savybes, išsilavinimo ar darbinės patirties aspektus retai akcentuoja. Tai galima paaiškinti tuo, kad minėtos socialinės grupės asmenims būdingas savęs pateisinimas ir neracionalus požiūris į problemų priežastis.

Valstybės politikos vertinimas paremtas subjektyviu esamų nuteistųjų požiūriu. Šios socialinės grupės asmenys teigia, kad valstybės paramos politika yra nepakankama, tačiau tuo pačiu dauguma paramos ir pagalbos priemonėmis nesinaudoja ar apskritai nežino apie jas. Šias tendencijas galima pagrįsti priešišku aplinkos vertinimu ir būdingu kritišku aplinkai.

Tyrimo duomenys naudojami magistriniame darbe, gretinant esamų ir buvusių nuteistųjų požiūrį, nuostatas bei įvairių aspektų vertinimą. Duomenys leis įvertinti socialinės asmenų grupės įtaką politikos įgyvendinimo veiksmingumui.

ANKETA

Sveiki. Esu Vilniaus universiteto Viešojo administravimo magistrantūros studijų antrojo kurso studentė. Šiomis anketomis siekiu išsiaiškinti Jūsų požiūrį ir nuostatas į darbą, todėl maloniai prašau prisijungti prie tyrimo ir atsakyti į pateiktus klausimus. Rezultatai bus naudojami diplominiame darbe, kuriame tiriamas politikos, kuria siekiama Jūsų integracijos į darbo rinką, įgyvendinimo veiksmingumas.

Tinkamus atsakymus apibraukite. Gali būti keli atsakymai. Anketa yra anoniminė. Dėkoju už skirtą laiką.

1. Jūsų amžius.

- a) 18 – 24
- b) 25 – 30
- c) 31 – 45
- d) 46 – 60
- e) 61 ir daugiau

2. Jūsų tautybė.

- a) Lietuvis
- b) Rusas
- c) Lenkas
- d) Kita (įrašykite)

3. Jūsų gyvenamoji vieta prieš nusikaltimą.

- a) Didmiestis (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys)
- b) Miestas
- c) Kaimas

4. Jūsų išsilavinimas.

- a) Pradinis
- b) Pagrindinis
- c) Vidurinis
- d) Aukštesnysis
- e) Aukštasis

5. Kiek Jums liko laiko iki išėjimo į laisvę?

- a) Iki 1 mėn.
- b) 1 – 3 mėn.
- c) 4 – 6 mėn.
- d) 7 – 12 mėn.
- e) Kita (įrašykite)

6. Kelintą kartą esate teistas?

- a) Pirmą
- b) Antrą
- c) Trečią ir daugiau

7. Kiek laiko esate pataisos inspekcijoje?

- a) Iki 1 metų
- b) 1 – 3 metus
- c) 4 – 7 metus
- d) 8 – 10 metų
- e) Kita (įrašykite)

8. Už kokį nusikaltimą esate teistas?

- a) Vagystę
- b) Sukčiavimą
- c) Plėšimą
- d) Turto prievartavimą
- e) Žmogžudystę
- f) Viešosios tvarkos pažeidimą
- g) Seksualinę prievartą
- h) Kita (įrašykite).....

9. Ar išėjęs į laisvę, ketinate dirbti/ieškoti darbo?

- a) Taip
- b) Ne

10. Kas galėtų trukdyti susirasti darbą?

- a) Nekoks mano charakteris
- b) Žemas išsilavinimas
- c) Priklausomybė (geriu, vartoju narkotikus)
- d) Nemoku bendrauti
- e) Neturiu darbo patirties
- f) Neturiu profesijos
- g) Darbdaviai nepasitiki buvusiais kaliniais
- h) Darbo vietų trūkumas
- i) Nepalanki įsidarbinimo aplinka buvusiems nuteistiesiems
- j) Kita (įrašykite)

11. Ar dirbote iki nusikaltimo?

- a) Taip (*parašykite darbo pobūdį arba profesiją*)
.....
- b) Ne

12. Ką Jūsų gyvenime reiškia darbinė veikla?

- a) Svarbiausia uždirbti pinigų
- b) Save išreikšti yra svarbiausia
- c) Tiesiog veikla, užimtumas
- d) Darbas man nereikalingas
- e) Kita (įrašykite)

13. Kaip planuojate keisti savo gyvenimą išėjęs į laisvę?

- a) Baigti mokslus
- b) Įsigyti profesiją

- c) Susirasti darbą
- d) Sukurti savo verslą
- e) Įsigyti būstą
- f) Sukurti šeimą
- g) Neketinu nieko keisti
- h) Kita (įrašykite)

14. Kokį mokslinį planą norėtumėte įgyvendinti?

- a) Įsigyti vidurinį išsilavinimą
- b) Įsigyti profesiją
- c) Įsigyti aukštąjį išsilavinimą
- d) Baigti įvairius dalykus
- e) Mokyti užsienio kalbos
- f) Dirbti su kompiuteriu
- g) Nieko nenorėčiau
- h) Kita (įrašykite)

15. Kaip planuojate prasimanyti pinigų pragyvenimui, išėjęs į laisvę?

- a) Teisėtai būdais
- b) Ir teisėtai, ir neteisėtai
- c) Neteisėtai būdais
- d) Priklausys nuo aplinkybių
- e) Kita (įrašykite)

16. Kaip ieškosite darbo?

- a) Pasitelksite pažįstamų pagalbą
- b) Pagal skelbimus spaudoje
- c) Kreipsitės tiesiogiai į darbdavį
- d) Kreipsitės į darbo biržą
- e) Skelbsitės spaudoje

17. Koks darbo pobūdis Jums būtų priimtinausias?

- a) Nuolatinis darbas
- b) Darbas pagal terminuotą sutartį
- c) Galėčiau dirbti bet kokį darbą
- d) Dirbčiau įvairius atsitiktinius darbus

18. Kokios darbo sąlygos Jums būtų priimtinausios?

- a) Darbas visą darbo dieną
- b) Darbas sutrumpintą darbo dieną
- c) Darbo laikas nėra svarbus
- d) Tikrą pamaininis darbas
- e) Norėčiau darbo, kurį galėčiau dirbti namuose

19. Kokį atlygį už darbą norėtumėte gauti?

- a) 500 – 1000 litų
- b) 1000 – 2000 litų
- c) daugiau negu 2001 Lt

20. Ko Jums trūksta pataisos inspekcijoje, kad geriau jaustumėtės?

- a) Skaityklos
- b) Interneto
- c) Šviečiamųjų seminarų
- d) Darbinės veiklos
- e) Draugų paramos
- f) Darbuotojų paramos
- g) Giminaičių paramos
- h) Kita (įrašykite)

21. Jūsų manymu ar valstybė pakankamai skiria dėmesio ir lėšų, teikdama pagalbą nuteistiesiems arba grįžusiesiems iš įkalinimo įstaigos?

- a) Pakankamai
- b) Nepakankamai
- c) Galima būtų skirti daugiau dėmesio
- d) Kita (įrašykite)

22. Sutinkate ar nesutinkate su šiais teiginiais? Jums tinkantį arba atrodantį teisingą atsakymą apibraukite kiekvienoje eilutėje:

Numeris	Teiginys	Taip	Ne	Neturiu nuomonės
a)	Pataisos įstaigoje galiu rasti reikiamą pagalbą bei paramą	1	2	3
b)	Pataisos įstaigoje lankausi pas psichologą	1	2	3
c)	Pataisos įstaigoje suteikia informaciją apie nuteistųjų teises ir pareigas	1	2	3
d)	Pataisos įstaigoje dažnai vyksta mokymai, seminarai	1	2	3
e)	Vykstantys seminarai yra naudingi ir įdomūs	1	2	3
f)	Pataisos įstaigoje galėčiau dirbti	1	2	3
g)	Dirbu pataisos įstaigoje	1	2	3
h)	Laisvėje galėsiu gauti profesines konsultacijas	1	2	3
i)	Laisvėje kreipsiuosi į darbo biržą dėl darbo paieškos	1	2	3
j)	Laisvėje galėsiu gauti apnakvyndinimo, maitinimo paslaugas	1	2	3
k)	Laisvėje gausiu piniginę paramą	1	2	3
l)	Laisvėje galėsiu įsigyti nemokamą išsilavinimą	1	2	3

23. Pateikite savo nuomonę apie išėjimą į laisvę.

- a) Laisvėje galėsiu naujai save realizuoti, kurti ateitį
- b) Bijau išeiti į laisvę
- c) Bus sunku prisitaikyti prie pasikeitusio gyvenimo tempo
- d) Manau, kad vėl grįšiu į kalinimo įstaigą
- e) Nenoriu išeiti iš kalinimo įstaigos
- f) Kita (įrašykite)

2 Priedas

Asmenų, išėjusių iš laisvės atėmimo vietų, apklausa

Tyrimo aprašymas

Asmenys, paleisti iš įkalinimo įstaigų, buvo apklausiami dviejose institucijose – Vilniaus regiono pataisos inspekcijoje ir Teritorinėje Vilniaus darbo biržoje.

Buvusių nuteistųjų (dirbančiųjų ir nedirbančiųjų) apklausai buvo parengta po 70 anketų. Per dvi savaites atgautos 65 anketos (pirmą savaitę – 43, antrąją – 22 anketos) – to pakanka tyrimui įvykdyti. Tyrime dalyvavo 35 šiuo metu dirbantys ir 30 nedirbančių asmenų.

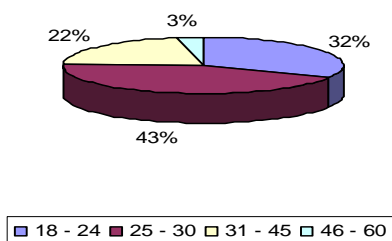
Respondentai tyrimui atrinkti pagal du kriterijus. Asmuo turi būti: a) vyras; b) gyvenantis Vilniuje. Dauguma apklaustųjų paleisti iki bausmės atlikimo termino, nes 55 anketos buvo užpildytos Vilniaus regiono pataisos inspekcijoje.

Visas 65 anketas užpildė asmenys atitinkantys pagrindinius tyrimo respondentams keliamus reikalavimus.

Šio kiekybinio tyrimo tikslas – ištirti buvusių nuteistųjų požiūrį ir nuostatas į darbą, galimas arba numanomas kliūtis, lemiančias darbo paiešką. Taip pat tyrime siekiama atskleisti buvusių nuteistųjų žinias apie valstybės vykdomą politiką, t. y. kokios galimos paramos ir pagalbos priemonės gali būti suteiktos išėjus į laisvę.

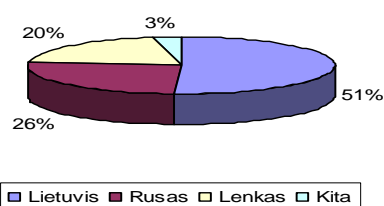
Tyrimas aprašomas trimis etapais, tačiau ryškesnės dalys neišskiriamos. Pirmasis etapas – respondentų socialinės-demografinės charakteristikos tyrimas (amžius, išsimokslinimas, laisvės atėmimo pobūdis ir pan.). Antrasis etapas – respondentų nuomonės apie darbą, potencialių problemų, kurios gali atsirasti arba atsiranda, ieškant darbo, tyrimas. Trečiasis etapas – valstybės politikos apžvalga – ar buvęs nuteistasis turi žinių apie galimas paramos ir pagalbos priemones.

Dauguma tyrime dalyvavusių respondentų yra 25 – 30 metų amžiaus (43 proc.). Kita didžioji dalis – 18 – 24 metų (32 proc.). Likusiąją respondentų dalį sudaro vyresni negu 30 metų asmenys (25 proc.). Absoliuti dauguma respondentų darbingo amžiaus asmenys.

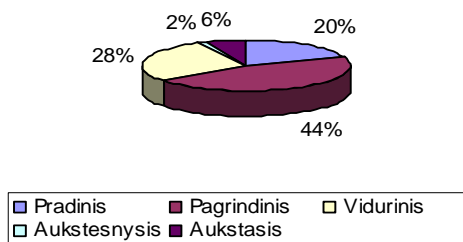
1 pav. „Respondentų amžius“ (proc.)

Asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, apklausoje dalyvavo 51 proc. lietuvių. Kitą pusę respondentų sudarė Lietuvoje gyvenantys rusai (26 proc.), lenkai (20 proc.), baltarusai ir totoriai (3 proc.). Kalinčiųjų tyrime dalyvavo daugiausia lietuviai.

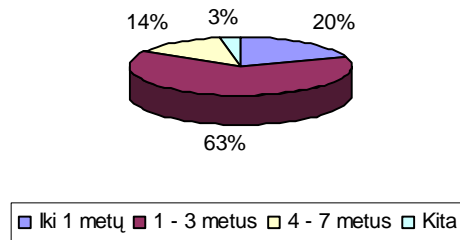
2 pav. „Respondentų tautybė“ (proc.)

Daugiausia tyrime dalyvavusių respondentų yra įsigiję pagrindinį išsilavinimą (44 proc.). Įsigijusiųjų vidurinį (28 proc.) ir pradinį (20 proc.) išsimokslinimą skaičius mažai skiriasi. Šiame tyrime dalyvavo 4 asmenys (6 proc.) turintys aukštąjį išsimokslinimą, kalinčiųjų tyrime toks asmuo buvo vienas.

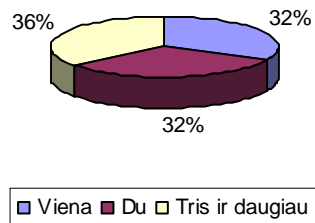
3 pav. „Respondentų išsimokslinimas“ (proc.)

63 proc. respondentų įkalinimo įstaigoje buvo 1 – 3 metus, nemažai praleido iki 1 metų (20 proc.), likusieji daugiau negu 4 metus (17 proc.). Reikia pastebėti, kad daugumos laisvės atėmimo laikotarpis turėjo būti ilgesnis – daugiausiai respondentų paleisti lygtinai prieš baudmės atlikimo terminą.

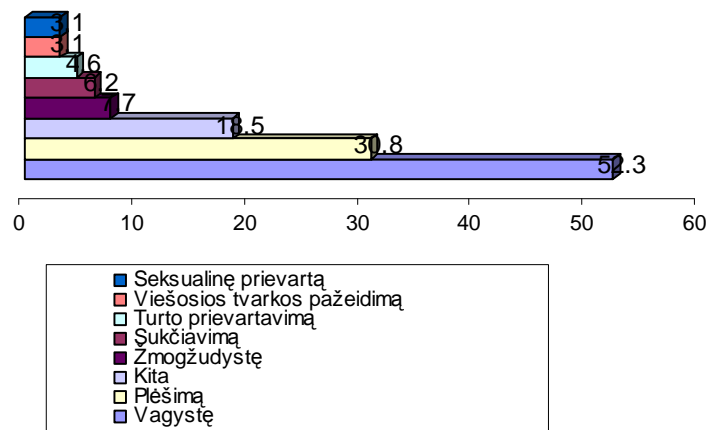
4 pav. „Asmens teistumo laikotarpis“ (proc.)

Tyrimė nėra ryškaus skirtumo tarp asmenų teistumo pasikartojimo. Nors dauguma teisti trečią ir daugiau kartų (36 proc.), tačiau jų skaičius mažai skiriasi nuo teistųjų vieną ir du kartus (po 32 proc.). Šiuo metu esančiųjų laisvės atėmimo vietose tyrimė daugumą sudarė asmenys, kurie teisti trečią ir daugiau kartų.

5 pav. „Kelintą kartą esate teistas?“ (proc.)

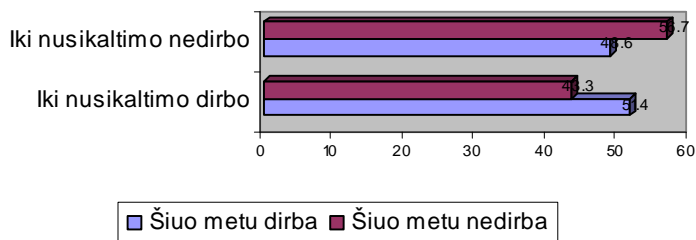
Daugiau negu pusė respondentų buvo teisti už vagystę (52,3 proc.), daugelis – už sukčiavimą (30,8 proc.), „kitų“ nusikaltimų grupę sudaro kūno sužalojimai, chuliganizmo atvejai, avarijos ir pavieniai atvejai – narkotikų platinimas prekyba ginklais, padėgimai. Palyginti su šiuo metu kalinčiųjų nusikaltimų pobūdžiu šiuo atveju mažiau teistųjų už žmogžudystę ar turto prievartavimą.

6 pav. „Nusikaltimo pobūdis“ (proc.)

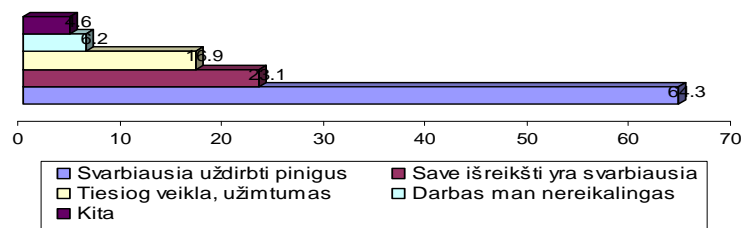
Dauguma buvusių nuteistųjų iki nusikaltimo nedirbo (52 proc.), tačiau minėtas procentas mažai skiriasi nuo asmenų, kurie iki nusikaltimo dirbo (48 proc.). Nepaisant ankstesnės darbinės patirties daugelis respondentų šiuo metu dirba (53,8 proc.), bet procentas nuo nedirbančiųjų mažai skiriasi (46,2 proc.). Tyrime tikslingai siekta apklausti panašų skaičių dirbančiųjų ir nedirbančiųjų, kad būtų galima palyginti atsakymus.

Šiuo metu dirba 51,4 proc. respondentų, kurie dirbo iki nusikaltimo ir 43,3 proc. asmenų, kurie nors iki nusikaltimo dirbo, bet šiuo metu darbo neturi. Tyrime dalyvavo 48,6 proc. respondentų, kurie iki nusikaltimo nedirbo, tačiau šiuo metu turi darbą ir 56,7 proc. – nedirbusių ir vis dar nedirbančių respondentų. Pastebima tendencija, kad dažniau dirba tie asmenys, kurie iki nusikaltimo dirbo, tačiau nėra didelio procentinio skirtumo, palyginti šiuo metu dirbančiuosius su nedirbančiais, nepriklausomai nuo darbinės patirties iki nusikaltimo.

7 pav. „Šiuo metu dirbančiųjų ir nedirbančiųjų santykis su buvusiu iki nusikaltimo darbine patirtimi“ (proc.)

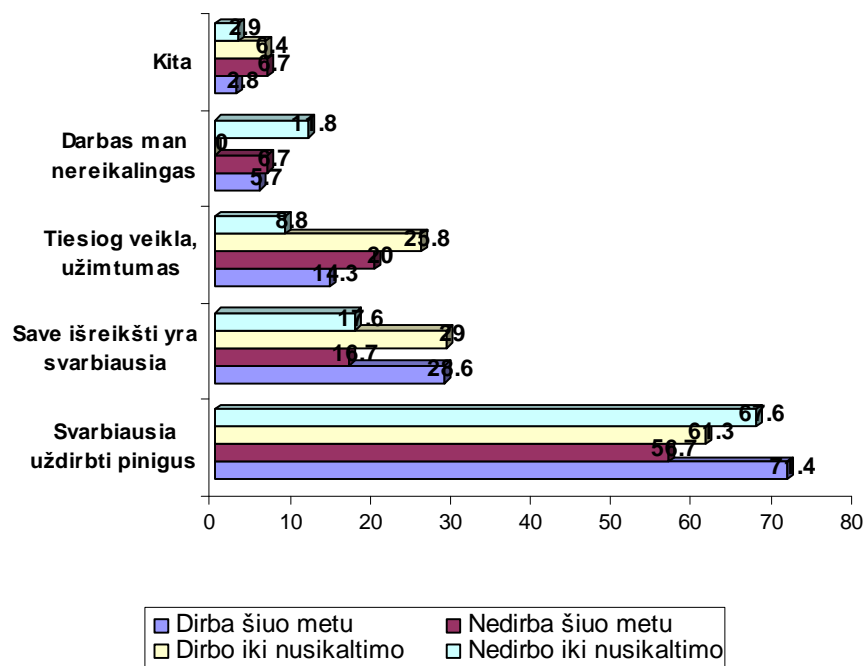
Dauguma respondentų mano, kad darbo svarba realizuojama uždirbant pinigus (64,3 proc.). Kad svarbi ir saviraiška – 23,1 proc., o 16,9 proc. darbą laiko „tiesiog veikla“ ar „užimtumo forma“. Tik nedidelis respondentų teigia, kad jiems darbas nereikalingas (6,2 proc.). Asmenys pasirinkę variantą „kita“ teigia, kad darbas yra šeimai išlaikyti ar pragyventi. Minėtus atsakymus galima priskirti „pinigų uždirbimo“ kategorijai.

8 pav. „Darbo reikšmė gyvenime“ (proc.)

Šiuo metu dirbantys dažniau negu nedirbantys respondentai mano, kad darbas yra uždirbti pinigus arba išreikšti save. Nedirbantieji dažniau teigia, kad darbas – tiesiog veikla arba jis apskritai nereikalingas.

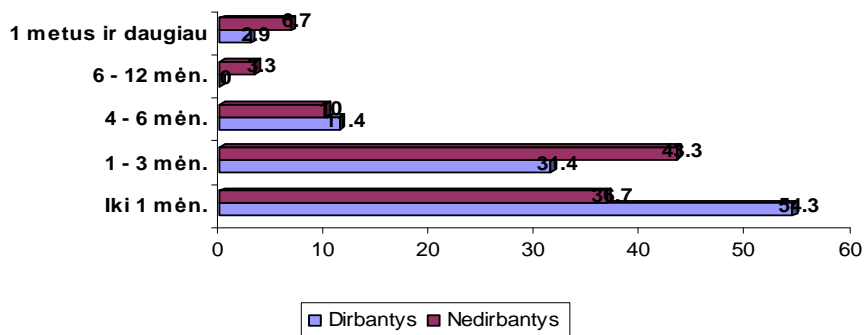
Iki nusikaltimo nedirbusieji dažniau už dirbusiuosius mano, kad svarbiausia uždirbti pinigus. Pastebima, kad iki nusikaltimo dirbusieji, pabrėžia savęs išraiškos kriterijų. Daugiausia respondentų, atmetančių darbo svarbą, yra tie, kurie nėra dirbę iki nusikaltimo. Taigi tikslingiausiai į darbą žiūri dirbantys, mažiausiai atsakingai – šiuo metu nedirbantys asmenys.

9 pav. „Darbo reikšmės ir darbinės patirties santykis“ (proc.)

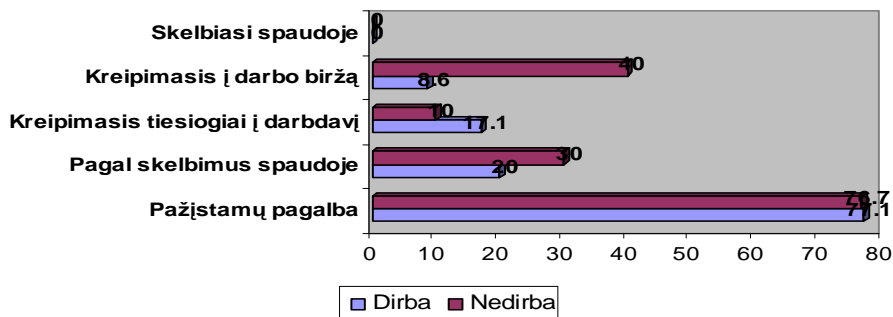
Šiuo metu dirbantiems respondentams klausimas buvo formuluojamas taip: „Kiek laiko ieškojote darbo?“, nedirbantiems – „Kiek laiko ieškote darbo?“.

Dauguma dirbančiųjų darbo ieškojo iki 1 mėnesio (54,3 proc.), kiti – 1 – 3 mėnesius (31,4 proc.). Tuo tarpu dauguma nedirbančiųjų (43,3 proc.) darbo ieško 1 – 3 mėnesius, nemažai respondentų, kurie darbo ieško nepilną mėnesį (36,7 proc.). Galima daryti prielaidą, kad nedaug nedirbančiųjų gali būti ilgalaikiai bedarbiai, nes darbo ieško ilgiau negu 1 metus. Svarbu pastebėti, kad dauguma nedirbančiųjų respondentų turi pradinį išsimokslinimą (76,9 proc.), dalis asmenų su pagrindiniu išsimokslinimu taip pat patenka į bedarbių rizikos grupę (nedirba 48,2 proc.), vidurinį išsilavinimą turintys asmenys mažiausiai rizikinga grupė (33,3 proc.). Išsilavinimo lygis ir darbo paieškos laikotarpis nėra glaudžiai susijęs, nes asmenys su aukštesniu išsilavinimu gali siekti geresnio darbo, o tai užtrunka ilgiau negu nekvalifikuoto darbo paieškos.

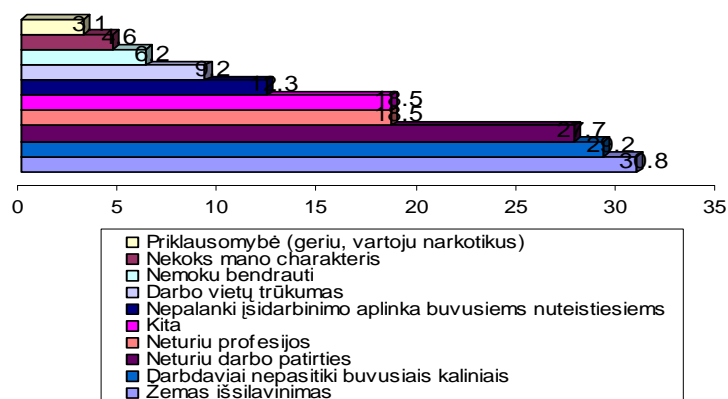
10. „Darbo paieškos laikotarpis“ (proc.)

Daugelis respondentų teigia, kad susirasti ar ieškoti darbo padėjo pažįstami (76 – 77 proc.). Šiuo metu tarp nedirbančių respondentų svarbų vaidmenį atlieka darbo birža (kreipiasi 40 proc.) ir paieška spaudos skelbimuose (30 proc.). Aprobuoti tyrimo duomenys rodo, kad į darbdavį besikreipiantys asmenys įsidarbina greičiau.

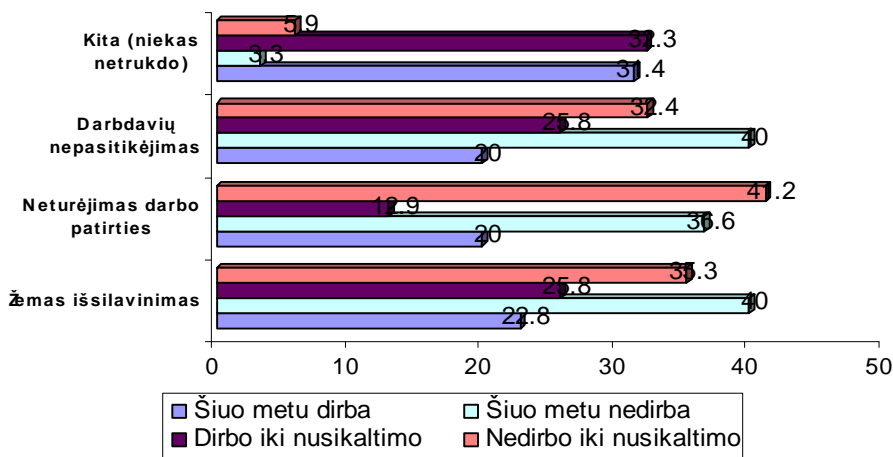
11 pav. „Darbo paieškos būdai“ (proc.)

Dauguma tyrime dalyvavusiųjų mano, kad darbo paieškai trukdo žemas išsilavinimas (30,8 proc.), darbdavių nepasitikėjimas (29,2 proc.), darbo patirties (27,7 proc.) ir profesijos neturėjimas (18,5 proc.). Dalis teigia, kad susirasti darbą netrukdo jokios priežastys (variantas „kita“ – 18,5 proc.). Palyginti su kalinčiais asmenimis, išėjusieji iš įkalinimo įstaigų didelę reikšmę teikia išsilavinimui ir darbinei patirčiai, tuo tarpu esantieji įkalinimo įstaigose dažniau situaciją vertina subjektyviai. Minėti asmenys nesiremia logika, tai gali trukdyti susirasti darbą, situaciją vertina remdamiesi jausmais ir emocijomis.

12 pav. „Veiksniai apsunkinantys darbo paiešką“ (proc.)

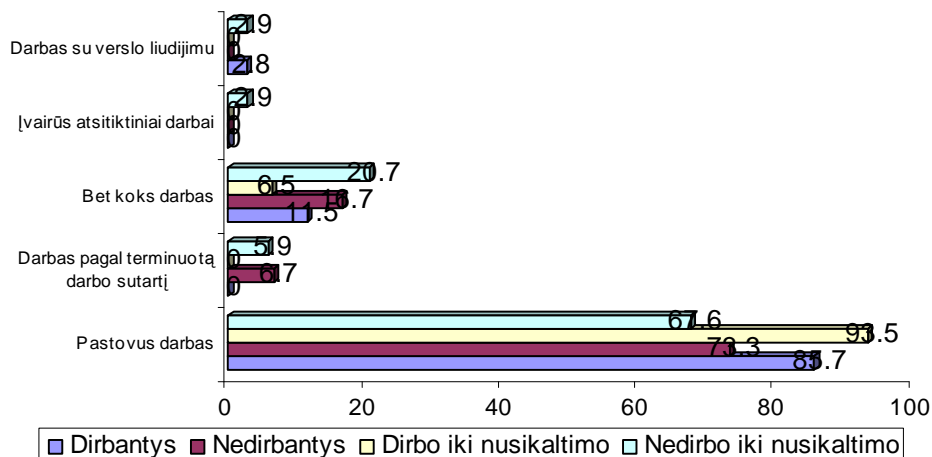
Palyginti veiksnių, apsunkinančių darbo paiešką, pasirinkimus su respondentų darbine patirtimi matomos tokios tendencijos: nedirbantieji asmenys (šiuo metu ir iki nusikaltimo) labiausiai pabrėžia išsilavinimo, darbo patirties, darbdavių požiūrio veiksnius. Tuo tarpu, dirbantys asmenys, nors pabrėžia minėtų aspektų svarbą, dažniau negu kiti teigia, kad nėra trukdžių ieškant darbo.

13 pav. „Veiksnių, apsunkinančių darbo paiešką, vertinimas priklausomai nuo darbo patirties“ (proc.)

Didžioji dalis dirbančių respondentų turi nuolatinę darbą (85,7 proc.), dirba visą darbo dieną 74,3 proc. ar pamaininį darbą – 11,9 proc. respondentų. Daugelis gauna 1000 litų ar didesnę atlyginimą (1000 – 2000 litų – 45,7 proc., 2001 ir daugiau litų – 45,7 proc.), tik mažai dirbančiųjų gauna iki 1000 litų atlyginimą (8,6 proc.).

Dauguma respondentų pageidautų pastovaus darbo, 93,5 proc. iki nusikaltimo dirbusiųjų pabrėžia aiškias preferencijas šio darbo pobūdžiui. Asmenys, kurie iki nusikaltimo nedirbo (20,7 proc.) ir kurie nedirba šiuo metu (16,7 proc.), galėtų dirbti bet kokius darbus. Kiti darbų pobūdžiai nėra tokie populiarūs. Atsitiktinius darbus pasirinktų tik vienas iki nusikaltimo nedirbęs asmuo.

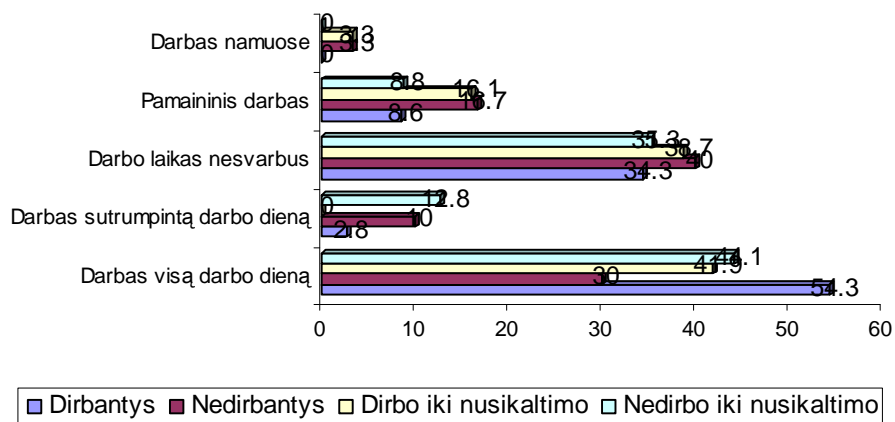

Paveikslas Nr. 14 „Priimtiniausias darbo pobūdis“ (proc.)

Didžioji dalis šiuo metu dirbančių respondentų (54,3 proc.) arba dirbusiųjų iki nusikaltimo (44,1 proc.) prioritetinėmis darbo sąlygomis laiko darbą visą darbo dieną. Kita vertus nemaža dalis šiuo metu dirbančiųjų (34,3 proc.) ir iki nusikaltimo dirbusiųjų (38,7 proc.) pažymi, jog iš esmės darbo laikas nėra svarbus.

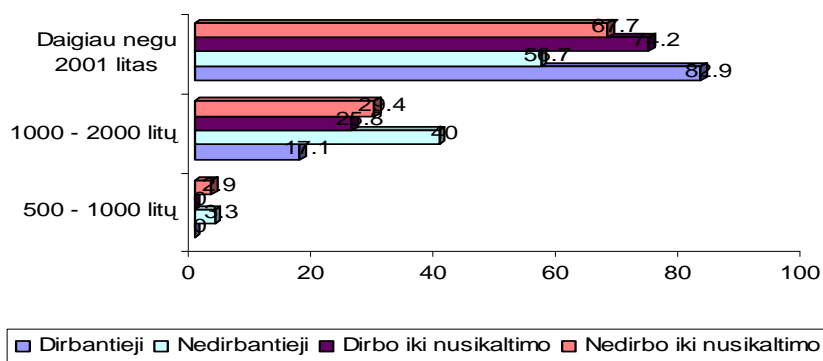
Panašias preferencijas nurodo iki nusikaltimo nedirbę – 44,1 proc. norėtų darbo visą darbo dieną, 35,3 proc. darbo laikas nėra svarbus. Šiuo metu nedirbantieji dažniau negu kitos asmenų grupės akcentuoja galimybę dirbti bet kuriuo metu (40 proc.) ir mažiau negu kitos grupės šie asmenys akcentuoja darbą visą darbo dieną (30 proc.). Taip pat pakankamai daug nedirbančiųjų mano, kad galėtų dirbti pamaininį darbą (16,7 proc.).

Asmenys, kurie šiuo metu dirba arba dirbo iki nusikaltimo, nenorėtų darbo ne visą darbo dieną, tuo tarpu šiuo metu nedirbantieji (10 proc.) ar nedirbę iki nusikaltimo (12,8 proc.), tokią galimybę pasirinktų.

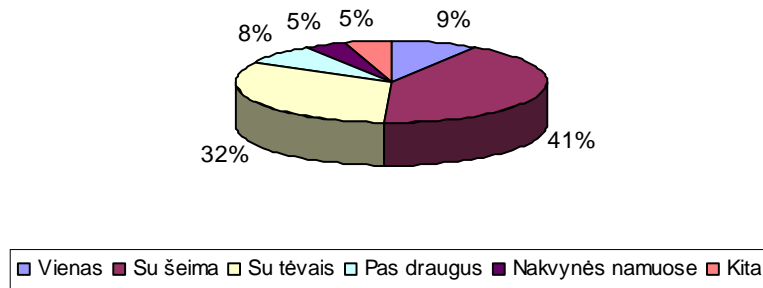
15 pav. „Priimtinausias darbo sąlygos“ (proc.)

Dauguma respondentų pageidautų atlyginimo didesnio negu 2001 litas: šiuo metu dirbantys – 82,9 proc., nedirbantys – 56,7 proc., iki nusikaltimo dirbę – 74,2 proc., iki nusikaltimo nedirbę – 67,7 proc. Dalis šiuo metu nedirbančiųjų (40 proc.) ir iki nusikaltimo nedirbusiųjų (29,4) teigia, kad atlygis gali būti 1000 – 2000 litų. Daugiausia respondentų neatsižvelgia į savo darbinės patirties ir išsimokslinimo lygio galimybes, šių kintamųjų adekvatumą atlygiui už darbą.

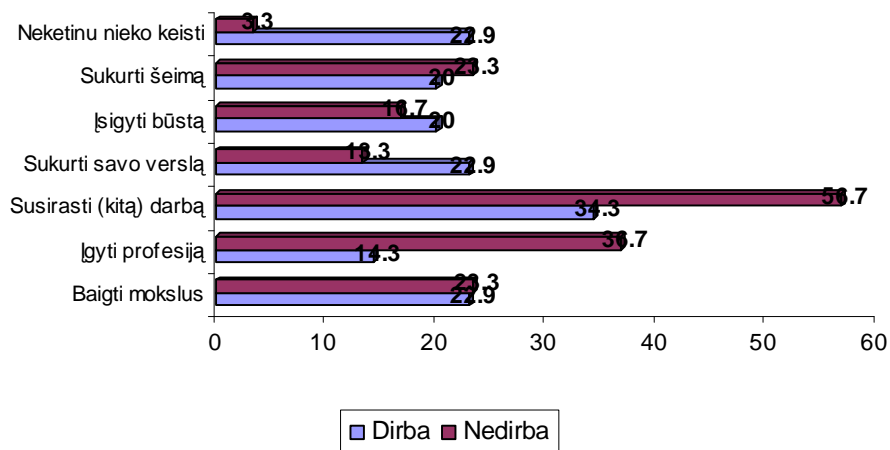
16 pav. „Priimtinausias darbo užmokestis“ (proc.)

Iš diagramos matyti, kad dauguma buvusių nuteistųjų gyvena su šeima (41 proc.) arba su tėvais (32 proc.), tik nedaugelis asmenų gyvena su draugais, nakvynės namuose ar su buvusiais šeimos nariais (kita).

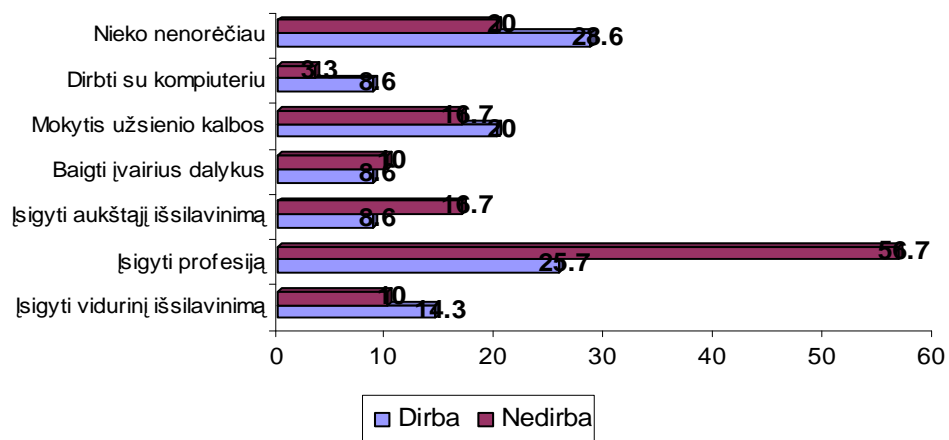
17 pav. „Su kuo šiuo metu gyvenate?“ (proc.)

Apskritai dauguma respondentų norėtų susirasti arba pakeisti darbą (44.6 proc.). Ypač šis poreikis svarbus neturintiems darbo (56,7 proc.). Nemažai nedirbančiųjų norėtų įgyti profesiją (36,7 proc.), baigti mokslus (23,3 proc.) ir sukurti šeimą (23,3 proc.). Dirbančiųjų kaitos poreikiai pasiskirstę įvairiose srityse – dauguma norėtų geresnio darbo (34,3 proc.) arba sukurti savo verslą (22,9 proc.). Beveik ketvirtadalis dirbančiųjų teigia, kad apskritai nenorėtų nieko keisti (22,9 proc.). Daugelis nenorinčiųjų nieko keisti turi aukštąjį, aukštesnįjį arba vidurinį išsimokslinimą.

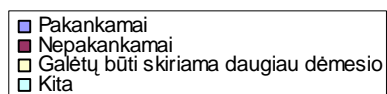
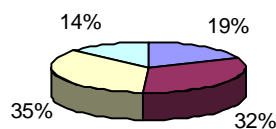
18 pav. „Ką norėtumėte keisti savo gyvenime?“ (proc.)

Didžioji dalis respondentų galvodami apie edukacinius pokyčius pasirinko variantą dėl specialybės įsigijimo: nedirbančiųjų – 56,7 proc., dirbančiųjų – 25,7 proc., tačiau apskritai nemažai buvusių teistųjų nenorėtų nieko keisti – dirbantieji – 28,6 proc., nedirbantieji – 20 proc. Buvę nuteistieji orientuojasi tik į darbinės, nekvalifikuotos veiklos plėtrą. Mažai jų norėtų mokytis užsienio kalbų, įsigyti kompiuterinių įgūdžių ar baigti kitus mokslus.

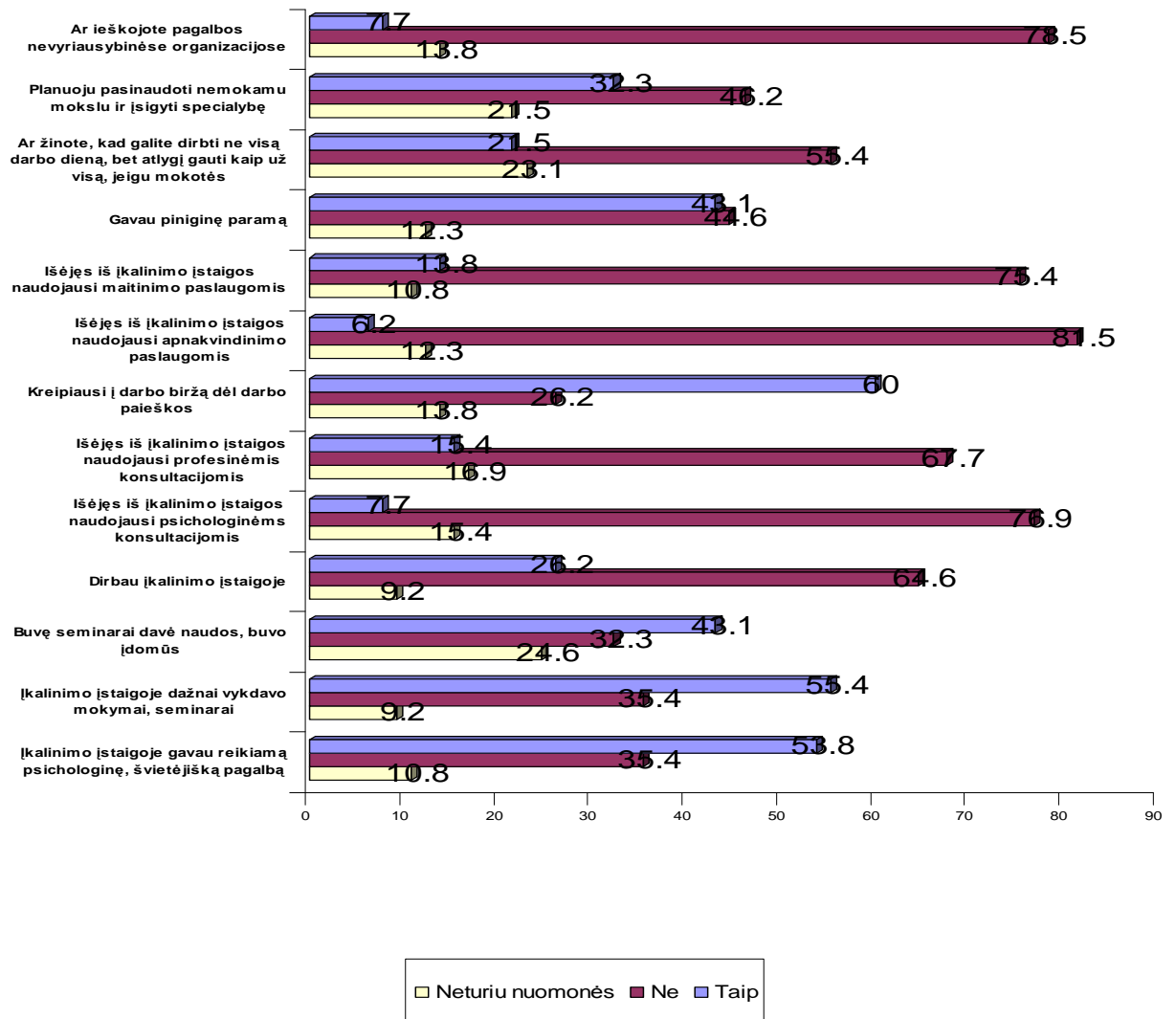
19 pav. „Kokį mokslinį planą norėtų realizuoti“ (proc.)

Didžioji dalis respondentų mano, kad valstybė buvusiems nuteistiesiems skiria nepakankamai dėmesio ir pagalbos (iš viso 67 proc.). Priešingai negu šiuo metu esantys įkalinimo įstaigose dalis respondentų teigia, kad dėmesio skiriama pakankamai (19 proc.). Asmenys, kurie pasirinko variantą „kita“ (14 proc.) teigia, kad valstybė neturi apskritai niekam padėti arba teigia, kad valstybės pagalba ir parama nesidomi, nes jos nereikia.

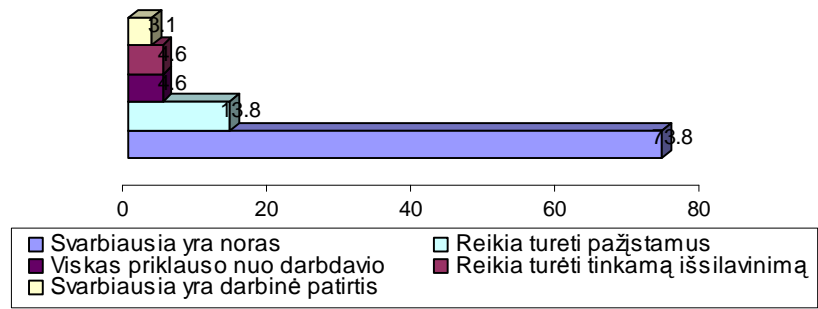
20 pav. „Valstybės politikos įvertinimas“ (proc.)

Dauguma respondentų teigia, kad valstybės parama ir pagalba nėra pakankama, tačiau galima pastebėti, kad daugelis nežino arba dažniau nesinaudoja galimomis paramos bei pagalbos priemonėmis. Šie tyrimo rezultatai iš dalies sutampa su esamų nuteistųjų vertinimais valstybės politikos atžvilgiu.

21 pav. „Žinios apie valstybės paslaugas ir paramą“ (proc.)

Tyrimė dalyvavusieji respondentai pripažįsta, kad norint susirasti darbą dažniausiai reikia noro (73,8 proc.), dalis mano, kad svarbiausia yra geri pažįstami ir jų pagalba (13,8 proc.), mažiau respondentų teigia, kad svarbiausia išsilavinimas (4,6 proc.), darbdavių nusiteikimas įdarbinti (4,6proc.) ir turima darbinė patirtis (3,1 proc.). Nors tiriant pastebėta, kad respondentai pabrėžia išsilavinimo, darbinės patirties, darbdavių požiūrio svarbą įsidarbinant, tačiau esminis elementas, jų nuomone – noras, nusiteikimas dirbti.

21 pav. „Nuo ko priklauso, ar buvęs teistasis susiranda darbą“ (proc.)

Tyrimo išvados

Atlikta dirbančių ir nedirbančių buvusių nuteistųjų apklausa ir įvairiais aspektais aprobuoti duomenys atskleidė tikslinės respondentų grupės požiūrį į darbą, užimtumą, problemų įsidarbinant vertinimą bei žinias apie valstybės paramos ir paslaugų politikos priemones.

Aprašant tyrimą pateikiami ne tik tiesiogiai gauti duomenys, bet ir, siekiant detalesnės analizės, įvairūs aspektai lyginami šiuo metu dirbančiųjų, nedirbančiųjų ir iki nusikaltimo dirbusiųjų, nedirbusiųjų aspektais.

Remiantis tyrimo duomenimis pastebimi du darbinės veiklos vertinimo požiūriai. Šiuo metu dirbantieji ar iki nusikaltimo dirbusieji mano, kad darbas yra pinigams uždirbti ir tuo pačiu save realizuoti, išreikšti, tuo tarpu iki nusikaltimo nedirbusieji ar dabar nedirbantieji mano, kad darbas yra tiesiog veikla, užimtumas arba jis apskritai yra nereikalingas. Taigi galima daryti išvadas, kad asmenys, kurie turėjo darbą, jį vertina atsakingiau ir tikslinčiau, o neturėję darbo respondentai į darbą žvelgia lengvabūdiškiau, paprasčiau.

Kaip ir šiuo metu kalinčiųjų atveju nemažai esančių laisvėje respondentų kelia didelius reikalavimus darbo pobūdžiui, sąlygoms ir atlygiui, neįvertindami savo galimybių bei pasirengimo dirbti tokį darbą.

Buvusių ir esamų nuteistųjų požiūris į potencialias problemas, ieškant darbo, skiriasi. Tiriamosios grupės respondentai pabrėžia išsilavinimo stokos, darbinės patirties trūkumo ir darbdavių nepasitikėjimo (sutampa su esamų nuteistųjų nuomone) aspektus. Pastebima, kad šiuo metu dirbantieji ar iki nusikaltimo dirbusieji, dažnai teigia, kad apskritai niekas netrukdo įsidarbinti.

Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad asmenys, kurie ieško, bet neturi darbo, problemas vertina realiau negu esantys įkalinimo įstaigoje. Tie, kurie dirba, teigia, kad niekas netrukdo susirasti darbą, situaciją vertina neadekvačiai. Galima daryti prielaidą, kad jeigu jie neturėtų darbo, taip pat įvardytų darbo suradimo kliūtis. Taigi pastebimos bendros socialinės asmenų grupės charakteristikos – neadekvatus, neracionalus, nuo situacijos priklausomas aplinkos vertinimas.

Valstybės vykdomos politikos vertinimas mažai skiriasi palyginti esamų ir buvusių nuteistųjų požiūrius. Buvusių nuteistųjų tyrimas atskleidžia du skirtingus vertinimus. Vieni

jų teigia, kad valstybės paramos politika yra nepakankama, tačiau dauguma paramos ir pagalbos priemonėmis nesinaudoja ar apskritai nežino apie jas, kiti sako, kad apskritai nereikalinga valstybės pagalba ir ja nesinaudoja. Šie skirtingi požiūriai turi nemažai bendro. Pirmiausia socialinei asmenų grupei būdingas neracionalus situacijos vertinimas priklausantis nuo jų materialinės ar socialinės padėties. Šie asmenys nesugeba adekvačiai ir visapusiškai vertinti tendencijų, viską vertina tik iš savo pusės. Antra, asmenys dažnai kritiškai vertina aplinką ne dėl to, kad joje kažkas blogai, bet tam, kad išreikštų savo emocijas ir jausmus.

Tyrimo duomenys naudojami magistriniame darbe, gretinant esamų ir buvusių nuteistųjų požiūrį, nuostatas bei įvairių aspektų vertinimą. Duomenys leis įvertinti socialinės asmenų grupės įtaką politikos įgyvendinimo veiksmingumui.

ANKETA¹¹⁴

Sveiki. Esu Vilniaus universiteto Viešojo administravimo magistrantūros studijų antrojo kurso studentė. Šiomis anketomis siekiu išsiaiškinti Jūsų požiūrį ir nuostatas į darbą, todėl maloniai prašau prisijungti prie tyrimo ir atsakyti į pateiktus klausimus. Rezultatai bus naudojami diplominiame darbe, kuriame tiriamas politikos, kuria siekiama Jūsų integracijos į darbo rinką, įgyvendinimo veiksmingumas.

Tinkamus atsakymus apibraukite. Gali būti keli atsakymai. Anketa yra anoniminė. Dėkoju už skirtą laiką.

1. Ar dirbote iki nusikaltimo?

- c) Taip (*parašykite darbo pobūdį arba profesiją ir kiek laiko dirbote*)
.....

- d) Ne

2. Ką Jūsų gyvenime reiškia darbinė veikla?

- a) Svarbiausia uždirbti pinigus
b) Save išreikšti yra svarbiausia
c) Tiesiog veikla, užimtumas
d) Darbas man nereikalingas
e) Kita (įrašykite)

3. Kiek laiko ieškojote darbo?

- a. Iki 1 mėn.
b. 1 – 3 mėn.
c. 4 – 6 mėn.
d. 6 – 12 mėn.
e. 1 metus ir daugiau (įrašykite).....

4. Kaip ieškojote darbo?

- f) Padėjo pažįstami
g) Pagal skelbimus spaudoje
h) Kreipiausi tiesiogiai į darbdavį
i) Padėjo darbo birža
j) Skelbiausi spaudoje

5. Kaip manote, kokios priežastys trukdė susirasti darbą?

- k) Nekoks mano charakteris
l) Žemas išsilavinimas
m) Priklausomybė (geriu, vartoju narkotikus)
n) Nemokėjimas bendrauti
o) Neturėjimas darbo patirties
p) Neturėjimas profesijos
q) Darbdaviai nepasitiki buvusiais kaliniais
r) Darbo vietų trūkumas
s) Nepalanki įsidarbinimo aplinka buvusiems nuteistiesiems
t) Kita (įrašykite)

¹¹⁴ Išėjusiems iš įkalinimo įstaigų – dirbantiems.

6. Kokio darbo pobūdžio Jūs norėtumėte?

- e) Pastovaus darbo
- f) Darbo pagal terminuotą darbo sutartį
- g) Galėčiau dirbti bet kokį darbą
- h) Dirbčiau įvairius atsitiktinius darbus
- i) Darbas su verslo liudijimu

7. Kokį darbą dabar dirbate?

- a) Turiu pastovų darbą
- b) Turiu darbą pagal terminuotą darbo sutartį
- c) Dirbu atsitiktinius, trumpalaikius darbus
- d) Turiu verslo liudijimą

8. Kokių darbo sąlygų Jūs norėtumėte?

- f) Darbo visą darbo dieną
- g) Darbo sutrumpintą darbo dieną
- h) Darbo laikas nėra svarbus
- i) Tikrą pamaininį darbą
- j) Norėčiau darbo, kurį galėčiau dirbti namuose

9. Pagal kokias darbo sąlygas dabar dirbate?

- a) Dirbu visą darbo dieną
- b) Darbu sutrumpintą darbo dieną
- c) Dirbu pamaininį darbą
- d) Dirbu namuose

10. Kokio atlyginimo norėtumėte?

- d) 500 – 1000 litų
- e) 1000 – 2000 litų
- f) Daugiau negu 2001 litas

11. Koks dabar yra Jūsų atlyginimas?

- a) iki 500 litų
- b) 500 – 1000 litų
- c) 1000 – 2000 litų
- d) Daugiau kaip 2001 litų

12. Su kuo šiuo metu gyvenate?

- a) Vienas
- b) Su šeima
- c) Su tėvais
- d) Pas draugus
- e) Nakvynės namuose
- f) Kita (įrašykite)

13. Kiek lėšų skiriate pragyvenimui?

.....

14. Kaip dar norėtumėte keisti savo gyvenimą?

- i) Baigti mokslus
- j) Įsigyti profesiją
- k) Susirasti geresnį darbą
- l) Sukurti savo verslą
- m) Įsigyti būstą
- n) Sukurti šeimą
- o) Nenorėčiau nieko keisti
- p) Kita (įrašykite)

15. Kokį švietėjišką planą norėtumėte realizuoti?

- i) Įsigyti vidurinį išsilavinimą
- j) Įsigyti profesiją
- k) Įsigyti aukštąjį išsilavinimą
- l) Baigti įvairius dalykus
- m) Mokyti užsienio kalbos
- n) Dirbti su kompiuteriu
- o) Nieko nenorėčiau
- p) Kita (įrašykite)

16. Ar, Jūsų matymu, valstybė pakankamai skiria dėmesio ir lėšų teikdama pagalbą nuteistiesiems ar grįžusiems iš kalinimo įstaigos?

- e) Pakankamai
- f) Nepakankamai
- g) Galima būtų skirti daugiau dėmesio
- h) Kita (įrašykite)

17. Sutinkate ar nesutinkate su šiais teiginiais? Jums tinkantį arba atrodantį teisingą atsakymą apibraukite kiekvienoje eilutėje.

Numeris	Teiginys	Taip	Ne	Neturiu nuomonės
m)	Įkalinimo įstaigoje gavau reikiamą psichologinę, švietėjišką pagalbą	1	2	3
n)	Įkalinimo įstaigoje dažnai vykdavo mokymai, seminarai	1	2	3
o)	Buvę seminarai davė naudos, buvo įdomūs	1	2	3
p)	Dirbau įkalinimo įstaigoje	1	2	3
q)	Išėjęs iš įkalinimo įstaigos naudojausi psichologinėms konsultacijomis	1	2	3
r)	Išėjęs iš įkalinimo įstaigos naudojausi profesinėms konsultacijomis	1	2	3
s)	Kreipiausi į darbo biržą dėl darbo paieškos	1	2	3
t)	Išėjęs iš įkalinimo įstaigos naudojausi apnakvyndinimo paslaugomis	1	2	3
u)	Išėjęs iš įkalinimo įstaigos naudojausi maitinimo paslaugomis	1	2	3
v)	Gavau piniginę paramą	1	2	3
w)	Ar žinote, kad galite dirbti ne visą darbo dieną, bet atlygį gauti kaip už visą, jeigu mokotės	1	2	3
x)	Planuoju naudotis nemokamu mokslu ir įsigyti specialybę	1	2	3
y)	Ar ieškojote pagalbos nevyriausybinėse organizacijose	1	2	3

18. Kaip manote, nuo ko priklauso ar buvęs nuteistasis susiranda darbą?

- a) Svarbiausia yra noras
- b) Reikia turėti tinkamą išsilavinimą
- c) Svarbiausia yra darbinė patirtis
- d) Reikia turėti pažįstamus
- e) Viskas priklauso nuo darbdavio
- f) Kita (įrašykite)

19. Jūsų amžius.

- f) 18 – 24
- g) 25 – 30
- h) 31 – 45
- i) 46 – 60
- j) 61 ir daugiau

20. Jūsų tautybė.

- e) Lietuvis
- f) Rusas
- g) Lenkas
- h) Kita (įrašykite)

21. Jūsų išsilavinimas.

- f) Pradinis
- g) Pagrindinis
- h) Vidurinis
- i) Aukštesnysis
- j) Aukštasis

22. Kiek laiko praleidote laisvės atėmimo įstaigoje?

- f) Iki 1 metų
- g) 1 – 3 metus
- h) 4 – 7 metus
- i) 8 – 10 metų
- j) Kita (įrašykite)

23. Kiek kartų buvote teistas?

- d) Vieną
- e) Du
- f) Tris ir daugiau (įrašykite)

24. Už kokį nusikaltimą buvote teistas?

- a) Vagystę
- b) Sukčiavimą
- c) Plėšimą
- d) Turto prievartavimą
- e) Žmogžudystę
- f) Viešosios tvarkos pažeidimą
- g) Seksualinę prievartą
- h) Kita (įrašykite).....

ANKETA¹¹⁵

Sveiki. Esu Vilniaus universiteto Viešojo administravimo magistrantūros studijų antrojo kurso studentė. Šiomis anketomis siekiu išsiaiškinti Jūsų požiūrį ir nuostatas į darbą, todėl maloniai prašau prisijungti prie tyrimo ir atsakyti į pateiktus klausimus. Rezultatai bus naudojami diplominiame darbe, kuriame tiriamas politikos, kuria siekiama Jūsų integracijos į darbo rinką, įgyvendinimo veiksmingumas.

Tinkamus atsakymus apibraukite. Gali būti keli atsakymai. Anketa yra anoniminė. Dėkoju už skirtą laiką.

1. Ar dirbote iki nusikaltimo?

- a) Taip (*parašykite darbo pobūdį arba profesiją ir kiek laiko dirbote*)
.....

- b) Ne

2. Ką Jūsų gyvenime reiškia darbinė veikla?

- f) Svarbiausia uždirbti pinigų
g) Save išreikšti yra svarbiausia
h) Tiesiog veikla, užimtumas
i) Darbas man nereikalingas
j) Kita (įrašykite)

3. Kiek laiko ieškote darbo?

- a. Iki 1 mėn.
b. 1 – 3 mėn.
c. 4 – 6 mėn.
d. 6 – 12 mėn.
e. 1 metus ir daugiau (įrašykite).....

4. Kaip ieškote darbo?

- k) Padeda pažįstami
l) Pagal skelbimus spaudoje
m) Kreipiuosi tiesiogiai į darbdavį
n) Padeda darbo birža
o) Skelbiuosi spaudoje

5. Kaip manote, kokios priežastys trukdo susirasti darbą?

- u) Nekoks mano charakteris
v) Žemas išsilavinimas
w) Priklausomybė (gerių, vartoju narkotikus)
x) Nemokėjimas bendrauti
y) Neturėjimas darbo patirties
z) Neturėjimas profesijos
aa) Darbdaviai nepasitiki buvusiais kaliniais
bb) Darbo vietų trūkumas
cc) Nepalanki įsidarbinimo aplinka buvusiems nuteistiesiems
dd) Kita (įrašykite)

¹¹⁵ Išėjusiems iš įkalinimo įstaigų – nedirbantiems.

6. Kokio darbo pobūdžio Jūs norėtumėte?

- j) Pastovaus darbo
- k) Darbo pagal terminuotą darbo sutartį
- l) Galėčiau dirbti bet kokį darbą
- m) Dirbčiau įvairius atsitiktinius darbus
- n) Darbas su verslo liudijimu

7. Kokių darbo sąlygų Jūs norėtumėte?

- k) Darbo visą darbo dieną
- l) Darbo sutrumpintą darbo dieną
- m) Darbo laikas nėra svarbus
- n) Tiktų pamaininis darbas
- o) Norėčiau darbo, kurį galėčiau dirbti namuose

8. Kokio atlyginimo norėtumėte?

- a. 500 – 1000 litų
- b. 1000 – 2000 litų
- c. Daugiau negu 2001 litas

9. Su kuo šiuo metu gyvenate?

- a) Vienas
- b) Su šeima
- c) Su tėvais
- d) Pas draugus
- e) Nakvynės namuose

10. Kiek lėšų skiriate pragyvenimui?

.....

11. Kaip norėtumėte keisti savo gyvenimą?

- a) Baigti mokslus
- b) Įsigyti profesiją
- c) Susirasti darbą
- d) Sukurti savo verslą
- e) Įsigyti būstą
- f) Sukurti šeimą
- g) Nenorėčiau nieko keisti
- h) Kita (įrašykite)

12. Kokį švietėjišką planą norėtumėte realizuoti?

- a) Įsigyti vidurinį išsilavinimą
- b) Įsigyti profesiją
- c) Įsigyti aukštąjį išsilavinimą
- d) Baigti įvairius dalykus
- e) Mokyti užsienio kalbos
- f) Dirbti su kompiuteriu
- g) Nieko nenorėčiau
- h) Kita (įrašykite)

13. Ar, Jūsų matymu, valstybė pakankamai skiria dėmesio ir lėšų teikdama pagalbą nuteistiesiems ar grįžusiems iš kalinimo įstaigos?

- a) Pakankamai
- b) Nepakankamai
- c) Galima būtų skirti daugiau dėmesio
- d) Kita (įrašykite)

14. Sutinkate ar nesutinkate su šiais teiginiais? Jums tinkantį arba atrodantį teisingą atsakymą apibraukite kiekvienoje eilutėje:

Numeris	Teiginys	Taip	Ne	Neturiu nuomonės
a)	Įkalinimo įstaigoje gavau reikiamą psichologinę, švietėjišką pagalbą	1	2	3
b)	Įkalinimo įstaigoje dažnai vykdavo mokymai, seminarai	1	2	3
c)	Buvę seminarai davė naudos, buvo įdomūs	1	2	3
d)	Dirbau įkalinimo įstaigoje	1	2	3
e)	Išėjęs iš įkalinimo įstaigos naudojausi psichologinėms konsultacijomis	1	2	3
f)	Išėjęs iš įkalinimo įstaigos naudojausi profesinėmis konsultacijomis	1	2	3
g)	Kreipiausi į darbo biržą dėl darbo paieškos	1	2	3
h)	Išėjęs iš įkalinimo įstaigos naudojausi apnakvyndinimo paslaugomis	1	2	3
i)	Išėjęs iš įkalinimo įstaigos naudojausi maitinimo paslaugomis	1	2	3
j)	Gavau piniginę paramą	1	2	3
k)	Ar žinote, kad galite dirbti ne visą darbo dieną, bet atlygį gauti kaip už visą, jeigu mokotės	1	2	3
l)	Planuoju naudotis nemokamu mokslu ir įsigyti specialybę	1	2	3
m)	Ar ieškojote pagalbos nevyriausybinėse organizacijose	1	2	3

15. Kaip manote, nuo ko priklauso ar buvęs teistasis susiranda darbą?

- a) Svarbiausia yra noras
- b) Reikia turėti tinkamą išsilavinimą
- c) Svarbiausia yra darbinė patirtis
- d) Reikia turėti gerus pažįstamus
- e) Viskas priklauso nuo darbdavių
- f) Kita (įrašykite)

16. Jūsų amžius.

- a) 18 – 24
- b) 25 – 30
- c) 31 – 45
- d) 46 – 60
- e) 61 ir daugiau

17. Jūsų tautybė.

- a) Lietuvis
- b) Rusas
- c) Lenkas
- d) Kita (įrašykite)

18. Jūsų išsilavinimas.

- a) Pradinis
- b) Pagrindinis
- c) Vidurinis
- d) Aukštesnysis
- e) Aukštasis

19. Kiek laiko praleidote laisvės atėmimo įstaigoje?

- a) Iki 1 metų
- b) 1 – 3 metus
- c) 4 – 7 metus
- d) 8 – 10 metų
- e) Kita (įrašykite)

20. Kiek kartų buvote teistas?

- a) Vieną
- b) Du
- c) Tris ir daugiau (įrašykite)

21. Už kokį nusikaltimą buvote teistas?

- i) Vagystę
- j) Sukčiavimą
- k) Plėšimą
- l) Turto prievartavimą
- m) Žmogžudystę
- n) Viešosios tvarkos pažeidimą
- o) Seksualinę prievartą
- p) Kita (įrašykite).....

3 Priedas

Darbdavių apklausa

Tyrimo aprašymas

Darbdavių apklausa buvo vykdoma visoje Lietuvoje. Pagrindinis kriterijus, kurį turėjo atitikti įmonė – jos Socialinės ar Neįgaliųjų socialinės įmonės statusas.

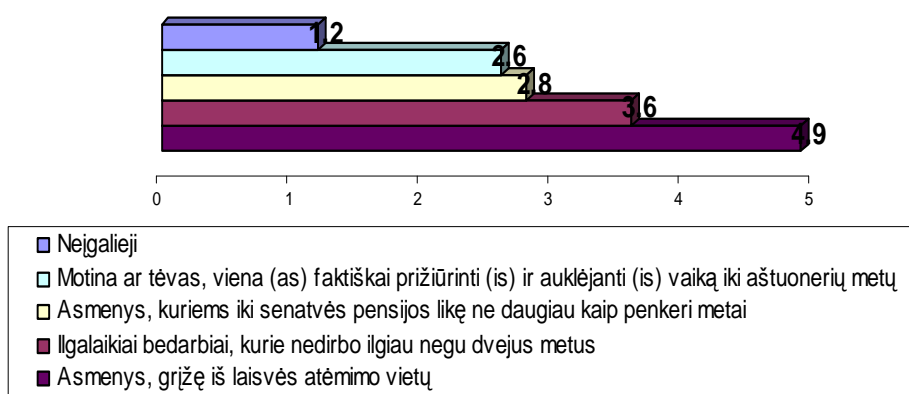
Iš viso Lietuvoje minėtus statusus turi 72 įmonės. Dauguma jų yra būtent neįgaliųjų socialinės įmonės.

Iš minėtų 72 įmonių pirmajame tyrimo etape atkrito 11 įmonių, nes nebuvo gauti jokie įmonės kontaktai, t. y. ieškant internete, telefonų knygoje ir skambinant informacijos telefonais.

Anketos buvo išsiųstos elektroniniu paštu visoms įmonėms – sugrįžo 5. Po savaitės buvo skambinta į kiekvieną įmonę ir pakartotinai siųstos anketos – gautos 6. Trečiajame etape anketos pakartotinai išsiųstos anketos elektroniniu paštu – sugrįžo 3. Iš viso tyrime naudojami 14 anketų atsakymai. Kadangi duomenys netinkami kiekybiniam tyrimui, gautos anketos aprobuotos kokybiniu būdu, kurio tikslas – ištirti darbdavių požiūrį į asmenis, grįžusius iš įkalinimo įstaigų, kaip potencialius darbuotojus. Taip pat siekiama išnagrinėti darbdavių požiūrį į problemas, kylančias socialinei asmenų grupei integruojantis darbo rinkoje.

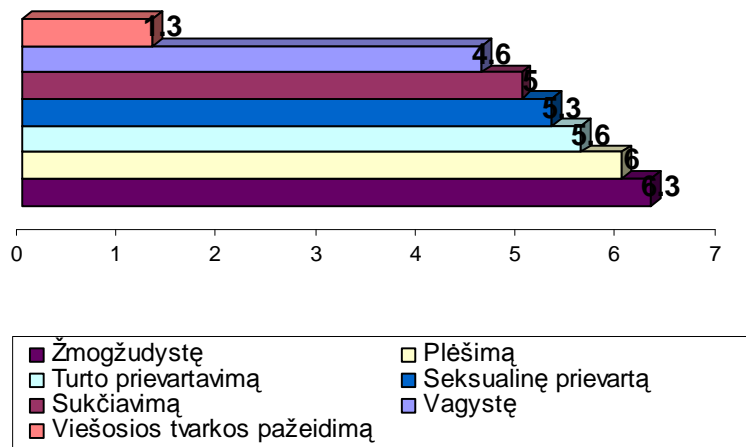
Socialinių įmonių tyrime dalyvavo 10 uždarytų akcinių bendrovių, 2 individualios įmonės, akcinė bendrovė ir viešoji įstaiga. Daugiausia įmonių (11 įmonių) įsikūrę didžiuosiuose miestuose (Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Klaipėdoje), kitos – mažuose miestuose (2 įmonės) ir 1 – kaime. Absoliuti jų dauguma įdarbinę tik neįgaliuosius. Įdarbintųjų skaičius varijuoja tarp 4 – 120 darbuotojų.

Socialinių įmonių vadovų apklausa rodo, kad iš visų socialinių asmenų grupių atstovų pirmiausia įdarbintų neįgalųjų (vidurkis 1,2), paskui – motiną arba tėvą auginantį vaiką iki aštuonerių metų (2,6) ir mažu skirtumu atsilieka tie, kuriems liko nedaug laiko iki pensijos (2,8). Mažiausiai pageidaujami darbovietėje ar kolektyve būtų ilgalaikiai bedarbiai (3,6) ir asmenys, grįžę iš įkalinimo įstaigų (4,9). Šis gradavimas atspindi darbdavių požiūrį į buvusį teistąjį, jo galimybes įsidarbinti. Dėl minėtų tendencijų šiuo metu nei viena Socialinė įmonė nėra įdarbinusi asmens, atlikusio bausmę laisvės atėmimo vietoje.

1 pav. „Kuriuos socialinių grupių atstovus darbdavys įdarbintų savo įmonėje pirmiausia“ (skaič.)

Matome (2 pav.) už kokius nusikaltimus teisti asmenys turi pirmenybę įsidarbinti. Mažiausiai sunkumų patirtų teistieji už viešosios tvarkos pažeidimus (1,3), kitų reitingavimas skiriasi labiau, tačiau didelio skirtumo tarp jų nėra. Mažiausiai galimybių įsidarbinti turėtų teistieji už plėšimą (6) ir žmogžudystę (6,3), tuo tarpu teistieji už seksualinę prievartą ir žmogžudystę dalies įmonių vadovų atsakymuose buvo pateikti, kaip galintys greičiausiai įsidarbinti. Galima daryti prielaidą, kad toks požiūris susijęs su neturtinio pobūdžio nusikaltimu. Visgi daugumos vadovų atsakymus lėmė žmogiškasis faktorius – žalos, ne tik materialine prasme, įvertinimas.

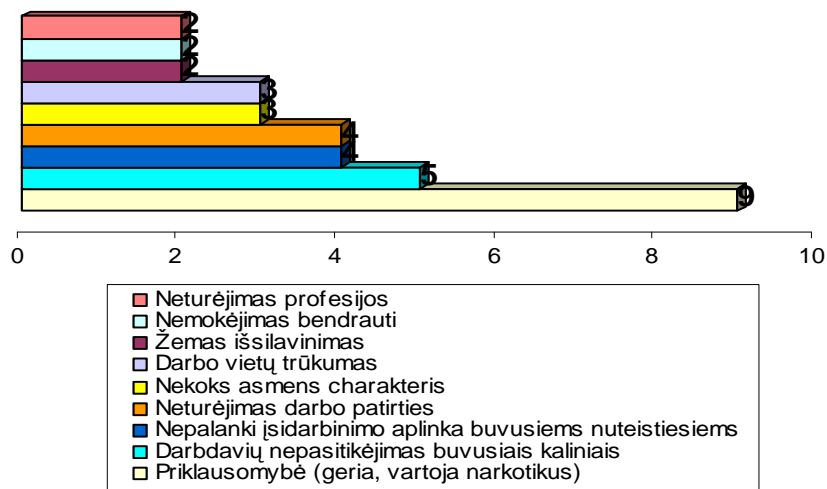
2 pav. „Koki nusikaltimą padariusį asmenį darbdavys priimtų į darbą pirmiausia“ (skaič.)

Dauguma apklausoje dalyvavusių darbdavių nebuvo įdarbinę teisto asmens (12 asmenų), tačiau atsakymai, ar ateityje galėtų įdarbinti šios socialinės grupės asmenį pasiskirstė netolygiai. Galima sudaryti tokius galimybių variantus:

1. 12 respondentų buvusio nuteistojo nebuvo įdarbinę, iš jų:
 - 2 neplanuoja įdarbinti;
 - 8 nežino, ar teks įdarbinti;
 - 2 planuoja, kada nors įdarbinti;
2. 2 respondentai buvo įdarbinę buvusį nuteistąjį, tačiau nežino, ar kada nors dar įdarbins.

Respondentai, teigiantys, kad asmens teistumas vienareikšmiškai (7) turi įtakos, į kokias pareigas asmuo priimamas, ateityje neplanuoja priimti arba nežino, ar priims. Teigiantys, kad buvęs teistumas susijęs tik su pareigomis, į kurias priimamas asmuo, respondentai buvo kada nors įdarbinę, planuoja įdarbinti, dalis nežinančių, ar įdarbins buvusį teistąjį.

Dauguma respondentų mano, kad teistiesiems įsidarbinti dažniausiai trukdo priklausomybės. Tokius atsakymus galima sieti su dažna darbo vietos kaita, darbo dienų praleidimu dėl narkotikų vartojimo, alkoholizmo problemų. Nemažai respondentų (5) teigia, kad įsidarbinti sunku ir dėl darbdavių nepasitikėjimo. Pastebima, kad jie taip pat išskiria asmens darbo patirties, profesijos, išsilavinimo stoką, tačiau rečiau.

Paveikslas Nr. 3 „Priežastys, trukdančios buvusiam teistajam susirasti darbą“ (skaič.)

Analizuojant respondentų atsakymus apie buvusių nuteistųjų lygias galimybes konkuruoti darbo rinkoje, dviprasmiški tik keli atsakymai, pavyzdžiui, vienas teigė, kad gali, bet nurodė darbdavių nepasitikėjimą, kaip priežastį, trukdančią įsidarbinti. Kiti atsakymai neprieštarinti: 4 respondentai mano, kad buvę nuteistieji turi lygias galimybes konkuruoti darbo rinkoje (problemas įsidarbinant sukelia nuo pačių asmenų arba darbo rinkos tendencijų priklausantys veiksniai), 7 – iš dalies turi lygias galimybes konkuruoti darbo rinkoje. Priežastys, lemiančios įsidarbinimą, yra tokios, kaip ir pirmuoju atveju. Tyrime dalyvavusieji vadovai (3), teigiantys, kad buvusiems nuteistiesiems nėra lygių konkurencijos sąlygų, akcentuoja nepalankią įsidarbinimo aplinką ir įvairius nuo siekiančio įsidarbinti asmens priklausančius veiksniai.

Daugiausia respondentų teigė, kad valstybės politika įdarbinant socialines asmenų grupes galėtų būti labiau skatinanti (7), yra pakankamai skatinanti (6) ir nepakankamai (1). Didžiųjų Lietuvos miestų Vilniaus, Šiaulių, Kauno įmonių vadovai teigė, kad valstybės politika yra pakankamai skatinanti, mažesnių miestelių ar kaimo – kad galėtų būti didesnė, labiau skatinanti.

Tyrimo išvados

Atlikta socialinių įmonių vadovų struktūruota apklausa ir aprobuoti duomenys atskleidė darbdavių požiūrį į tiriamąją socialinę asmenų grupę, kaip potencialią darbo jėgos grupę.

Remiantis tyrimo duomenimis pastebimas vienas darbdavių požiūris į socialinę asmenų grupę – palyginti su kitomis socialinėmis asmenų grupėmis buvę nuteistieji mažiausiai pageidaujami įmonėje ir kolektyve. Jeigu tektų įdarbinti tiriamosios asmenų grupės atstovą, tai būtų asmuo, teistas už viešosios tvarkos pažeidimus.

Daugiausia tyrime dalyvavusių socialinių įmonių vadovų teigė, nežinantys ar kada nors įdarbins buvusį teistąjį. Tik nedaugelis nurodė tvirtą atsakymą „taip“ arba „ne“. Respondentai, manantys, kad niekuomet neįdarbins arba nežino, ar įdarbins socialinės grupės asmenį teigė, kad teistumas yra vienareikšmiškai svarbus priimant į darbą. Manantieji, kad priims arba nežino, ar priims tokį asmenį, teigė, kad viskas priklauso nuo pareigų pobūdžio. Apskritai dviprasmiškų darbdavių atsakymų šiuo atveju nebuvo.

Socialinių įmonių vadovų nuomone, didžiausias problemas įsidarbinant buvusiems teistiesiems sukelia jų priklausomybės (narkotinių medžiagų, alkoholio vartojimas). Kitos problemos – darbdavių požiūris, įsidarbinimo aplinka ir įvairios nuo norinčio įsidarbinti priklausančios aplinkybės (išsilavinimas, darbinė patirtis ir pan.). Galima pastebėti, kad darbdavių ir socialinės asmenų grupės minimos problemos sutampa tik iš dalies. Nė viena socialinė asmenų grupė nenurodė priklausomybių, kaip pagrindinės problemos įsidarbinant. Darbdavių nuomone, mažiau svarbios problemos socialinės asmenų grupės atstovams atrodė pagrindinės.

Tyrimo duomenys naudojami magistriniame darbe, siekiant nustatyti darbdavių požiūrio, nuostatų svarbą buvusiems teistiesiems integruojantis darbo rinkoje.

1 lentelė

Nr.	Ar buvo įdarbinę	Ar planuoja įdarbinti	Ar turi įtakos asmens teistumas ir pareigos	Priežastys trukdančios	Ar turi lygias galimybes	Ar skatinanti politika
1.	Ne	Nežino	Priklauso nuo nusikaltimo	Darbdavių nepasitikėjimas buvusiais kaliniais	Taip	Pakankamai skatinanti
2.	Ne	Ne	Taip, vienareikšmiškai	Žemas išsilavinimas Priklausomybė Nepalanki įsidarbinimo aplinka buvusiems teistiesiems	Neturi lygių galimybių	Pakankamai skatinanti
3.	Ne	Nežinau	Taip, vienareikšmiškai	Priklausomybė Nepalanki įsidarbinimo aplinka buvusiems teistiesiems	Neturi lygių galimybių	Pakankamai skatinanti
4.	Ne	Nežinau	Taip, vienareikšmiškai	Visi veiksniai	Iš dalies turi lygias galimybes	Galėtų būti daugiau paskatinimo darbdaviams
5	Ne	Nežinau	Priklauso nuo nusikaltimo	Nekoks asmens charakteris Nemokėjimas bendrauti	Iš dalies turi lygias galimybes	Galėtų būti daugiau paskatinimo darbdaviams
6.	Taip (nedirba, asmens prašymu dėl mamos ligos)	Nežinau	Taip, vienareikšmiškai	Priklausomybė Neturėjimas profesijos	Iš dalies turi lygias galimybes	Pakankamai skatinanti
7.	Ne	Taip	Priklauso nuo nusikaltimo	Priklausomybė Nepalanki įsidarbinimo aplinka buvusiems teistiesiems Darbdavių nepasitikėjimas	Iš dalies turi lygias galimybes	Nepakankamai skatinanti
8.	Ne	Nežinau	Taip, vienareikšmiškai	Priklausomybė Neturėjimas darbo patirties Darbo vietų trūkumas	Taip	Pakankamai skatinanti
9.	Ne	Nežinau	Priklauso nuo nusikaltimo	Priklausomybė	Taip	Galėtų būti daugiau paskatinimo darbdaviams
10.	Ne	Nežinau	Priklauso nuo nusikaltimo	Priklausomybė Neturėjimas darbo patirties Darbdavių nepasitikėjimas	Iš dalies turi lygias galimybes	Galėtų būti daugiau paskatinimo darbdaviams
11.	Ne	Ne	Taip, vienareikšmiškai	Priklausomybė Neturėjimas darbo patirties Darbdavių nepasitikėjimas Charakteris	Neturi lygių galimybių	Pakankamai skatinanti

12.	Taip (susirado kitą darbą)	Nežinau	Priklauso nuo nusikaltimo	Priklausomybė	Iš dalies turi lygias galimybes	Galėtų būti daugiau paskatinimo darbdaviams
13.	Ne	Taip	Priklauso nuo nusikaltimo	Priklausomybė Neturėjimas darbo patirties Neturėjimas profesijos	Iš dalies turi lygias galimybes	Galėtų būti daugiau paskatinimo darbdaviams
14.	Ne	Nežinau	Taip, vienareikšmiškai	Darbo vietų trūkumas	Taip	Galėtų būti daugiau paskatinimo darbdaviams

ANKETA

Gerbiamieji. Esu Vilniaus universiteto, Viešojo administravimo, magistrantūros studijų, antrojo kurso studentė. Šiomis anketomis siekiama išsiaiškinti buvusių teistųjų darbinę padėtį darbo rinkoje ir darbdavių požiūrį į buvusius kalinius. Maloniai prašau prisijungti prie tyrimo ir atsakyti į pateiktus klausimus. Rezultatai bus naudojami diplominiame darbe, kuriame tiriamas buvusių teistųjų integracijos į darbo rinką politikos įgyvendinimo veiksmingumas.

Tinkamus atsakymus apibraukite. Gali būti keli atsakymai. Anketa fizine prasme yra anoniminė. Dėkoju už skirtą laiką.

1. Jūsų įmonės statusas.

- a) Individuali įmonė
- b) Uždara akcinė bendrovė
- c) Akcinė bendrovė
- d) Kita (įrašykite)

2. Jūsų įmonė yra.

- d) Didmiestyje (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys)
- e) Mieste
- f) Kaime

3. Kiek iš viso darbuotojų dirba Jūsų įmonėje?

(įrašykite)

4. Kiek Jūsų įmonėje dirba darbuotojų, kurie remiami pagal Socialinių įmonių įstatymą?

- a) 1 darbuotojas
- b) 1 – 3 darbuotojai
- c) 4 – 6 darbuotojai
- d) Kita (įrašykite)

5. Kurie išvardyti socialinių grupių asmenys įdarbinti Jūsų įmonėje? Jeigu tinka keli variantai, parašykite, kiek asmenų priklauso kiekvienam tinkamam variantui.

a) Neįgalieji	
b) Ilgalaikiai bedarbiai, kurie nedirbo ilgiau negu dvejus metus	
c) Asmenys, kuriems iki senatvės pensijos likę ne daugiau kaip penkeri metai	
d) Motina ar tėvas, viena (as) faktiškai prižiūrinti (is) ir auklėjanti (is) vaiką iki aštuonerių metų	
e) Asmenys, grįžę iš laisvės atėmimo vietų	

6. Kokia valstybės pagalba skiriama Jūsų socialinei įmonei?

- a) Darbo užmokesčio ir valstybinio socialinio draudimo įmokų dalinė kompensacija
- b) Subsidija darbo vietoms įsteigti, neįgalųjų darbo vietoms pritaikyti ir jų darbo priemonėms įsigyti ar pritaikyti
- c) Subsidija tikslinei grupei priklausantiems darbuotojams mokyti
- d) Subsidija neįgalių darbuotojų darbo aplinkai, gamybinėms ir poilsio patalpoms pritaikyti
- e) Subsidija papildomoms administracinėms, gamybinėms ir transportavimo išlaidoms kompensuoti

- f) Subsidija asistento (gestų kalbos vertėjo) išlaidoms kompensuoti

7. Kuriuos šių socialinių grupių atstovus įdarbintumėte savo įmonėje pirmiausia. Pažymėkite eilės tvarka nuo 1 (įdarbintumėte pirmiausia) iki 5 (įdarbintumėte paskiausiai):

a) neįgalusis	
b) ilgalaikis bedarbis, kuris nedirbo ilgiau negu dvejus metus	
c) asmuo, kuriam iki senatvės pensijos likę ne daugiau kaip penkeri metai	
d) motina ar tėvas, viena (as) faktiškai prižiūrinti (is) ir auklėjanti (is) vaiką iki aštuonerių metų	
e) asmuo, grįžęs iš laisvės atėmimo vietos	

8. Ar buvote kada nors įdarbinęs (-usi) asmenį, kuris buvo teistas?

- a) Taip (šiuo atveju atsakinėkite į 9 klausimą)
b) Ne (šiuo atveju atsakinėkite į 12 klausimą)

9. Ar tas asmuo dar dirba Jūsų įmonėje?

- a) Taip (šiuo atveju atsakinėkite į 10 klausimą)
b) Ne (šiuo atveju atsakinėkite į 11 klausimą)

10. Kiek ilgai dirba buvęs kalinys?

- a) Iki pusės metų
b) Pusę metų – metus
c) Metus ir daugiau (įrašykite)

11. Kodėl buvęs kalinys nebedirba Jūsų įmonėje?

- a) Dirbo iki pakartotinio nusikaltimo
b) Susirado kitą darbą
c) Atleidau (įrašykite priežastį)
d) Kita (įrašykite)

12. Ar planuojate ateityje priimti asmenį, kuris buvo teistas?

- a) Taip
b) Ne (įrašykite priežastis)
.....
c) Nežinau

13. Kokį nusikaltimą padariusį asmenį įdarbintumėte? Pažymėkite eilės tvarka nuo 1 (įdarbintumėte pirmiausia) iki 7 (įdarbintumėte paskiausiai):

a) Vagystę	
b) Sukčiavimą	
c) Plėšimą	
d) Turto prievartavimą	
e) Žmogžudystę	
f) Viešosios tvarkos pažeidimą	
g) Seksualinę prievartą	

14. Ar turi įtakos asmens teistumas tam, į kokias pareigas jį priimate?

- a) Taip, vienareikšmiškai
- b) Priklauso nuo to, koks buvo nusikaltimas
- c) Nesvarbu

15. Ar Jums svarbi/įdomi asmeninė darbuotojo teistumo praeitis?

- a) Taip, visada domiuosi
- b) Jei būna galimybė, paklausiu
- c) Nei įdomi, nei neįdomi
- d) Niekada neklausiu

16. Priežastys, kurios, Jūsų manymu, gali trukdyti buvusiems teistiesiems susirasti darbą? (Galite rinktis kelis variantus).

- ee) Nekoks asmens charakteris
- ff) Žemas išsilavinimas
- gg) Priklausomybė (geria, vartoja narkotikus)
- hh) Nemokėjimas bendrauti
- ii) Neturėjimas darbo patirties
- jj) Neturėjimas profesijos
- kk) Darbdavių nepasitikėjimas buvusiais kaliniais
- ll) Darbo vietų trūkumas
- mm) Nepalanki įsidarbinimo aplinka buvusiems teistiesiems
- nn) Kita (įrašykite)

17. Kaip manote, ar buvęs teistasis gali lygiomis galimybėmis konkuruoti darbo rinkoje (gauti darbą, atlyginimą, siekti karjeros)?

- a) Turi lygias galimybes
- b) Iš dalies turi lygias galimybes
- c) Neturi lygių galimybių

18. Ar pakankamai skatinanti valstybės politika, įdarbinant socialines asmenų grupes (grupės minėtos anketos pradžioje)?

- a) Pakankamai skatinanti
- b) Galėtų būti daugiau paskatinimo darbdaviams
- c) Nepakankamai skatinanti
- d) Kita (įrašykite)

19. Kokia valstybės pagalba Jūsų įmonei būtų naudinga?

(įrašykite)

4 Priedas

Institucijų atstovų apklausa

Tyrimo aprašymas

Pusiau struktūruotas kokybinis tyrimas atliktas apklausiant institucijų, kurios susijusios su buvusių ar esamų nuteistųjų integracijos darbo rinkoje politika formavimo ir įgyvendinimo etapuose, atstovus.

Kokybiniame tyrime įvairia forma dalyvavo 13 ekspertų iš 10 skirtingų institucijų (SADM, KD, LDRMT, LDB, LTDB, SPC, LKGD, LIAPO, Vilniaus 2-ieji pataisos namai, Vilniaus regiono pataisos inspekcija).

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti kiekvienos institucijos realias funkcijas formuojant ir įgyvendinant politiką. Ekspertų taip pat buvo klausama, su kokiomis pagrindinėmis problemomis susiduriama įgyvendinant politiką, kokios priežastys.

Priede pateikiamas sąrašas asmenų, kurie dalyvavo, padėjo ar atsisakė dalyvauti tyrime, pateikiami pokalbių tekstai, išskiriant tik pagrindinius teiginius. Reikia pastebėti, kad ne visiems atstovams pateikiami vienodi klausimai.

KLAUSIMAI

1. Kaip manote, su kokiomis problemomis susiduria asmenys, grįžę iš kalinimo įstaigų, integruodamiesi į darbo rinką?
2. Kokios pagrindinės priežastys lėmė 1999 metais nuteistųjų ir asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, socialinės adaptacijos programos sukūrimą (toliau klausimuose Programa)?
3. Kaip buvo rengiama Programa?
4. Kalbant apie buvusių kalinių integraciją darbo rinkoje, kaip vertinate esamą Programą jos išsamumo, tikslingumo prasme? Ar Programa sprendžia problemas?
5. Kaip reikėtų tobulinti Programą?
6. Jeigu dabar būtų kuriama nauja tikslinės grupės socialinės adaptacijos Programa ir dalyvautumėte politikos kūrimo grupėje, kokias problemas siūlytumėte spręsti pirmiausia?
7. Kaip galima būtų formuluoti pagrindinį asmenų, grįžusių iš kalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje tikslą? Kaip pamatuoti ar tikslai pasiekti?
8. Kaip manote, kaip vykdoma politika gerina buvusių nuteistųjų padėtį visuomenėje: ar mažina skurdą ir socialinę atskirtį?
9. Kokias problemas išskirtumėte įgyvendinant asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politiką? Kokios yra kertinės problemos?
10. Ar įgyvendinant politiką apsiribojama tik Programoje numatytais priemonėmis, siekiant buvusių nuteistųjų integracijos į darbo rinką? Jei ne, kokios priemonės dar naudojamos? Gal Programoje numatytos priemonės trukdo imtis kitokių, veiksmingesnių priemonių?
11. Kaip politikos įgyvendinimą įtakoja politikoje dalyvaujančių institucijų santykiai? (Bendradarbiavimas, koordinavimas, galios pasiskirstymas, politinė valia, kt.).
12. Ar įgyvendindami politiką bendradarbiaujate su kitomis institucijomis, kurios taip pat atsakingos už šią politiką? Koks bendradarbiavimo pobūdis? Su kokiomis institucijomis daugiausia bendradarbiaujate?
13. Kaip Jūsų institucija prisideda prie vykdomos politikos? Ar Jūsų institucija yra sudariusi uždavinius, veiksmų planus, kurių siekia aptariamose politikos aspektu? Ar yra darbuotojas (-ai) ar skyrius, kuris tai koordinuoja?
14. Ar kurdamos ir įgyvendindamos politiką valstybinės institucijos konsultuojasi su NVO ir darbdavių organizacijomis, ar jos pateikia pasiūlymus? Kokie pasiūlymai?

4. 1. Priedas

Eglė Čaplikienė – LR SADM Lygių galimybių skyriaus vedėja, 2008 m. balandžio 4 d.

Kokiu aspektu Jūs, kaip institucijos atstovė, ir SADM susijusi su buvusių nuteistųjų integracijos darbo rinkoje politika?

Atstovė buvo atsakinga už socialinės integracijos sritį.

SADM paskirstydavo lėšas, kurios skirtos įgyvendinti priemones ir projektus susijusius su užimtumo politika ir integracija darbo rinkoje.

Kaip manote, su kokiais problemomis susiduria asmenys, grįžę iš kalnimo įstaigų, integruodamiesi į darbo rinką?

Profesija, išsilavinimas, materialinių išteklių stoka, motyvacija, visuomenės nuostatos. Būstas, psichologija, žmonių santykiai.

Kaip manote, kokias pagrindines problemas buvo siekiama spręsti Programa? Ar tikslinga Programa?

1999 m. buvo didelė bedarbystė, mažai paramos buvusiems nuteistiesiems. Didelė dalis grįždavo į kalnimo įstaigas, tai buvo problemos, kurias reikėjo ir reikia spręsti.

Tikslingumas – į Programą buvo sudėta daugelis galimybių, ką institucijos gali suteikti, panaudoti vykdant politiką. Programa orientavosi į išsilavinimą, motyvaciją, darbą, materialinę paramą, visuomenės paramą.

Kodėl programa nebuvo pratęsta?

Programos tobulinti nėra prasmės. Įvairios institucijos gauna finansavimą skirtingais kanalais: KD turi Probacijos programą, LDB savo programas ir projektus, NVO per struktūrinius fondus.

Politikoje yra tiek daug programų, dažnai problemas reikia spręsti integraliomis priemonėmis.

Iš SADM finansavimas nėra ir nebuvo tikslingas – lėšos mažos. Finansavimas labiau palaikomojo pobūdžio. Atstovė mano, kad programos baigimas tikslingas.

Kokias problemas reikia spręsti pirmiausia, siekiant integruoti buvusius teistusius darbo rinkoje?

Problemos:

*Motyvacijos ir būsto, t. y. socialinio būsto;

*Profesijos (norint galima lengvai išspręsti);

*Visuomenės stereotipai.

Kaip galima būtų formuluoti pagrindinį asmenų, grįžusių iš kalnimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje tikslą? Kaip pamatuoti ar tikslai pasiekti?

Tikslas – jei turi darbą ir yra užimtas, tuomet integruotas. Darbas turi būti kokybiškas. Pasiektą tikslą galima pamatuoti, skurdo, nusikalstamumo mažėjimo, asmens gyvenimo kokybės rodikliais.

Kokias problemas išskirtumėte įgyvendinant asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politiką? Kokios yra kertinės problemos?

Didžiausios problemos – koordinavimas, inercija, motyvacijos programų nebuvimas.

Koordinavimas – dažnai dubliuojasi priemonės.

Inercija – mokama kažko, pavyzdžiui, specialybės ir tai metų metus daroma, nes valstybinės institucijos nenoriai keičiasi.

Menkas atsižvelgimas į motyvacijos programas – specialistų atsakomybės trūkumas, specialistų netrūksta, daug ruošiama ir pan., tačiau pastebima specialistų įsidarbinimo problema, nes rizikinga specialybė ir nedidelis atlyginimas.

Teisinė bazė yra pakankamai išsami – nusikaltę asmenys turi ne visur galimybę dirbti, ta prasme, tik už kai kuriuos nusikaltimus ir kai kuriuose darbuose, tačiau apskritai lygios galimybės.

Ar įgyvendinant politiką apsiribojama tik Programoje numatytais priemonėmis, siekiant buvusių nuteistųjų integracijos į darbo rinką? Jei ne, kokios priemonės dar naudojamos? Gal Programoje numatytos priemonės trukdo imtis kitokių, veiksmingesnių priemonių?

Pačios priemonės suformuojamos darbo grupės pagalba, tačiau kaip viskas įgyvendinama viskas priklauso nuo institucijų. Finansavimas skiriamas iš SADM, o institucijos numato, kaip ir kam panaudos lėšas. LDB tam tikra prasme turi veiksmų laisvę, tiek, kiek tai apsiriboja finansavimu. Programoje priemonės nėra plačios.

Kaip politikos įgyvendinimą įtakoja politikos procese dalyvaujančių institucijų santykiai? (Bendradarbiavimas, koordinavimas, galios pasiskirstymas, politinė valia, etc.).

Viską galima daryti neefektyviai, jei yra priešinimasis, daroma neatsakingai – tarpasmeniniai santykiai lemia darbo rezultatus.

Šios Programos atžvilgiu jau buvo nusistovėję santykiai, nes Programa gana seniai įgyvendinama.

Buvo politinė valia, nes buvo įtraukta į Vyriausybės programas, tiesa buvo mažai dėmesio. Bendradarbiauja su LDB, Socialinių paslaugų ir priežiūros departamentu. Jos tiesiogiai įgyvendina priemones. Ministerija bendrauja su sau pavaldžiomis institucijomis savo kompetencijos ribose.

Ar kurdamos ir įgyvendindamos politiką valstybinės institucijos konsultuojasi su NVO ir darbdavių organizacijomis, ar jos pateikia pasiūlymus? Kokie pasiūlymai?

SADM vadovaujasi nuostata, kad reikia bendradarbiauti, tai daroma paprasčiausiai siunčiant projektus.

Jei sudaroma darbo grupė, tuomet tik ji viską atlieka, nustato ir formuoja.

Vertinant programas taip pat klausiama patarimų pas darbdavius ar NVO, tačiau jie yra gana formalūs.

4. 2. Priedas

Gintautas Klimavičius – KD Socialinės rehabilitacijos skyriaus vyriausiasis specialistas, 2008 m. balandžio 1 d.

Buvusių nuteistųjų integracija darbo rinkoje išsprendžia tris problemas: savirealizaciją, skurdą, socialinę atskirtį.

Labai svarbus visuomenės saugumas.

Kaip manote, su kokiomis problemomis susiduria asmenys, grįžę iš kalinimo įstaigų, integruodamiesi į darbo rinką?

*Darbas kaip po toks – nedirbęs praranda motyvaciją, interesą. Apie 30 proc. dirba įkalinimo įstaigoje. Tyrimais nustatyta, kad apie 60 proc. nedirbo, kai padarė nusikaltimą.

*Išsilavinimo problema sprendžiama – apie 10 proc. neturi pagrindinio išsilavinimo. Išsilavinimo trūkumas yra asmenybę charakterizuojantis bruožas.

*Socialinių ryšių nutrūkimas – silpni ryšiai susirandant darbą, daugelis jų susiranda per pažįstamus.

*Materialiniai dalykai – kas dešimtas neturi normalaus būsto, taigi negali deklaruoti gyvenamosios vietos, smunka pasitikėjimas tokiu darbuotoju. Išėjus iš įkalinimo įstaigos geriausiu atveju po 2 savaitių galima gauti darbą, kad bus lėšų rezervas mažai tikėtina. Išėjus iš įkalinimo įstaigos gaunama pašalpa iki 1 MGL – jos užtenka trumpam.

*Sveikatos problemos – priklausomybės, kas 4 yra priklausomas.

*Elgsena – asmenybinės problemos – konfliktiškumas, tatuiruotės.

*Motyvacija – esminė problema.

*Darbdavių požiūris svarbus, bet dabar tai pakitę, nes dauguma net įkalinimo įstaigoje jau ieško darbuotojų.

Kaip manote, kokias pagrindines problemas buvo siekiama spręsti Programa? Ar tikslinga Programa?

Viskas buvo labai formalu. Buvęs pavaduotojas siuntė pasiūlymus, tačiau viskas buvo traktuojama itin formaliai.

Programoje numatytos funkcijos buvo skirtos daugiau savivaldybėms, apskritims, tačiau jos nebuvo aktyvios.

Aktyvūs buvo tik darbo birža, KD ir gydytojai.

Žinoma, Programa tam tikrų rezultatų davė.

Tyrimas – jei jis buvo, tai laisvės atėmimo įstaigų nepalietė.

Tikslingumas – tuo momentu buvo tikslinga. Jeigu viskas būtų įvykdyta būtų davę daugiau rezultatų.

Kokias problemas reikia spręsti pirmiausia, siekiant integruoti buvusius teistuosius darbo rinkoje?

Atstovas prisidėjo, kad Programa būtų baigta. Priemonės yra tęstinės, tai jau yra darbo procesas.

Nauja Programa neturi prasidėti nuo naujos teisinės bazės. Pažeidimų sistemoje reikia naujo žingsnio reikia pusiau atviro kalėjimo, atlikusiems bausmę pataisos namuose, su sąlyga, kad jie galėtų dirbti. Tokių sąlygų Lietuvoje kol kas nėra.

Programa baigėsi, tačiau viskas turi tęstinį pobūdį.

Kaip galima būtų formuluoti pagrindinį asmenų, grįžusių iš kalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje tikslą? Kaip pamatuoti ar tikslai pasiekti?

Pagrindinis tikslas – visuomenės saugumas.

Socialinė-ekonominė problema – 4000 tūkst. išleidžiama – 50 proc. lygtinai. Apie pusė iš 4000 įsidarbina. Lietuvoje apie 80000 bedarbių, 20 000 darbo vietų laisvų. Prisideda prie asmenų socialinės padėties gerinimo, bet kontekste mažai.

Kokias problemas išskirtumėte įgyvendinant asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politiką? Kokios yra kertinės problemos?

*Asmenų dirbančių įstaigose motyvacija, noras dirbti. Pastebimas ne tik kiekybinis trūkumas (1:50 interesantų), bet ir kokybinis trūkumas. Nėra darbuotojų konkurencijos, darbuotojas neturi intereso, neatiduoda savęs darbui.

*Nėra efektyvios pagalbos sistemos. Nepasiruošus visuomenė, šeima padėti buvusiam teistajam.

LDB, vietos valdžia turėtų geriau atlikti savo darbą.

NVO praktiškai nėra.

Teisinė bazė tėra pasiteisinimas.

Savivaldybės prašo, kad siųstų ne pas juos.

Ar įgyvendinant politiką apsiribojama tik Programoje numatytais priemonėmis, siekiant buvusių nuteistųjų integracijos į darbo rinką? Jei ne, kokios priemonės dar naudojamos? Gal Programoje numatytos priemonės trukdo imtis kitokių, veiksmingesnių priemonių?

Laisvės atėmimo įstaigos veiklą modifikavo iš priklausomybės prevencijos švietimo į motyvacijos skatinimą, socialinį mokymą, orientavimą.

LDB – padeda darbo paieškos aspektu.

Pirmos redakcijos priemonės apskritai nebuvo įgyvendintos.

KD ir LDB įgyvendinamoms priemonėms atsirado projektai, jie naudingi, todėl veikla buvo vykdoma kokybiškiau ir kiekybiškiau plačiau.

Kaip politikos įgyvendinimą įtakoja politikos procese dalyvaujančių institucijų santykiai? (Bendradarbiavimas, koordinavimas, galios pasiskirstymas, politinė valia ir kt.).

Gerai sutaria su institucijomis. Skanina iniciatyvą jų, tačiau KD tvarko reikalus savo kompetencijų ribose.

Labiausiai bendradarbiauja su LDB – bendri projektai, problemos. Vyksta darbo mugės, mokymai, seminarai.

Su LDRMT bendradarbiauja mažiau.

Institucijos kryptis susijusi tik su tais asmenimis, kurie pataisos inspekcijoje ir tie kurie yra įskaitoje, į kitų gyvenimą negali „kištis“ teisiškai.

Ar kurdamos ir įgyvendinamos politiką valstybinės institucijos konsultuojasi su NVO ir darbdavių organizacijomis, ar jos pateikia pasiūlymus? Kokie pasiūlymai?

Bendradarbiavimas su NVO: retai bendradarbiauja, tačiau dažniausiai su LKGD ir LIAPO.

Kartais veikia organizacijos ginančios žmogaus teises, bet jos aktyvios būna laikinai.

Reabilitacijos centrai, tačiau kiekybiškai jie nėra produktyvūs.

Lietuvos kalinių Asociacija; Lietuvos kalėjimų kapelionų asociacija; Caritas.

4. 3. Priedas

Dalia Keblerienė – LDRMT vyriausioji specialistė, 2008 m. balandžio 3 d.

Kokios Jūsų institucijos funkcijos?

Įkalinimo įstaigose mokome profesijos ir teikiame psichologinę pagalbą.

Kaip manote, su kokiais problemomis susiduria asmenys, grįžę iš kalinimo įstaigų, integruodamiesi į darbo rinką?

Pagrindinės problemos – darbo ir profesijos neturėjimas.

Būtent todėl jų institucija moko asmenis profesijos, jie gauna kvalifikacijos pažymėjimus.

Gali lengviau integruotis darbo rinkoje.

Mokomi tie, kuriems likę nedaugiau kaip 2 metai iki išėjimo į laisvę.

Kaip manote, kokias pagrindines problemas buvo siekiama spręsti Programa? Ar tikslinga Programa?

Pagal Programą LDRMT dirbo psichologiniu aspektu. Taip pat įkalinimo įstaigose buvo įrengiami terminalai, juose asmenys gali rasti informaciją apie darbo rinkoje vyraujančias tendencijas.

Žinoma, kad tikslinga, ypač tiems, kurie domisi tuo.

Kokias problemas reikia spręsti pirmiausia siekiant integruoti buvusius teistusius darbo rinkoje?

Neužtenka kailinius ruošti tik pataisos namuose, reikia jiems darbo – tik apie 18 proc. dirba pataisos namuose.

Reikia, kad sistemiškiau dirbtų vyriausybinės ir NVO organizacijos.

Reikia ne tik mokyti profesijos, bet po to stebėti ar tai naudinga, ar jie panaudoja savo žinias.

Kokias problemas išskirtumėte įgyvendinant asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politiką? Kokios yra kartinės problemos?

Teisinė bazė, ji pasenusi, reikia novatoriškos.

Ar įgyvendinant politiką apsiribojama tik Programoje numatytais priemonėmis, siekiant buvusių nuteistųjų integracijos į darbo rinką? Jei ne, kokios priemonės dar naudojamos? Gal Programoje numatytos priemonės trukdo imtis kitokių, veiksmingesnių priemonių?

Viskas buvo įgyvendinama pagal Programą, negalėjo „išlipti“ iš numatytų rėmų.

Su kokiais institucijomis daugiausia bendradarbiaujate? Koks bendravimo pobūdis?

Daugiausia bendradarbiauja su KD, viska vyksta pagal Programoje numatytas kompetencijas.

Kaip politikos įgyvendinimą įtakoja politikos procese dalyvaujančių institucijų santykiai? (Bendradarbiavimas, koordinavimas, galios pasiskirstymas, politinė valia, etc.).

Tarpinstitucinis susitarimas dėl projektų vykdymo turėtų būti sistemiškesnis, nes šiuo metu vyrauja pavieniai projektai. Vienos institucijos nežino, ką veikia kitos, kokie pasiekti rezultatai ir pan.

Ar kurdamos ir įgyvendindamos politiką valstybinės institucijos konsultuojasi su NVO ir darbdavių organizacijomis, ar jos pateikia pasiūlymus? Kokie pasiūlymai?

Daugiausia bendradarbiauja su Caritu, LKGD ir pataisos namais.

Su LDB nebendradarbiauja, nes atskiri projektai.

Su darbdaviai nebendradarbiauja jokiais klausimais.

4. 4. Priedas

Algirdas Maminskas – LDB Darbo rinkos politikos realizavimo skyriaus vedėjo pavaduotojas, 2008 m. balandžio 3 d.

Kaip manote, su kokiais problemomis susiduria asmenys, grįžę iš kalinimo įstaigų, integruodamiesi į darbo rinką?

Buvę nuteistieji nepajėgūs konkuruoti darbo rinkoje dėl šių problemų: profesinio pasirengimo stokos, prarastų darbinių įgūdžių, sveikatos problemų, gyvenamosios vietos neturėjimo, nepakankamos motyvacijos, pasyvumo grįžus iš įkalinimo įstaigų, nepalankus darbdavių požiūris, išsilavinimo stokos.

Kaip manote, kokias pagrindines problemas buvo siekiama spręsti Programa? Ar tikslinga Programa?

Nežino adaptacijos Programos, nes dirba pagal kitą – nusikaltimų prevencijos programą. Kita vertus, problemos yra labai persipinančios. Programos yra tikslingos, nes sprendžia problemas. Jų pagrindu darbo biržos ir kitos institucijos kuria savo priemones ir stengiasi kalinius nukreipti į įvairias priemones – užimtumo rėmimo, subsidijų, darbo įgūdžių įgijimo ir pan. Subsidijavimas yra veiksmingas, kadangi tai skatina darbdavius.

Jeigu dabar būtų kuriama nauja tikslinės grupės socialinės adaptacijos Programa ir dalyvautumėte politikos kūrimo grupėje, kokias problemas siūlytumėte spręsti pirmiausia?

Pirma problema, kurią reikia spręsti, t. y. pradėti kalinius išėjimui į laisvę ruošti kuo anksčiau, kad jie išeitų motyvuoti ir pasirengę dirbti. Reikia, kad įgytų profesiją, nes kalėjime yra daugiau disciplinos. Laivėje dėl priežiūros stokos dažnai meta mokslus ar kursis, todėl reikia viską daryti nuo anksčiau.

Antra problema, kuri turi būti sprendžiama – motyvacija.

LDB pasirašius susitarimus su pataisos namais. LDB darbuotojai vyksta kas ketvirtį į pataisos namus ir ten veda darbo rinkos dienas, kurių metu surenkama grupė besirengiančių išeitį į laisvę. Asmenys informuojami apie galimas gauti paslaugas. Bet tai reiktų sustiprinti ir ne tik LDB įėjimais.

Trečia, išėjus į laisvę buvęs nuteistasis neturi palankios socialinės aplinkos, tai trukdo socialinei integracijai.

Kaip galima būtų formuluoti pagrindinį asmenų, grįžusių iš kalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje tikslą? Kaip pamatuoti ar tikslai pasiekti?

Pagrindinis tikslas – integracija į darbo rinką, panaudojant visus turimus instrumentus, jei tuo atitraukiamas asmuo nuo žalingų įpročių, jei atitraukiamas nuo neigiamos aplinkos. Tai gi svarbiausia integracija į visuomenę.

Išskirtinių tikslų bei nusistatymų nustatyti negalima, nes asmenys nuolat keičiasi ir sunku numatyti rezultatus. Ši asmenų grupė yra nepastovi, reikia kiekvienam individualiai taikyti priemones ir programas.

Apskritai politika mažina skurdą ir socialinę atskirtį, nes priešingu atveju jos nereiktų. Jeigu asmuo įsidarbina, tai jis ištraukiamas iš skurdo.

Kita vertus, viskas daroma finansinių galimybių ir pajėgumų ribose. Ne visada užtenka institucijų pastangų.

Kokias problemas išskirtumėte įgyvendinant asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politiką? Kokios yra kartinės problemos?

Menkas institucijų bendradarbiavimas.

LDB bendradarbiauja su KD – kartu organizuoja diskusijas. Susitinka su KD ir LDB vadovai, stengiasi surasti sąlyčio taškus, dalyvauja pataisos inspekcijų darbuotojų mokymuose, nes jie žino konkrečias problemas ir pan.

Su LDRMT bendradarbiauja, nors yra vienoje sistemoje, tačiau vykdo skirtingas funkcijas. Pastarieji labiau mokymus organizuoja, o LDB labiau nukreipia į programas. Diskusijas su LDRMT dalyvauja SADM ar KD, tačiau kryptys skirtingos.

Atskirai SADM susitikimuose nediskutuoja apie šią socialinę asmenų grupę, o tik bendrame kontekste. Daugiausia skiria dėmesio neįgaliems, buvę nuteistieji nepatenka į trejetuką.

Ar įgyvendinant politiką apsiribojama tik Programoje numatytais priemonėmis, siekiant buvusių nuteistųjų integracijos į darbo rinką? Jei ne, kokios priemonės dar naudojamos? Gal Programoje numatytos priemonės trukdo imtis kitokių, veiksmingesnių priemonių?

Daugiausia vadovaujasi Programose numatytais priemonėmis, kadangi gauna finansavimą pagal tai. Kurioms priemonėms neskiriamas finansavimas, jų negali vykdyti. LDB vykdo individualų ar grupėse konsultavimą, motyvacinius užsiėmimus, šios priemonės finansuojamos LDB iniciatyva.

Ar yra LDB ar LTDB vienas atsakingas asmuo už socialinės grupės priežiūrą?

LTDB yra atskiras atsakingas asmuo, kuris dirba su šios grupės asmenimis, nes reikia žinoti jų elgseną, teisės aspektus ir pan., taip pat yra konsultantai, jie apmokami.

Ar kurdamos ir įgyvendindamos politiką valstybinės institucijos konsultuojasi su NVO ir darbdavių organizacijomis, ar jos pateikia pasiūlymus? Kokie pasiūlymai?

Bendradarbiauja su NVO – ypač LKGD.

Darbdaviai įtraukiami tada, kai organizuojamos konferencijos ar seminarai, tuomet kviečiami asociacijų vadovai.

4. 5. Priedas

Jurgita Gajauskienė – SPC direktoriaus pavaduotoja, 2008 m. balandžio 1 d.

Kokias paslaugas teikia Vilniaus miesto savivaldybės SPC buvusiems teistiesiems?

Pirmiausia, tai socialinės paslaugos ir išmokos. Taip pat teikiame informavimą, konsultavimą, tarpininkavimą, maitinimą, higieną, kito tipo išmokas.

Pašalpą prašantys gauna kelių dienų eigoje – jeigu turi sąskaitą, jei neturi sąskaitos – per 1 mėn.

Maitinimo talonai teikiami mėnesiui laiko, trukmė – 2 mėn.

Pirties paslaugos – 2 talonai per mėnesį.

Padedą susitvarkyti dokumentus: apmoka išlaidas, suteikiamas talonas nuotraukoms pasidaryti.

Per metus išmokų teiravosi 350, maitinimo– 340, asmens higienos – 257, nuotraukoms – 16 asmenų.

Jei žmogui reikia operacijos, tuomet galima ir kitokia, didesnė paramos forma. 6 – 40 MGL.

SPC motyvuoja buvusius kalinius ieškoti darbo, pirmiau skatina eiti į darbo biržą, ir teikiant paramą reikalauja registracijos darbo biržoje pažymos, tik tada gauna paslaugas.

Kaip politikos įgyvendinimą įtakoja politikos procese dalyvaujančių institucijų santykiai? (Bendradarbiavimas, koordinavimas, galios pasiskirstymas, politinė valia, etc.). Su kokiomis institucijomis bendradarbiaujate?

Dažniausiai bendraujama su nakvynės namais (ta pati įstaiga iš sav. biudžeto), regiono pataisos inspekcija – kartą per mėnesį eina pas buvusius nuteistuosius, vyksta paskaitos lygtinai paleistiems – įvairiais klausimais (būsto ir pan.).

Mažai bendradarbiauja su KD, NVO.

Vilniaus mieste dar nėra tokio modelio, kad visi pasijustų vienam bendram darbui.

Vilniaus miesto savivaldybėje yra sudaryta prie tarybos buvusių nuteistųjų mitybos komisija. Buvo keli posėdžiai, buvo institucijų atstovai sukviesti, prisistatė ir pan. Pirmas posėdis buvo šiais metais.

Dienos centų buvusiems nuteistiesiems Vilniaus miesto savivaldybė nėra įsteigusi.

Kokias problemas išskirtumėte įgyvendinant asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politiką? Kokios yra kertinės problemos?

Visų pirma, kiekviena organizacija dirba tik savo funkcijų ribose.

Teisinės bazės nėra, pasenusi bazė.

Kokios pareigos buvo Jūsų institucijos įgyvendinant Programą?

SPC veda paskaitas pataisos inspekcijoje.

Ar yra asmuo atsakingas už politikos įgyvendinimą institucijoje?

Yra vienas darbuotojas SPC, kuriam priklauso šio darbo koordinavimas, tačiau tai nėra jo pagrindinės funkcijos. Viską daugiausia atlieka informaciniai „langeliai“.

4. 6. Priedas

Antonina Prochrova – VDB vyresnioji specialistė, 2008 m. balandžio 4 d.

Kaip manote, su kokiais problemomis susiduria asmenys, grįžę iš kalnimo įstaigų, integruodamiesi į darbo rinką?

Pagrindinė problema, kad asmenys neparuošti išeina iš įkalnimo įstaigų.

Kaip manote, kokias pagrindines problemas siekiama spręsti Projektais ir Programomis? Ar jie tikslingi?

Sunku įvertinti tikslingumą, apie 80 proc. kurie įsidarbina vėl išeina iš darbo vietos arba pakartotinai nuteisiami. Sunku pasakyti, kiek tai duoda naudos.

Kokiais darbuotojais dažniausia priimami buvę teistieji?

Daugiausia priima pagalbiniam darbininkams, nekvalifikuotus darbuotojus, nors turi specialybę.

VDB šiuo metu registruota 135, kurie įkalnimo įstaigoje buvo ilgiau negu 6 mėn.

Asmenys siunčiami į įvairias programas – viešuosius darbus, subsidijas ar remiamas programas. (Darbuotoja kiekvieną pažįstą, žino į kokias programas siųsti.)

Su kokiais institucijomis bendradarbiaujate įgyvendindami politiką?

Dažniausiai su Pataisos namų viršininkais, kadangi inspektoriai gana dažnai keičiasi.

Tam tikra prasme LKGD.

Kita informacija:

Dalis buvusių nuteistųjų, kurie mokosi, tai daro tik dėl stipendijos. Stipendija 3 mėn. yra 80 proc. minimalaus darbo užmokesčio. Vėliau minimalus darbo užmokestis iki asmuo mokosi. Buvusiam nuteistajam neverta dirbti.

Kiti išmokas gauna tik tuo atveju, jeigu iki nusikaltimo dirbo, išmokos dydis priklauso nuo buvusio atlyginimo.

4. 7. Priedas

Dr. Jonas Stašinskas – LKG Draugijos pirmininkas, 2008 m. kovo 27 d.

Kaip manote, su kokiomis problemomis susiduria asmenys, grįžę iš kalinimo įstaigų, integruodamiesi į darbo rinką?

Bedarbystės, socialinės, darbdavių požiūrio problemos šiuo metu neaktualios – jų nėra. Tie kurie motyvuoti – įsidarbina, tačiau dauguma turi problemų – alkoholio, narkomanijos, psichikos.

Kiekvienais metais iš įkalinimo įstaigų išeina apie 4 tūkst. asmenų.

Dalis ateina prašyti pagalbos, o dalis sunkiai pasiduoda įtakai – tingi, geria, valkatauja.

Net kai suteikiamas gyvenimas plotas, jie nenori dirbti. Žinoma, dalis sunkumų kyla dėl apgyvendinimo, vienas gyventi negali ir pan., bet dažnesnės genetinės problemos.

Buvę kaliniai nieko nenori. Jie nėra vargšai, jie nenori.

Reikia tvarkos – turi būti atsakomybė asmenų ir institucijų – yra nakvynės ir maitinimas, tereikia norėti.

Dauguma yra pakartotiniai – recidyvistai – jų gyvenimo būdas toks.

Kokias problemas išskirtumėte įgyvendinant asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politiką? Kokios yra kartinės problemos?

Reikia naujos priežiūros sistemos.

Iš kalėjimo išeina dvi rūšys: baigę bausmę ir lygtinai paleidžiami (50 proc.). Tie kurie išeina atlikę bausmę, juos sunku prižiūrėti.

Pasenusi teisinė sistema.

Pvz. Užsienyje praktiškai 95 proc. išeina į laisvę lygtinai. Geriau didesnės baudos, bet paleisti lygtinai, tokiu atveju jie pakliūs į probacijos sistemą ir galės būti prižiūrimi.

Lietuvoje nėra tokios priežiūros sistemos.

Kaip manote, ar tikslingi įgyvendinami Projektai?

Projektai tikslingi, tačiau juos sunku realizuoti. Tie buvę nuteistieji, kurie dirba, tai dirba.

Pvz., pataisos įstaigoms lengviau įgyvendinti politiką, jie duoda pradžią – kompiuteriai, brošiūros, LDB – įdarbina ir matosi rezultatas.

Tie, kurie nieko nenori, neateina į LKGD, jų reikia ieškoti, lieka tie, kurie nieko nenori (NVO pakliūna tie 50 proc., kurie yra sunkūs).

Žinoma, dalį pavykdavo integruoti per projektus, bet tai reikalavo pastangų (apie 30 proc.).

NVO sankcijų neturi, griežtai negali nieko daryti.

Lengviau yra su tais, kurie yra ramūs, neturi kur eiti, kuriems reikia dokumentus tvarkyti.

Tokių asmenų apie ¼ visų ateinančiųjų.

NVO organizuoja fragmentiškus darbus, ilgas pastovus darbas yra sudėtingas, neatlaiko asmuo (gerti pradeda).

Kaip manote, kokias pagrindines problemas buvo siekiama spręsti Programa?

Pagal Programą buvo remiami visi projektai.

Sudarant Programą nedalyvavo, nors LKGD minima.

Buvo numatyta įrengti du centrus – vieną Vilniuje, kitą Kaune. Taip ir įvyko tie centrai – LKGD ir Kaune, prie Pravieniškių (Danija, Nyderlandai finansavo), tačiau Lietuva steigimo nefinansavo.

LKGD uždavinys – socialinės priežiūros teikimas suaugusių asmenų rizikos grupėms, t. y. buvusių kalinių priežiūra.

Kalėjimų tikslas – išleisti į laisvę, kad jis nedarytų nusikaltimų.

Darbas yra priemonė – rizikos grupėms adaptuoti.

Alternatyvios bausmės – arba laisvė apribojama, arba lygtinai, arba atidedama bausmė, bet asmenys privalo lankytis centruose.

Pataisos inspekcijoms nesvarbu ar kažkas įsidarbino, ar išėjo iš darbo.

Tuo tarpu NVO svarbu, kad viskas turėtų tęstinumą. Reikia probacijos sistemos, kad atsirastų tinkama teisinė bazė.

Su buvusiu kaliniu niekas neužsiima, ateina į NVO, čia ir dokumentus tvarko ir pan.

Ar tikslinga Programa?

Programa dabar yra pasenusi, ji savo laiku buvo reikalinga. Priemonės buvo tinkamos. Programos dabar nevykdo, nes atsirado naujų projektų, struktūriniai fondai.

Programai nebuvo lėšų iš valstybės biudžeto.

Apskritai SADM pagal Programą projektų nefinansuoja dabar, o anksčiau finansavimas buvo menkas.

Kaip galima būtų formuluoti pagrindinį asmenų, grįžusių iš kalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje tikslą? Kaip pamatuoti ar tikslai pasiekti?

Pirmiausia reikia, kad jie būtų parengti išėjimui – tai reikia pradėti įkalinimo įstaigoje – reikia mokymo arba darbo įstaigoje ir už įkalinimo įstaigos ribų.

Reikia atvirų kalėjimų. Daug kur yra tokios įstaigos (Rusija), tokiu atveju galėtų susitikinėti su giminėmis.

Kalėjimuose asmenys degradoja. Nors sunku konkuruoti, taikyti naujas technologijas, tačiau asmenims reikia užimtumo.

Įdarbinimas yra susijęs su tolesne įkalinimo įstaigų reforma. Tokioje sistemoje negalima dirbti.

Pagrindinis kalinčiojo stimulus – išėjimas į laisvę anksčiau, jeigu jis bus pririštas prie lygtinio išėjimo sistemos, tada skatins mokytis ir pan.

Tačiau yra ir tokių, kuriems kalinio subkultūra yra pagrindinė.

Su tais, kurie perėmę subkultūrą, sunku. Jie jaučia, kad jų tikslas būti subkultūros dalimi – svarbu mašina, restoranai, pinigai – tai gyvenimo filosofija. Tokie nesikreipia pagalbos į NVO.

Kokias problemas išskirtumėte įgyvendinant asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, integracijos darbo rinkoje politiką? Kokios yra kertinės problemos?

Savanoriai, bendruomenės nėra populiarūs tarp gyventojų. Sritis yra atvira savanoriams, tačiau jų mažai. Mūsų visuomenė nori už tai atlyginimų, o lėšų nepakanka.

Baudžiamajame kodekse yra skyrius dėl lygtinio paleidimo, tačiau jis pasenęs, nes nėra infrastruktūros.

Baudų vykdymas – pasenęs. Geriau duoti didesnę bausmę, bet paleisti anksčiau ir laikyti jį priklausomą nuo institucijų. Sistemoje nėra balanso.

Kokia yra kitų šalių patirtis integruojant buvusius nuteistuosius į darbo rinką?

Kanada geriausia patirtis. Sistema pažangiausia.

Taip pat nebloga sistema Suomijoje, Danijoje.

100 000 žmonių 45 kaliniai Suomijoje, o Lietuvoje – 100 000 – 300 kalinių.

95 proc. išeina lygtinai pažangiose šalyse.

Ar kurdamos ir įgyvendinamos politika valstybinės institucijos konsultuojasi su NVO ir darbdavių organizacijomis, ar jos pateikia pasiūlymus? Kokie pasiūlymai?

Bendradarbiauja su universitetais. Darbdaviai kreipiasi, kada reikia darbuotojų. KD mokymo centras organizuoja mokymus, paskaitas, kaip reikia bendrauti su šiais asmenimis ir pan.

Su SADM bendradarbiauja tik projektų finansavimo klausimais. Inicijatyva būna tik iš LKGD pusės, valstybinės institucijos nesisiūlo (ir su savivaldybėmis taip pat).

NVO reikia daug pastangų, ką nors darant.

Pasirašytos sutartys dėl bendradarbiavimo su KD, Žurnalistų sąjunga, kad organizuos apskritus stalus, dalinsis medžiaga ir pan.

Valstybinėms institucijoms dažnai svarbus tik formalumas – sutarties pasirašymas, kada reikia imtis veiklos, tai niekas nesiima.

Apskritai buvusių nuteistųjų integracija darbo rinkoje yra kompleksinė problema, todėl sunku ją realizuoti.

4. 8. Priedas

Angelė Suchovienė – LIAPO vadovė, 2008 m. balandžio 4 d.

LIAPO atstovė nenorėjo įvardinti buvusiems nuteistiesiems kylančių problemų, kurios kyla integruojantis darbo rinkoje, teigė, kad negali kalbėti už kitus. Vykdomomis Programomis Lietuvoje nesidomi.

Vėliau pokalbio metu teigė, kad pagrindinės problemos, kurios trukdo buvusiems kaliniams integruotis – iškreiptos vertybės, melas, nenoras. Dauguma ateina į LIAPO ar kitas įstaigas dėl pinigų ir „kažko“ gauti.

Kaip reikia keisti buvusių teistųjų integracijos darbo rinkoje politiką, kad ji būtų veiksmingesnė?

Svarbiausia privalomas darbas išėjus lygtinai. Reikia motyvuoti, kad dirbtų ir atlygintų padarytą žalą aukai ir visai visuomenei.

Nusikaltėlių nėra labai lengva motyvuoti, tačiau darbas yra galimybė keistis.

Laivėje visko užtenka: darbo yra, parama yra. Tačiau labiausia trukdo nuteistųjų nerealūs norai, priklausomybės, psichinės negalios.

Politinės priemonės turi būti tokios, kaip apsaugoti visuomenę nuo nusikaltėlio.

Teisinė bazė turi būti orientuota į tai, kaip jie turi atlyginti žalą visuomenei, aukai.

Įstatymai turi būti atsisukę į auką.

Koks kalinių ar buvusių kalinių požiūris į darbą?

Asmenys turi nerealius norus, požiūrį, neįvertina savo galimybių.

Dominuoja nebrandus santykis su tikrove. Pvz., sako, kad jie šiandien kažko negali, nes blogai jaučiasi ir pan. Asmenys turi suvokti, kad jausmai yra tiesiog signalas, bet tai nereiškia, kad tai turi trukdyti dienos struktūrai. Tie nebrandūs santykiai yra didelis trikdys.

Kaip manote, ar pakankamai paramos iš valstybės teikiama buvusiems teistiesiems?

Projektų, geranoriškumo, valstybės rėmimų buvusiems kaliniams pakanka, žinoma, visko gali būti daugiau.

Svarbiau ne kaip tobulinti, kad visuomenė juos priimtų, tačiau kaip apsaugoti visuomenę nuo šių asmenų.

Nereikia griežtinti bausmių, tačiau reikia racionalizuoti požiūrį į bausmę – tai būtent žalos atlyginimas. Jei kažką padarei blogai, vadinasi tu turi viską atlyginti. Reikia neuždaryti asmenį, o mokyti, kaip tai atlyginti, atitaisyti bausmę.

Kada reikia atlyginti materialiai yra labai viskas suprantama ir sunku, todėl tai geriausias būdas.

Nereikia nei didinti, nei mažinti bausmių, svarbu skatinti žalos atlyginimą.

Nereikia jiems gerinti padėties, neverta jiems daug duoti, reikia daugiau skatinti jų davimą kitiems, atlyginimą žalos ir pan., nes šie asmenys nuolat nori gauti ir jiems visko truks.

4. 9. Priedas

Kristina Ščerbickaitė – LR SADM Darbo rinkos skyriaus vyresnioji specialistė, 2008 m. balandžio 2 d.

Socialinių įmonių įstatymo specialistė.

Buvusių nuteistųjų šiuo metu nėra remiamų pagal socialinių įmonių įstatymą, nes buvę kaliniai yra remiami tik 12 mėnesių, o neįgalieji visą gyvenimą.

Ar tikslingas Socialinių įmonių įstatymas? Ar padeda buvusiems teistiesiems integruotis darbo rinkoje? Kaip būtų galima tobulinti Įstatymą?

Žinoma, kad veiksmingas, tiesa jis naudingiausia neįgaliesiems pagal esamą socialinių asmenų grupių įdarbinimą.

Galima tobulinti apskritai – reikia numatyti subsidijų ribas, t. y. nuo ko jos priklauso, kokios jų ribos.

Socialinių įmonių įstatymas sukurtas tam, kad asmenys galėtų konkuruoti lengviau.

Buvusių nuteistųjų atveju – 12 mėn. yra laikotarpis per kurį asmuo gali atstatyti savo darbinius įgūdžius.

Ar nesidubliuoja užimtumo rėmimo ir socialinių įmonių įstatymai?

Užimtumo įstatymas yra atvirai, o socialinių įmonių – uždari darbo rinkai.

Ar bendradarbiauja SADM su interesų grupėmis, darbdaviais?

Konsultuojasi su Lietuvos Socialinių įmonių asociacija ir Socialinių įmonių asociacija.

Taip pat bendrauja su tais, kuriems įstatymas skirtas.

5 Priedas

Lietuvos darbo biržos statistiniai duomenys

5. 1. Priedas

LDB duomenys apie 2007 m. įdarbintus asmenis, grįžusius iš laisvės atėmimo vietų

Asmenys, grįžę iš laisvės atėmimo vietų, kai laisvės atėmimo laikotarpis buvo ilgesnis kaip 6 mėn.												
Įregistruota papildomai remiamų bedarbių		Įdarbinimas										
		Iš viso	Pagal neterminuotą darbo sutartį									I socialinių įmonių subsidijuojamas darbo vietas
Ketvirtis	Ketvirčio pabaigoje		Iš viso	Į laisvas darbo vietas	Pagal darbo rinkos priemones					Igyvendinant vietinių užimtumo iniciatyvų projektus		
		Į subsidijuojamas darbo vietas, įsteigtas iki 2006-08-01			Į įsteigtas subsidijuojamas darbo vietas	Įdarbinimas subsidijuojant (neterminuotai)	Susikūrė darbo vietas patys	Darbo rotacija (neterminuotai)				
510	548	202	187	57	12	0	53	12	0	2	0	15
493	448	236	216	60	4	0	38	30	0	1	0	20
433	417	242	228	62	9	0	18	35	1	4	0	14
443	459	220	209	37	5	0	32	37	0	2	0	11
1879	1872	900	840	216	30	0	141	114	1	9	0	50

5.2. Priedas

Lietuvos darbo
biržos
2007-11-10 rašto Nr. Sd-4132

INFORMACIJA APIE DARBO BIRŽOJE REGISTRUOTUS ASMENIS, GRĮŽUSIUS IŠ [KALINIMO ĮSTAIGŲ

	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m. (9 mėn.)
Įregistruota	5282	2646	1838	1685	1436
Įdarbinta	1496	1356	866	677	680
Iš jų pagal ūkio šakas (proc.):					
pramonėje	40.9	37.7	42.7	40.5	35.6
paslaugose	27.0	27.7	27.0	26.8	34.0
statybose	26.9	25.7	21.6	27.0	23.3
žemės ūkyje	5.3	8.8	8.7	5.6	7.1

P.S. Informacija pateikta apie asmenis, grįžusius iš laisvės atėmimo vietų, kai laisvės atėmimo laikotarpis buvo ilgesnis kaip 6 mėn.

5.3. Priedas

Lietuvos darbo biržos
2007-11-10 rašto Nr. Sd-4132

INFORMACIJA APIE NUSIŪSTUS MOKYTIS ASMENIS, GRĮŽUSIUS IŠ ĮKALINIMO ĮSTAIGŲ

2005 m.						2006 m.						2007 m. (sausio-rugsėjo mėn.)					
Nusiųsta į profesinį mokymą				Baigė profesinį mokymą	Įsidarbinimas per 90 d. po mokymo	Nusiųsta į profesinį mokymą				Baigė profesinį mokymą	Įsidarbinimas per 90 d. po mokymo	2007 m. sausio-rugsėjo mėn.				Baigė profesinį mokymą	Įsidarbinimas per 90 d. po mokymo
Iš viso	Iš jų					Iš viso	Iš jų					Iš viso	Iš jų				
	Pirminis mokymas	Perkvalifikavimas	Kvalifikacijos tobulinimas				Pirminis mokymas	Perkvalifikavimas	Kvalifikacijos tobulinimas				Pirminis mokymas	Perkvalifikavimas	Kvalifikacijos tobulinimas		
asm. sk.					proc.	asm. sk.					proc.	asm. sk.					proc.
120	86	23	11	52	70	174	126	40	8	114	65	283	189	64	30	213	47

Vidutinė mokymo programų trukmė 2003 m. ir 2004 m. apie 2,4 mėn., 2005 m. apie 3,6 mėn., 2006 m. ir 2007 m. apie 4,5 mėn.

6 Priedas

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 9 d. patvirtintai „Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004 – 2007 metų programai” 2004 – 2007 metais bendrai numatoma skirti – 14,290 mln. lt, 4,89 – iš valstybės biudžeto, 9,40 mln.lt – ESSF (buvo numatyta 2004 – 2,43 mln.lt, 2005 – 4,16 mln.lt; 2006 – 3,85 mln. Lt; 2007 – 3,85 mln.)¹¹⁶.

Metai	Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos paremta projektų	Lėšos: tūkstančių litų	Dalyvavo programose Iš viso – nuteistieji/grįžę iš įkalinimo įstaigų
2007	21	300	
2006	30	100	2261 – 1039/1222
2005	29	200	1905 – 1028/877
2004	31	250	3878 – 2120/1758

¹¹⁶ Informacija pateikiama remiantis 2004 – 2007 metų Socialiniais pranešimais. <<http://www.socmin.lt/index.php?480689674>> .
Duomenys apie skiriamas lėšas 2004 m. Socialinis pranešimas. 152.

7 Priedas

Skurdo rizikos lygis po socialinių išmokų, proc. Gyventojai, kurių palyginamos disponuojamosios pajamos yra žemiau skurdo ribos. Skurdo riba laikoma, jeigu pajamos siekia tik 60 procentų šalies medianinių ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų (po socialinių išmokų)¹¹⁷.

■ Rodiklis didesnis už Lietuvos ■ Rodiklis mažesnis už Lietuvos

Valstybė	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Airija	20.0	21.0		21.0	21.0	
Austrija	12.0	12.0		13.0	13.0	
Belgija	13.0	13.0		15.0	15.0	
Bulgarija	14.0	16.0	14.0	14.0	15.0	
Danija		10.0		12.0	11.0	
Didžioji Britanija	19.0	18.0	18.0	18.0		
EU15	15.0	15.0		15.0	17.0	
EU25	16.0	16.0		15.0	16.0	
Estija	18.0	18.0	18.0	18.0		
Graikija	20.0	20.0		21.0	20.0	
Ispanija	18.0	19.0	19.0	19.0	20.0	
Italija	18.0	19.0			19.0	
Kipras				15.0		
Kroatija				18.0		
Latvija	16.0		16.0	16.0		
Lenkija	16.0	16.0	17.0	17.0		
Lietuva	16.6	17.2	16.7	14.6	16.0	15.9
Liuksemburgas	12.0	12.0		10.0	11.0	
Malta	15.0					
Norvegija		11.0	10.0	11.0	11.0	
Nyderlandų Karalystė	11.0	11.0	11.0	12.0		
Portugalija	21.0	20.0	20.0	19.0	21.0	
Prancūzija	16.0	13.0	12.0	12.0	14.0	
Rumunija	17.0	17.0	18.0	17.0		
Slovakija				21.0	21.0	
Slovėnija	11.0	11.0	10.0	10.0		
Suomija	11.0	11.0	11.0	11.0	11.0	
Turkija			25.0	26.0		
Vengrija	11.0	11.0	10.0	12.0		
Vokietija	10.0	11.0	15.0	15.0	16.0	
Čekija		8.0		8.0		
Švedija		9.0	11.0		11.0	

¹¹⁷ Valstybinės ilgalaikės raidos strategijos internetinis puslapis.

<<http://www.ukmin.lt/ukstrat/pub/parameters/countryCompare.pu?id=626>>.

8 Priedas

Paramos ir pagalbos priemonės teikiamos asmenims, grįžusiems iš įkalinimo įstaigų¹¹⁸

Bendrosios socialinės paslaugos:

- Informavimas;
- Konsultavimas;
- Tarpininkavimas įdarbinant;
- Atstovavimas;
- Individualios veiklos planavimas;
- Sociolultūrinės paslaugos;
- Vienkartinė pašalpa;
- Transporto organizavimas;
- Aprūpinimas būtiniaisiais drabužiais, avalyne ir kt.;
- Nakvynė laikinuose namuose iki 6 mėnesių;
- Terminuotas nemokamas maitinimas;
- Kelionės bilietai namo paleidžiamiesiems iš įkalinimo įstaigų.

Specialiosios socialinės paslaugos:

- Socialinė priežiūra;
- Periodiškas stebėjimas ar nakvynės suteikimas.

Aktyvios darbo rinkos politikos priemonės:

- Profesinis mokymas (kol mokosi teikiamos stipendijos, apmokamos kelionės išlaidos);
- Neformalus švietimas (taip pat mokamos stipendijos, kelionės išlaidos);

Remiamasis įdarbinimas (įdarbinimas subsidijuoj

¹¹⁸ 8 Priedas sudarytas remiantis išvardytais įstatymais ir nutarimais.

* Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas // Valstybės žinios. – 2006, Nr. 17-589.

* Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Nutarimas „Dėl Socialinės paramos teikimo asmenims, grįžusiems iš laisvės atėmimo, kardomojo kalinimo vietų, socialinės bei psichologinės rehabilitacijos įstaigų, ir šių asmenų įdarbinimo“ // Valstybės žinios. – 1996, Nr. 119-2796.

* Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Nutarimas Nr. 513 „Dėl paleidžiamų iš pataisos įstaigų arba areštinių asmenų kelionės išlaidų apmokėjimo, aprūpinimo maistu, drabužiais ir avalyne, taip pat vienkartinės negražinamos pašalpos skyrimo tvarkos ir sąlygų“. 2003 m. balandžio 24 d.

* Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Nutarimas Nr. 475 „Socialinės paramos nuteistiesiems fondo sudarymo ir jo lėšų naudojimo tvarka“. 2003 m. balandžio 14 d.

* Lietuvos Respublikos Užimtumo rėmimo įstatymas. Aktualiai redakcija. 2007.

Summary

Implementation of Poverty Reduction and Social Inclusion Policy in Lithuania: the Case of Integration of Ex-Prisoners into the Labour Market

This paper analyzes policy implementation of ex-prisoners integration into the labour market in the political context of poverty reduction and social inclusion.

The aim of this paper is to identify the main problems that influence the effectiveness of implementation and their causes. To reach this goal the research is divided into three sections. The first section of the paper analyzes two theoretical approaches “Top-Down” and “Bottom-Up”. Also, on the basis of theoretical propositions, a theoretical analysis model is synthesized. Finally, four researches methodologies and their process are being described. The second part analyzes, the presumptions of the case policy formation and the problems that ex-prisoners encounter while integrating into the labour market. The last part, based on the factors of the synthesized model, explores the problems that rise during policy implementation stage, as well as identifies their reasons.

The main question of this master thesis is: “Why do only few ex-prisoners integrate into labour market?” It can be answered by confirming or denying the raised primary and secondary hypotheses in the context of the main problems and their reasons that influence the effectiveness of policy implementation.

The research confirms the main hypothesis that was raised in this paper, that the critical element for successful implementation of the horizontal policy is the attitude of the target group towards the employment. Although, the attitude of ex-prisoners towards the employment is positive in a broad sense, the main obstacle to their employment is unrealistic view of their professional activity: unreal expectations, differentiated values and subjective rating of employment problems.

The first secondary hypothesis has partly proved correct. Although there are no established clear and stable goals of policy, there are clear, stable and specific tasks. Also, there is neither institutional agreement, nor the maintenance of goals. The disagreement about the policy goals and their different interpretation is due to the new and horizontal character of the policy.

The second secondary hypothesis has partly proved correct. The means to solve the problems of ex-prisoners were partially appropriate. In this case, the main problems are the

lack of an innovative integration system into the labour market and solving of the secondary problems. These problems are influenced by newness and specific characteristics of the policy, the lack of priorities, as well as the passiveness, inertia and stagnation of the institutional system.

The third secondary hypothesis has proved correct. The implementation of the policy is not based on communication and cooperation between institutions and politicians, there is a lack of institutional responsibility. The implementation of policy is not coordinated by the competent institution and the collaboration of institutional network structures is limited to formal relations. The above mentioned problems are influenced by the lack of a common model for social service provision, the absence of one responsible office worker in most institutions and constant staff rotation.

The fourth hypothesis can be partially proved: the shortage of various resources for the policy implementation was observed only during the initial period. The main reason for the lack of financial resources was low priority of the policy at different administrative levels. At the time being the problems in the utilization of means can be emphasized. The shortage in human resources was caused by the lack of experts. The current problems of human resources are caused by job risk, low salary and staff rotation. The lack of time resources in a primary period was distinguished by postponing terms. Currently, the aspect of time is important with regard to the creation of the new primary integration system and the improvement of the secondary one.

The fifth secondary hypothesis has proved correct: the support and positive attitude of the target group towards the problem resolution and the State policy does not exist. Prisoners and ex-prisoners criticize the State's policy implementation, although studies reveal that most people do not make use of available opportunities. It is predetermined by the specific features of this social group: irrational and critical attitude towards the environment.

The sixth secondary hypothesis has proved correct in a sense that there were many changes in the outside surroundings. However, some of the changes influenced the outcomes in a positive way. Although the internal tendencies of the policy change have caused postponement of terms, the integration and membership in the European Union, in some ways, sped up the course of policy. The analysis of social-economic changes currently shows positive changes: due to the work force demand employers of certain

sectors are more interested in ex-prisoners. On the another hand, the global crisis that started in the fall of 2007 and growing immigration influence the drop in the work force demand that will impact the employment possibilities for ex-prisoners.

The policy analysis of people coming back from imprisonment and their integration into the labour market shows (despite that some hypothesis were only partly confirmed) that the State implements the policy that is appropriate enough and could be effective. In this process the outcome of the policy implementation depends not only on the role of governmental and non-governmental institutions, but most importantly, on the characteristics, efforts and attitudes of the target group and on the intentions of employers to engage this person.